

Sosiaalinen kuntoutus sosiaalityön käytäntönä

Sari Kelloniemi
Pro gradu -tutkielma
2016
Sosiaalityö
Lapin yliopisto

Lapin yliopisto, yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Työn nimi: Sosiaalinen kuntoutus sosiaalityön käytäntönä

Tekijä: Sari Kelloniemi

Koulutusohjelma/oppiaine: Sosiaalityö

Työn laji: Pro gradu -työ Sivulaudaturtyö Lisensiaatintyö

Sivumäärä: 88 sivua

Vuosi: 2016

Tiivistelmä

Tutkimukseni tarkastelee sosiaalista kuntoutusta osana sosiaalityön käytäntöä. Sosiaalinen kuntoutus käsitteenä on monimuotoinen ja se esiintyy kontekstisidonnaisesti sosiaalityön ja kuntoutuksen kentällä. Tutkimuksen tarkoitus on selvittää sosiaalista kuntoutusta, sen perusteita ja paikannusta aikuissosiaalityön käytännössä. Tutkimuksessa kartoitetaan sosiaalisen kuntoutuksen osallisuuden tavoitetta. Osallisuus jäsenetään hyvinvoinnin, toiminnallisen osallisuuden ja yhteisön jäsenyyden kautta, jotka muodostuvat tutkimuksessa osallisuuden konkreettisiksi tekijöiksi. Lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan sosiaalisen kuntoutuksen kokemuksellisia vaikutuksia haastateltavien kokemina.

Tutkimus on luonteeltaan laadullinen. Tutkimuksen empiria kohdistuu aikuissosiaalityön asiakaisiin, joilla oli kokemus sosiaalisen kuntoutuksen palvelusta. Tutkimus on toteutettu teema-haastatteluina. Aineisto perustuu viiteen sosiaalisen kuntoutuksen toimintaan osallistuneen sosiaalityön asiakkaan haastatteluun, missä selvitetään heidän kokemuksiaan sosiaalisen kuntoutuksen palvelusta. Tutkimuskysymyksiin vastataan haastatteluissa esiintyvien palveluntarpeiden ja osallisuuden merkitysten kautta. Aineisto analysoitiin teorialähtöistä sisällönanalyysiä hyödyntäen.

Sosiaalisen kuntoutuksen keinoin luodaan mahdollisuuksia, jotka edesauttavat osallisuuden rakentumista. Osallisuudella tavoitellaan hyvinvoinnin, toiminnallisen osallisuuden ja yhteisön jäsenyyden kautta rakentuvaa hyvinvointia, joilla on yksilöä voimaannuttava ja viime kädessä valtaistava merkitys. Osallisuus on prosessi, jota sosiaalityön käytännössä tulee edistää. Se on syrjäytymisen vastapuhetta. Sosiaalinen kuntoutus näyttäytyi verkostomaisena palveluna, toimintamuotona ja menetelmänä sekä erityisesti vaikuttavana palvelumuotona tilanteessa, jossa asiakas on ollut pitkään pois työstä tai koulutuksesta. Hyvinvoinnin rakentuminen, toiminnallinen osallisuus ja yhteisön jäsenyys tarjoavat polun takaisin yhteiskunnan jäsenyyteen, antaen toivoa tulevaisuuteen.

Avainsanat: Empowerment, syrjäytyminen, sosiaalityön käytäntö, sosiaalinen kuntoutus, osallisuus

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi: (vain Lappia koskevat)

Sisällys

1	Johdanto.....	1
2	Yhteiskunnallisena tavoitteena voimaantuminen	5
2.1	Syrjäytyminen yhteiskunnallisena ilmiönä	5
2.2	Empowerment sosiaalisen kuntoutuksen taustalla.....	8
3	Sosiaalinen kuntoutus sosiaalityön keinona	11
3.1	Sosiaalityön käytännöt.....	11
3.2	Sosiaalinen kuntoutus sosiaalityön palveluissa	15
3.3	Sosiaalisen kuntoutuksen lähtökohdat.....	18
3.4	Sosiaalinen kuntoutus yhteistyönä	22
4	Tutkimuksen toteutus	28
4.1	Tutkimuksen metodologiset ratkaisut	28
4.2	Tutkimuksen aiheen valinta ja tutkimusongelmat	31
4.3	Aineiston kerääminen ja analysointi.....	34
4.4	Tutkimuksen eettisyys	43
5	Osallisuus sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena	48
5.1	Riittävä toimeentulo ja hyvinvointi.....	48
5.2	Toiminnallinen osallisuus.....	53
5.3	Yhteisöihin kuuluminen ja jäsenyys.....	59
5.4	Sosiaalisen kuntoutuksen kokemuksellinen vaikutus.....	64
6	Pohdinta	71
	Lähteet.....	78
	Liitteet.....	85

1 Johdanto

Hyvinvoinnin yhtenä merkittävänä ongelmana on syrjäytyminen. Syrjäytyminen on yksi aikamme ilmiö, joka aiheuttaa yhteistä keskustelua ja huolta erityisesti sosiaalityön areenalla. Syrjäytymisen ennaltaehkäisyyn ja korjaamiseen kiinnitetään erityistä huomiota. Kansalaisten mahdollisuuksien tasa-arvottamiseksi sekä syrjäytymisen ehkäisemiseksi ja korjaamiseksi tarvitaan yhteisiä toimintasuunnitelmia ja sosiaalipoliittisia järjestelmiä, joiden turvin pyritään järjestämään kansalaisten yhtäläisiä mahdollisuuksia hyvinvointiin. (Tuusa 2005.)

Yhtenä syrjäytymiseen merkittävästi vaikuttavana tekijänä on työttömyys, erityisesti työttömyyden pitkittyessä. Työvoimahallinto on päävastuussa työllisyysasioissa, mutta käytännössä vaikeassa työmarkkina-asemassa olevien työttömien tukemiseksi tarvitaan kokonaisvaltaisia toimenpiteitä. Pitkäaikaistyöttömyys voi johtaa elämänhallinnan ja työkyvyn menettämiseen, jolloin sosiaalisen kuntoutuksen palveluilla voidaan lieventää työttömyyden aiheuttamaan tilannetta. (Tuusa 2005, 1–2.)

Sosiaalihuoltolain uudistus ohjeistaa kuntien sosiaalityötä toteuttamaan sosiaalisen kuntoutuksen palveluita yhtenä sosiaalityön ammattikäytäntönä. Sosiaalityöllä on osuutensa syrjäytymisen vastaisessa tehtävässä toteuttaessaan sosiaalihuoltolain ajatusta tuen tarpeessa olevien kansalaisten auttamisessa. Sosiaalisen kuntoutuksen palveluiden katsotaan olevan tämän päivän kehittämisen areenalla yhtenä tärkeimmistä syrjäytymisen ja pitkittyneen työttömyyden keinoista auttaa sosiaalityön asiakkaita. Näkemykseni mukaan sosiaalinen kuntoutus tarjoaa apua erityisesti tilanteessa, missä muut palvelut eivät ole tarjonneet ratkaisua asiakkaiden pitkittyneeseen tilanteeseen.

Pro gradu -tutkielmani keskiössä on sosiaalisen kuntoutuksen tarkasteleminen työttömyyden ja sosiaalityön lähtökohdista. Pitkäaikaistyöttömyyden hoitamisessa edellytetään kunnilta yhä enemmän panostusta, jolloin kuntien pohdittavaksi jää, minkälaisia toimenpiteitä pitkäaikaistyöttömyys yhteiskunnallisena ilmiönä edellyttää. Kuntien sosiaalityön osuus työttömyyden parissa korostuu tilanteissa, joissa asiakkailla todetaan olevan työllistymiseen tai työkykyyn liittyviä rajoituksia. Työttömyyden aiheutta-

mia syrjäytymisen ongelmia pyritään tunnistamaan sosiaalityön keinoin. Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena on tarjota vaihtoehtoja työttömyydelle ja sen toivotaan johdettavan pidempiaikaisempaan ratkaisuun asiakkaan kohdalla. Tutkimukseni kohteena olevassa kunnassa sosiaalista kuntoutusta järjestetään kuntouttavan työtoiminnan lain pohjalta, mikä on antanut hyvän alustan sosiaaliselle kuntoutukselle ja mahdollistanut myös toiminnan rahoituksen. Kuntouttava työtoiminta tarjoaa pitkäaikaistyöttömyyden tilalle osallistumista erilaisiin työpajoihin.

Sosiaalisen kuntoutuksen pohdintaa on esiintynyt jo 1970-luvulta alkaen, jolloin keskityttiin erityisesti vammaisten kuntouttamiseen. Kuntoutussäätiö on määritellyt sosiaalista kuntoutusta vuosikymmen ajan erilaisista näkökulmista. Kehittyminen on ollut hidasta, koska sosiaalinen kuntoutus nähdään monenlaisena toimintana, eikä sillä ole ollut ohjaavaa lainsäädäntöä tai säännöstöä tukena. (Tuusa 2014, 6.) Sosiaalisen kuntoutuksen palvelukokonaisuuteen on kiinnitetty huomioita ja se on saamassa paikansa sosiaalityön toimintakentällä. Se on nostettu käsitteenä ja palveluna 1.4.2015 voimaan tulleeseen uudistuneeseen sosiaalihuoltolakiin. Sosiaalinen kuntoutus sosiaalityön käytännöissä on siis varsin ajankohtainen ja tärkeä.

Sosiaaliseen kuntoutukseen liittyvää aiempaa tutkimusta on varsin vähän. Pääasiassa sosiaalisen kuntoutuksen tutkimusta on tehnyt Matti Tuusa. Viimeisin Matti Tuusan ja Mika Ala-Kauhaluoman sosiaali- ja terveysministeriölle tekemä raportti ilmestyi vuonna 2014, jossa selvitettiin nuorten sosiaalista kuntoutusta. Kristiina Härkäpää ja Aila Järvikoski ovat ottaneet kantaa vuonna 2004 kuntoutuksen muutokseen, jonka seurauksena on alettu puhua kuntouttavasta työtteestä. Ilmari Rostila on vuonna 2001 esittänyt sosiaalisen kuntoutuksen mekanismit teoksessa Ajatuksia sosiaalisesta kuntoutuksesta. Kartoittava kirjallisuuskatsaus sosiaalisen kuntoutuksen työmuodoista ja niiden vaikutuksista on Stakesin julkaisu vuodelta 2006, jonka tekijöinä ovat Terhi Hinkka, Juha Koivisto ja Riitta Haverinen.

Yli kahdenkymmenen vuoden työurallani sosiaalialalla olen kokenut monenlaisia työn muutoksia, joista yhtenä merkittävimpanä on mielestäni ollut sosiaalisen kuntoutuksen esiintyminen. Oma kiinnostukseni sosiaalisen kuntoutuksen aiheeseen nousee sosiaaliohjaajan työstäni sosiaalitoimessa, missä olen työskennellyt neljätoista vuotta. Pidän

sosiaalisen ulottuvuuden osuutta kuntoutuksen saralla merkittävänä osana sosiaalityön asiantuntijuutta. Sosiaalisen kuntoutuksen muotoja on esiintynyt aina sosiaalihuollollisessa työssä, joten pohdittavakseni jääkin, onko työ ollut sitä, mitä sosiaalisen kuntoutuksen teoria ja empiria aiheesta tuottavat.

Tutkielman alussa käsittelen aiheeseen liittyviä teoreettisia ja käsitteellisiä lähtökohtia. Lähestyn pitkäaikaistyöttömyyttä syrjäytymisen näkökulmasta. Tutkielmassani lähden liikkeelle ajatuksesta, että sosiaalisen kuntoutuksen perimmäinen tarkoitus on yksilön integroituminen yhteiskuntaan. Yhtenä yhteiskuntaan integroitumisen ajatuksena on saada osallistua työhön (Tuusa 2005). Tutkimuksessani pyrin paikantamaan sosiaalista kuntoutusta osana sosiaalityön käytäntöä erityisesti aikuissosiaalityön kontekstissa sekä selvittämään, mitä osallisuus sosiaalisen kuntoutuksen yhteydessä merkitsee haastateltavien kokemina. Tulosluvussa olen jäsentänyt osallisuuden riittävän taloudellisen tilanteen ja hyvinvoinnin, toiminnallisen osallisuuden ja yhteisön jäsenyyden kautta. Tulosluvun viimeisessä kappaleessa selvitän haastateltavien kokemuksia sosiaalisen kuntoutuksen vaikutuksista.

Tutkimuksessani olen haastatellut henkilöitä, joilla on kokemus pitkäaikaistyöttömyydestä. En ota kantaa siihen, ovatko työttömyyttä aiheuttavat ongelmat olleet jo ennen työttömyyden alkamista vai ovatko ongelmat työttömyyden seurausta. Tutkimuksen ollessa hyvin rajattu jätän mainitsematta sellaisia tekijöitä, jotka saattavat vaarantaa haastateltavien anonymiteetin.

Tutkiessani sosiaalista kuntoutusta käsittävää kirjallisuutta esiin tulee usein ajatus yksilön valtaistumisesta. Valtaistumisen ymmärrän osana empowerment-teoriaa, joka taustoittaa olennaisesti sosiaalityössä tehtävää asiakastyötä. Tämän vuoksi katson parhaaksi perustella sosiaalisen kuntoutuksen tematiikkaa empowerment-käsitteellä. Sidon sosiaalisen kuntoutuksen sosiaalityön käytäntöön, jonka keinoin voidaan auttaa yksilöä valtaistumaan omaksi muutoksentekijäkseen haasteellisessa tilanteessaan. Valtaistumisen taustateorianan empowerment tuottaa tutkimukseni viitekehyksen, minkä kautta tarkastelen sosiaalisen kuntoutuksen ilmiötä. Avaan sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä sekä lainsäädännöllisestä näkökulmasta että saatavilla olevan teorian tiedon

valossa. Tutkimuksen pääkäsitteinä ovat syrjäytyminen, empowerment, sosiaalityön käytäntö, sosiaalinen kuntoutus ja osallisuus.

2 Yhteiskunnallisena tavoitteena voimaantuminen

2.1 Syrjäytyminen yhteiskunnallisena ilmiönä

Tässä kappaleessa esittelen lyhyesti yhteiskuntamme työttömyyden tilannetta sekä mitä syrjäytymisellä ymmärretään. Esitän katsauksen myös siihen, mitä empowerment-teoria tutkimukseni taustalla on. Syrjäytyminen ja empowerment ovat tutkimukseni lähestymiskulmia ja siten antavat aiheelleni viitekehyksen. Tutkimuksessani en kuitenkaan keskity tarkastelemaan syrjäytymisen ja empowermentin sisältöä tarkemmin. Kiinnostukseni kohteena on sosiaalinen kuntoutus, johon syrjäytyminen ja empowerment ovat vahvasti kietoutuneina.

Yhteiskunnalliset muutokset, työttömyys ja palvelurakenteet ovat viime aikoina saaneet huomiota yleisissä keskusteluissa ja päätöksentekopolitiikassa. Yhteiskunnalliset muutokset tulevat koskettamaan useita palvelurakenteitamme, eivätkä sosiaalipalvelut jää muutosten ulkopuolelle. Kuitenkin sosiaalipalvelut tulevat edelleen tavoittamaan niitä yhteiskuntamme kansalaisia, joilla on tarve saada monialaista palvelua hyvinvointinsa tueksi. Sosiaalipoliittisia keinoja voidaan hyödyntää myös ehkäisemään pitkäaikaistyöttömyyttä.

Työ- ja elinkeinoministeriön työllisyyskatsauksen (heinäkuu 2016) mukaan pitkäaikaistyöttömyys on lisääntynyt: yli vuoden yhtäjaksoisesti työttömänä olleita on 127 200 henkilöä, joka on määrällisesti 14 100 henkilöä edellisvuotta enemmän. Yli kaksi vuotta yhtäjaksoisesti työttömänä olleita on 58 800, määrällisesti 9 500 henkilöä enemmän kuin vuotta aikaisemmin. Pitkäaikaistyöttömyys tarkoittaa henkilöä, jonka työttömyys on kestänyt yhtäjaksoisesti vähintään vuoden.

Huoli työttömyydestä ja sen seurauksista on ajankohtainen. Työttömyydellä on monenlaisia niin terveyteen kuin sosiaaliseen toimintakykyisyyteen vaikuttavia seurauksia. Työttömyyden on katsottu lisäävän päihde- ja mielenterveysongelmia sekä taloudellisia vaikeuksia. Erityisesti pitkäaikaistyöttömyyden nähdään pahentavan sosiaalista syrjäytymistä yhteiskunnassamme. Sosiaali- ja terveydenhuollossa sekä yleisemminkin

hyvinvointipolitiikassa kansalaisten aktiivisuuteen ja omatoimisuuteen kohdistuvat odotukset ovat lisääntyneet. Tällä kehityksellä voi olla suora tai vähintäänkin epäsuora vaikutus sosiaaliseen syrjäytymiskehitykseen. Haastavissa tilanteissa ratkaisuksi esitetään sosiaalisen toimintakyvyn lisäämistä, joka parhaimmillaan voi käynnistää prosessin syrjäytymisestä voimaantumiseen. (Kerätär 2016.)

Syrjäytyminen on yleisesti käytössä oleva käsite. Se ymmärretään käsitteenä, jonka sisältö on negatiivista, ongelmakeskeistä ja leimaavaa. Syrjäytymiskeskusteluissa sitä luonnehditaan toiminta-areenojen ulkopuolelle jäämiseksi, jäämistä syrjään hyvinvointia tuottavista rakenteista. Syrjäytyminen voidaan nähdä sekä yksilön että yhteiskunnan näkökulmista. Yhtäältä yhteiskunnan rakenteet edistävät syrjäytymistä, kun toisaalta myös yksilön ominaisuudet voivat aiheuttaa syrjäytymistä. (Helne 2004.)

Syrjäytymisestä keskusteltaessa on olennaista kiinnittää huomio yhteiskuntaan, jonka jäsenenä yksilöt ovat (mt. 2004, 3). Tuula Helnen (2004, 2–3) mukaan yhteiskunta perustuu ajatukseen siitä, että sen jäsenellä on yhteiskunnallinen paikkansa. Syrjäytymiseen liittyvä keskustelu perustuu huoleen, ettei näin enää ole. Yksilö irtaantuu yhteiskunnan yhtenäisyydestä, ja tätä kutsutaan syrjäytymiseksi. Syrjäytymiskeskusteluissa herää kysymyksiä yhteiskunnasta ja tilasta, missä syrjäytymistä esiintyy, sekä mikä on se yhteys, johon syrjäytyneitä halutaan kiinnittää. Syrjäytymistä arvioidaan usein yhteiskunnan odotusten ja normaaliuden kautta. (Mt. 2004, 3.)

Syrjäytymisellä tarkoitetaan yksilön joutumista keskeisten toimintojen ja hyvinvointia tuottavien sosiaalisten instituutioiden ulkopuolelle (Raunio 2006, 27). Syrjäytymistä luonnehditaan yhteiskunnan siteiden heikkoutena. Yhteys yhteiskunnallisiin monipuolisiin areenoihin, kuten koulutukseen, erilaisiin yhteisöihin ja ennen kaikkea yhteistyöhön on katkennut. Työttömyyden on todettu olevan yksi syrjäytymistä yleisimmin aiheuttava tekijä. Työttömyyden aiheuttamat taloudelliset ja yhteisölliset puutteet näkyvät monenlaisena pahoinvointina ihmisen elämässä. Varsinkin pitkäaikaistyöttömyyden vuoksi ihminen jää syrjään olennaisesta yhteiskunnallisesta toiminnasta ja siten siteestä yhteiskuntaan. (Raunio 2006, 76; ks. Juhila 2006, 51.)

Ratkaisuna syrjäytymiseen ajatellaan olevan ihmisten aktivointi takaisin yhteiskunnan sidoksiin ja yhteisöllisyyteen. Syrjäytymistä pidetään usein ongelmana, jonka ratkaisu on syrjäytyneiden inklusoiminen, jolla tarkoitetaan osallistamista takaisin yhteiskunnalliseen toimintaan. Yhteiskunnan jäseniltä odotetaan osallistumista yhteiskunnalliseen toimintaan kuten työhön. Työtä tai sen puutetta pidetään järjestelmämme mittarina, kun puhutaan syrjäytymisestä. Yhteys yhteiskunnalliseen toimintaan tapahtuu työn lisäksi myös erilaisten sidosryhmien kautta, kuten koulutukseen osallistumisen sekä perheen perustamisen kautta. (Helne 2004, 184.)

Työttömyyteen ja erityisesti pitkäaikaistyöttömyyteen liittyy riski syrjäytymisestä. Työttömyyteen liitetään ajatus aktivoinnista ja kuntoutuksesta. Aktivoinnin lähtökohtana on tarjota työttömälle kuntoutuksellisia palveluita, joiden ajatellaan edesauttavan viimemainnassa työllistymistä. Laki kuntouttavasta työtoiminnasta (189/2001) edellyttää kuntien sosiaalityötä tarjoamaan erilaisia kuntoutuksen toimenpiteitä pitkäaikaistyöttömien auttamiseksi. (Kotiranta 2008, 21.)

Yhteiskunnan palveluverkosto tarjoaa erilaisia tuki- ja palvelujärjestelmiä ihmisten aktivoimiseksi ja aktiivisena pysymiseksi. Vaikeammassa työmarkkina-asemassa olevien tilanteen ratkaisemiseksi on kehitetty toimenpiteitä, kuten kuntouttava työllistäminen, jonka tarkoituksena on vaikuttaa työttömän kokonaistilanteeseen ja näin parantaa pääsyä työmarkkinoille. Aktiivitoimenpiteiden tarkoituksena on yksilön siteiden vahvistaminen yhteiskuntaan. (Raunio 2009, 76.)

Sosiaalityö nähdään luontaisesti syrjäytymiskysymysten äärellä. Sosiaalityö toteuttaa yhteiskunnallista tehtävää hyvinvoinnin ja osallisuuden vahvistamisen alueilla, joiden katsotaan liittyvän olennaisesti syrjäytymisen keskusteluun. Sosiaalityön käytäntöjä paikannetaan yhä enemmän myös työllistymistä edistävien palveluiden piirissä erityisesti tilanteissa, joissa esiintyy pitkäaikaistyöttömyyden lisäksi esteitä työllistymiselle. Sosiaalityön tarkastelukohteena ovat sekä yksilölliset että yhteiskunnalliset syrjäytymistä aiheuttavat tekijät. Syrjäytymisen vastaisessa työssä katsotaan tarpeelliseksi järjestää osallisuutta vahvistavia yhteiskunta- ja talouspoliittisia sekä kuntouttavia toimenpiteitä. (Raunio 2009, 273–274.)

2.2 Empowerment sosiaalisen kuntoutuksen taustalla

Empowerment-ajattelu on saanut alkunsa 1960-luvun Ison-Britannian ja USA:n kansanliikkeistä, joiden tavoitteena on yksilön vapauttaminen sortoa aiheuttavista mekanismeista. Empowermentin pyrkimyksenä on yksilön oikeus vapautua fyysisesti, uskonnollisesti sekä oikeudellisesti kohti omaa tietoista käyttäytymistään. (Adams 2003, 18.) Empowerment-käsite on yleisesti käytössä oleva termi, joka kuitenkin saa merkityksensä asiayhteyden mukaisesti. Käsitteen laaja-alainen esiintyminen ja määrittely tekevät siitä haastavan käyttää. (Kotiranta 2008, 87.) Sosiaalisen kuntoutuksen asiayhteyksissä esiintyy yleisesti empowerment-ajattelua tavoiteltaessa ihmisen valtaistumista ja voimaantumista.

Empowerment on sosiaalityön käytännöissä omaksuttu muutoksen tavoitetta ohjaavaksi näkökulmaksi. Liisa Hokkanen (2009, 317) toteaa Robert Adamsin (1996) esittäneen sosiaalityölle kattavan ja yleisesti hyväksytyyn määritelmän, jonka mukaan empowermentin avulla yksilöiden, ryhmien ja yhteisöjen on mahdollista vaikuttaa elinolosuhteisiinsa. Adamsin määritelmän mukaan empowerment toimii monitasoisesti niin yksilö-, ryhmä- kuin yhteisötasoilla. Pyrkimyksenä on muutos, jota kohti edetään prosessinomaisesti. Samanaikaisesti muutosprosessissa on läsnä päämäärä. Määritelmän luonteeseen kuuluu toimijoiden omaehtoisuus ja muutosprosessin tavoitteellisuus. (Hokkanen 2009, 317.)

Liisa Hokkasen (2014, 43–44) mukaan empowerment ymmärretään suomeksi valtaistumiseksi, valtautumiseksi, voimistumiseksi, voimaantumiseksi, voimavaraistumiseksi ja toimintavoiman lisääntymiseksi. Hokkanen jakaa empowerment-käsitteen kahdeksi ulottuvuudeksi sen mukaan, mihin ilmiö itsessään suuntautuu. Empowerment voidaan nähdä sekä yksilön prosessina että päämääränä. Voimaantumisella tarkoitetaan yksilön sisäistä prosessia, jossa korostuu identiteettityö. Valtaistumisen ajatellaan kohdistuvan yksilön ja ympäristön vuorovaikutukseen.

Empowerment-käsitteellä tarkoitetaan voimaantumisen ja valtaistumisen prosessia, joka yhtäältä on yksilön sisäinen kokemus sekä toisaalta yksilön ja ympäristön vuorovaikutuksen tulosta. Empowerment sisältää myönteisen ajatuksen voimaantumisen ja valtaistumisen mahdollisuudesta muutokseen kohti parempaa tilannetta. Toisaalta

empowerment nähdään yksilön sisäisenä muutoksena, subjektiivisena kokemuksena, johon ulkopuoliset tekijät eivät niinkään vaikuta. Toinen tulkinta on vastakkainen. Empowermentin prosessissa muiden ihmisten osuus valtaistumisen käynnistäjänä ja mahdollistajana on merkityksellinen. Valtaistumisen päämääränä on tällöin konkreettinen muutos tilanteessa. (Mt., 43–44.) Tämän teorian valossa näkisin sosiaalisen kuntoutuksen liittyvän vahvasti sekä voimaantumisen että valtaistumisen tavoitteeseen.

Empowerment nähdään sosiaalityössä prosessina, jossa lähtökohtana on jokin toimijoiden tulkitsema epätydyttävä tilanne. Empowerment ajatellaan sellaisena prosessina, jossa edistymisen tavoittelu on jatkuvaa ja päämäärän saavuttamisen kokemus voi olla niin merkittävä, ettei paluuta entiseen voimattomuuden tilaan ole. Muutokseen tähtäävän päämäärän saavuttamisen ajatellaan nousevan ihmisen omista voimavaroista ja ratkaisuista. (Hokkanen 2009, 321–322.) Muutosprosessin voidaan katsoa tuottavan päämäärän, joka arvioidaan paremmaksi kuin lähtötilanne. (Mt., 317.)

Liisa Hokkanen (2009, 319) on esittänyt tulkinnan Stephen Rosen (2003) kuvaamista empowermentin muutosprosessin vaiheista, joita ovat ”naming, loving ja acting”. Naming kuvaa lähtötilanteessa epätydyttäväksi tulkittun tilanteen hahmottamista monipuolisesti. Naming-vaiheen on kritisoitu ohjaavan ajattelua ihmistä syyllistäviin ja leimaaviin ratkaisuihin, jolla on vaarana peittää ihmisen omat kyvyt ja vahvuudet. Naming-vaiheessa ilmiö tai tilanne on tarkoitus määritellä uudelleen, usein sosiaalityön arvojen ohjaamalla tavalla. Loving tulkitaan työskentelyn vaiheeksi, jonka aikana uudelleen nimeämisessä löydettyjä kykyjä, vahvuuksia ja mahdollisuuksia tuetaan ja vahvistetaan. Sosiaalityön arvoista erityisesti ihmisarvo, sosiaalinen oikeudenmukaisuus, itsemäärääminen ja kulttuurinen moninaisuus toimivat ohjaavina arvoina. Acting on vaihe, jossa edetään uuden näkökulman mukaisesti toimintaan.

Matti Tuusa (2005, 37) avaa empowerment-käsitteen osana kuntouttavan sosiaalityön käytäntöä, jossa hänen mukaansa korostuu valtaistumista tukeva työote erityisesti työllistymistä ja aktivointia tukevien tehtävien parissa. Empowerment-käsitettä lähestytään kolmen näkökulman kautta. Empowerment nähdään toimintamallina, joka tukee yhteiskunnallista, rakenteiden ja lähiyhteisöjen muutosta käynnistävänä sekä eteenpäin vievänä mallina. Sosiaalityössä tämä merkitsee kriittistä ja reflektiivistä työ-

otetta sekä valmiutta kohdata erilaisuutta ja sietää epävarmuutta. Tässä kontekstissa korostuu dialogisuus erityisesti toimijoiden kanssa sekä asiakasryhmien asianajo. Toisessa näkökulmassa empowerment nähdään muutokseen tähtäävänä toimintana, joka tapahtuu asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutuksessa. Sosiaalityössä keskitytään työprosesseihin ja käytäntöön, joilla tuetaan asiakkaan kuntoutumista ja valtaistumista. Kolmantena empowerment keskittyy valtaistumisen tavoitteeseen, joka ilmenee hallinnan ja kontrollin tunteen saavuttamisena sekä kriittisenä tietoisuutena ympäristöstä. Valtaistumisen ajatellaan merkitsevän myös vaikuttamisen mahdollisuutta omaan päätöksentekoon ja toimeenpanoon. (Mt. 2005, 37.)

Sosiaalityössä painiskellaan alati syrjäytymisen vastaisen ja korjaavan työn parissa. Käytännön sosiaalityö on haasteiden edessä lisääntyvän työttömyyden ja siihen liittyvien lieveilmiöiden lisääntyessä ja vaikeutuessa. Näihin ongelmiin joudutaan entistä useammin vastaamaan sosiaalityön toimenpiteillä. Sosiaalityö on yhteiskunnallisesti aktiivinen toimija ja yhä enenevässä määrin se huomioidaan myös työllisyyspoliittisissa ohjelmissa. Sosiaalityöllä on erityinen merkitys ihmisen hyvinvointiin liittyvissä tekijöissä. Se nähdään osallistavana työnä, jonka tarkoituksena on asiakkaan oman osallisuuden vahvistaminen hänen omista lähtökodistaan (Juhila 2006, 119). Syrjäytyminen nähdään toimijoiden yhteisenä asiana, jossa tavoitellaan yksilön vapautumista syrjäytymisen kierteestä kohti voimaantumisen ja valtaistumisen kokemusta (mt., 2006).

Empowerment on sosiaalityön intervention tapa, jota Kirsi Juhila (2006, 120) pitää keskeisempänä osallistavan sosiaalityön toteuttamisen välineenä. Asiakkaan elämään tehtävän väliintulon tarkoituksena on kansalaisuutta ja yhteiskunnan jäsenyyttä vahvistava ja asiakkaan omia mahdollisuuksia voimaannuttava orientaatio. Sosiaaliseen kuntoutukseen osallistumisella voi olla asiakkaalle voimaannuttava merkitys, jos sen avulla onnistutaan luomaan uudelleen usko asiakkaan omiin kykyihin ja mahdollisuuksiin. Siten sosiaaliseen kuntoutukseen osallistumisella voi olla työllistymisen edistämistä palveleva merkitys, erityisesti asiakkaan aktivoitumisen kannalta. Yhteiskunnan jäsenyyttä vahvistava osallisuus voi saada aikaan rohkaistumista vaatimaan omia oikeuksiaan erilaisissa instituutioissa. (Juhila 2006, 119–120.)

3 Sosiaalinen kuntoutus sosiaalityön keinona

3.1 Sosiaalityön käytännöt

Sosiaalityön tavoitteena on pyrkiä parantamaan ja helpottamaan ihmisen ja hänen elinympäristönsä välisiä suhteita kiinnittämällä huomiota sosiaaliseen elämään, ihmisten väliseen yhteistyöhön sekä yhteiskunnalliseen solidaarisuuteen. Sosiaalityössä korostuvat erityisesti sosiaalisen muutoksen, ongelmanratkaisun ja hyvinvoinnin edistäminen. (Adams ym. 2009, 1–2.) Sosiaalityön kansainväliset järjestöt (IFSW, IASSW) ovat uudistaneet vuonna 2014 sosiaalityön määritelmää. Kansainvälisessä sosiaalityön määritelmässä korostetaan sosiaalityötä professiona ja tieteenalana, jolla on merkitys yhteiskunnallisissa muutoksissa ja kehityksessä. Sosiaalityö edistää sosiaalista yhteenkuuluvuutta sekä ihmisten ja yhteisöjen voimaantumista ja valtaistumista. Sosiaalityön keskeisiä arvoja ovat oikeudenmukaisuus, ihmisoikeudet, kollektiivinen vastuu sekä moninaisuuden kunnioittaminen. (Talentia 2014.)

Sosiaalityö perustuu ammatilliseen työhön, jonka perinteisenä tavoitteena on ihmisen hyvinvoinnin edistäminen. Tavoitetta tukevana keinona sosiaalityöllä pyritään muutostyöhön, jolla haetaan elämän hallinnan muuttumista paremmaksi. Sosiaalityö tapahtuu vuorovaikutuksessa, jossa kohteena on ihmisen ja hänen ympäristönsä suhde. (Kana-noja ym. 2011, 23.) Minna Kivipellon (2006) mukaan vaikuttavassa sosiaalityössä painostetaan laaja-alaisesti asiakkaan arkielämän tukemiseen, jolloin työskentelyn painopiste on ihmisen huomioisessa kokonaisvaltaisesti.

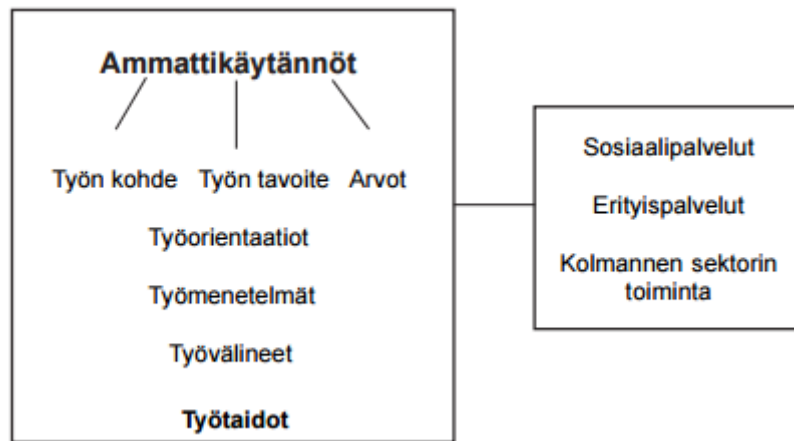
Sosiaalityön ammatilliset käytännöt perustuvat tiedon, arvojen ja käytännön kokonaisuuksiin. Käytäntöjen muotoutumiseen ovat vaikuttaneet osaltaan niin sosiaalityön historia kuin ajassa vaihtelevat yhteiskunnalliset ilmiöt ja poliittiset ratkaisut. (Liukko 2006, 10.) Sosiaalityön sisältöinä pidetään käytännön, koulutuksen ja tutkimuksen alueita, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Vaikka käytännön, koulutuksen ja tutkimuksen eri merkitykset ovat kietoutuneina, voidaan sosiaalityöstä puhuttaessa korostaa käytäntöä ja toimintaa. Käytännöllä tarkoitetaan ennen kaikkea ammatillista käytäntöä, jota sosiaalityö tehtävää hoitaessaan toteuttaa. (Raunio 2006, 5.)

Sosiaalityötä pidetään perinteisesti käytännön alana, missä teoria ja käytäntö kulkevat ”käsi kädessä”. Mary Nash, Robyn Munford ja Kieran O’Donoghue (2005) esittävät artikkelikokoelmassaan sosiaalityöhön kuuluvaksi useita teorioita. Heidän esittämistään teorioista erityisesti yhteisöjen kehittäminen ja työskentely vahvuuksien parissa viittaavat sosiaalisen kuntoutuksen tematiikkaan. Yhtä oikeaa teoriaa ei ole olemassa, vaan oikean teorian löytäminen on pitkälti kontekstisidonnaista.

Sosiaalityötä luonnehditaan vahvasti prosessinomaiseksi työksi. Malcolm Payne (2009, 157) korostaa sosiaalityön prosessinomaisuuden huomioimista tärkeänä osana sosiaalityötä. Sosiaalityön prosessinomaisuus ilmenee yksilökohtaisessa, ryhmissä ja yhteisöissä tapahtuvassa työssä. Payne (2009, 157) määrittelee sosiaalityön toimintana, joka sisältää toisiinsa kytköksissä olevia toimenpiteitä, arviointia ja interventiota. Eri-tyisesti Payne korostaa sitä, ettei sosiaalityön prosessissa ole kysymys pelkästään erillisistä palveluista ja tapahtumista, vaan ne tulee nähdä toisiinsa vaikuttavina elementteinä. Sosiaalityön kokonaisuudessaan voidaan nähdä vuorovaikutusprosessina, jossa lähtökohdat ja tavoitteet hahmotetaan pikemmin prosessina, kuin erillisinä tapahtumina. (Mt., 163.)

Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 -toimenpideohjelman (2005) laatinut neuvottelukunta on arvioinut sosiaalityön olevan vuonna 2015 monialainen professio. Työorientaatioiden kautta sosiaalityö näyttäytyy asiantuntijatyönä kuntouttavan sosiaalityön, yhteisötyön ja rakenteellisen sosiaalityön alueilla. Lisäksi sosiaalityön osaaminen korostuu sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisevän ja varhaisen puuttumisen alueilla.

Sosiaalityö ja sen ammatilliset käytännöt kehittyvät yhteiskunnallisten muutosten ja ilmiöiden myötä. Eeva Liukko (2006, 10–11) esittää Sirpa Tapolan ja Laura Yliruikan (2004) yhteisesti sopimasta sosiaalityön käytännön jäsentämisestä (kuvio 1). Kyseinen kuvio selkeyttää sosiaalityön käytäntöjen moniulotteisuutta. Sen mukaan sosiaalityö voidaan nähdä monikerroksisena ammattikäytäntönä, jota määrittävät työn kohde, työn tavoitteet sekä arvot. Sosiaalityön ammattikäytäntöä voidaan tarkastella toimintana, jota työorientaatio, työmenetelmät sekä työvälineet määrittävät.

Kuvio 1. Sosiaalityön ammatillisten käytäntöjen tasot (Liukko 2006, 11).

Eeva Liukko (2006, 11) esittää raportissaan työorientaation tarkoittavan sosiaalityön prosessia, jonka kautta työtä tarkastellaan strategisesta näkökulmasta. Työorientaatio voidaan nähdä metodologisena perusteluna ja suuntana sille, miksi työmenetelmät ovat tietynlaiset. Työorientaatio kehystää sosiaalityön ammattikäytännön konkreettiseksi toiminnaksi, jonka kautta määrittyvät käytännön työmenetelmät ja -välineet. Työmenetelmiä ovat esimerkiksi verkostotyö ja ryhmätoiminta, joita sosiaalityössä hyödynnetään. Työvälineet ovat välttämätön osa sosiaalityötä, joiden kautta työmenetelmiä mahdollistetaan. Työtaidot ovat sosiaalityön asiantuntijuutta, joita tarvitaan kokonaisvaltaisen sosiaalityön toteuttamiseksi. Sosiaalityön ammattikäytännöissä hyödynnetään laaja-alaisesti sosiaalipalveluita, erityispalveluita sekä kolmannen sektorin tarjoamia palvelukokonaisuuksia. Sosiaalityöntekijä ohjaa asiakkaita oikeaksi arvioimansa palvelun piiriin. (Mt., 12.)

Sosiaalinen kuntoutus sopii Eeva Liukon esittämän määritelmän mukaisesti toiminnaksi, joka edustaa sosiaalityön työorientaatiota. Sosiaalinen kuntoutus voidaan nähdä metodologisena perusteluna, joka suuntaa käytännön sosiaalityön menetelmiä ja keinoja kontekstiin sopiviksi. Sen tavoitteena on ehkäistä asiakkaan syrjäytymistä, parantaa kokonaistilannetta sekä toimijuuden edellytyksiä, joilla on työkykyä edistäviä vaikutuksia. Sosiaalinen kuntoutus antaa näkökulman, jonka kautta työn kohde, tavoitteet ja sosiaalityön arvot täsmentyvät.

Sosiaalisen kuntoutuksen keinoin pyritään vastaamaan asiakkaan moninaisiin palvelutarpeisiin. Asiakkaan palvelutarpeen arvio toteutetaan vuorovaikutuksessa asiakkaan kanssa ja siitä tehdään usein kirjallinen palvelusuunnitelma. (Juhila 2008, 24). Sosiaalinen kuntoutus on prosessi, johon on mahdollista kytkeä asiakkaan tarvitsemia monilaisia palveluita kuten sosiaali- ja terveyspalveluita ja osallisuutta lisääviä ryhmäpalveluita.

Sosiaalinen kuntoutus on tarkoitettu asiakkaille, joita ensisijaiset työllistymisen ja kouluttautumisen keinot eivät ole auttaneet. Usein pitkittyneen työttömyyden vuoksi elämäntilanteessa esiintyy muitakin ongelmia, jotka osaltaan lisäävät asiakkaan työllistymisen ja kouluttautumisen haasteita. Sosiaalisen kuntoutuksen palvelut pyritään järjestämään asiakkaan yksilölliset tarpeet huomioiden (Tuusa 2005, 41; Tuusa 2014, 58).

Sosiaalisen kuntoutuksen sisällöllisinä keinoina voidaan pitää sosiaalisen tuen erilaisia muotoja, joiden tavoitteena on lisätä asiakkaan voimaantumisen ja viime kädessä valtaistumisen kokemusta. Sosiaalinen tuki nähdään yhteisöjen ja yksilön vuorovaikutuksellisenä tukena, jota luonnehtii vastavuoroisuuden periaate. Sosiaalinen tuki voidaan jakaa viiteen pääkohtaan tuen laadun ja määrän mukaan: Tiedollisena tukena voidaan pitää ohjausta ja neuvontaa, toiminnallisena tukena palveluita ja kuntoutusta, aineellinen tuki voi olla taloudellista turvaa, emotionaalinen tuki tarjoaa empatiaa ja kannustamista, joiden lisäksi henkisenä tukena voidaan pitää aatetta tai filosofiaa. (Kumpusalo 1991, 13–15.) Sosiaalisen tuen osa-alueet rakentuvat tekijöistä, joiden vaikutus ihmisen hyvinvointiin on merkityksellinen.

Sosiaalityön käytännön tuen ajatuksena on hyvinvoinnin lisääminen sekä pahoinvointia aiheuttavien tekijöiden lieventäminen. Sosiaalityö ei kuitenkaan ole pelkästään tuen yksipuolinen tarjoaja, vaan sosiaalityö toteuttaa sille asetettuja muitakin yhteiskunnallisia tehtäviä. Matti Tuusa (2005, 81–83) esittää sosiaalityön ammattikäytännöistä kolme tehtäväkokonaisuutta, joilla on yhtymäkohtia kuntoutuksen tavoitteiden kanssa. Sosiaalityön tilannearviointiin keskittyvän työn tarkoituksena on kartoittaa asiakkaan elämäntilanteessa esiintyvät mahdollisuudet ja esteet työllistymisen edistämisessä. Toisena tehtävänä sosiaalityöltä odotetaan palveluohjaajan roolia, jossa sosiaalityöntekijä luo palvelukokonaisuuksia yhteistyöverkostossa sekä vastaa asiakkaan palvelui-

den etenemisestä. (Mt., 81–83.) Sosiaalityön keskiössä on ihmisen hyvinvointiin liittyvien palveluiden oikea kohdentaminen ja huomion kiinnittäminen tekijöihin, jotka edistävät hyvinvointia tai estävät sen toteutumisen. Sosiaalityö on usein vastuussa palveluiden järjestämisestä asiakkaalle hänen yksilölliset tarpeet huomioiden. Sosiaalityöntekijä seuraa tarvittaessa palvelujen kohdentumista, riittävyttä ja konkreettisesti tukee asiakasta hänen tilanteen edistämiseksi. (Compton ym. 2005, 296.) Kolmantena tehtäväkokonaisuutena sosiaalityöltä odotetaan rakenteellista vaikuttamistyötä. Rakenteellisen sosiaalityön keinoin pyritään vaikuttamaan marginalisoituneiden asiakasryhmien verkostoihin ja palveluihin raportoimalla käytännöissä esiintyviä epäkohtia päätöksentekijöille. (Tuusa 2005, 81–83.)

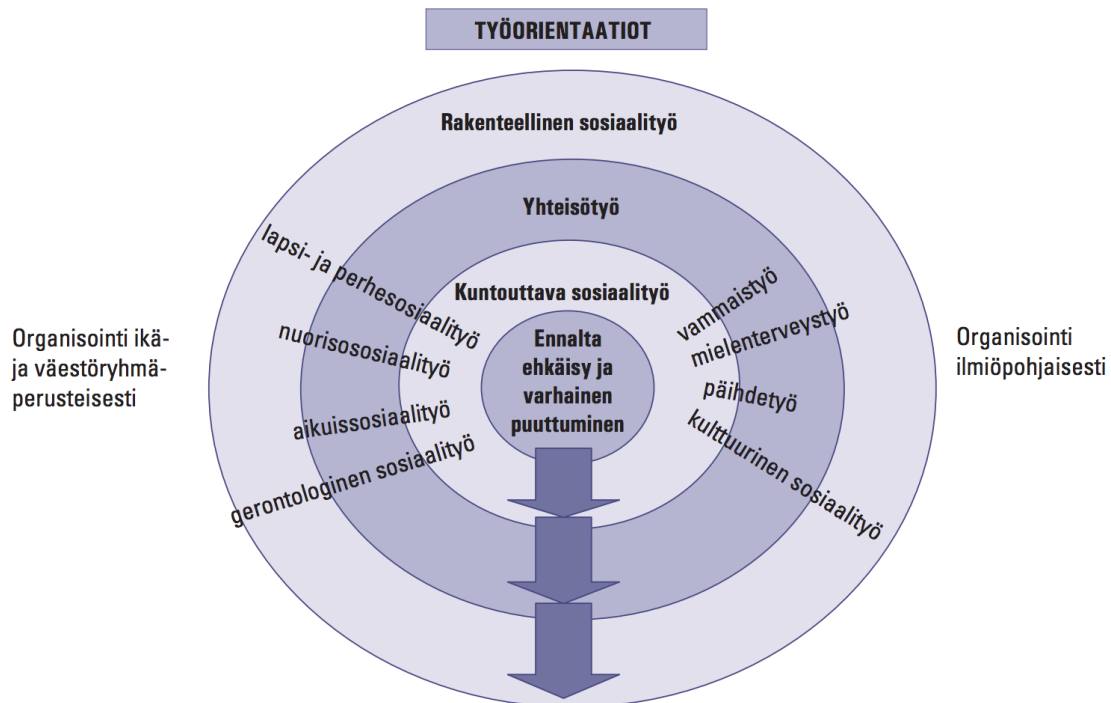
Muuttuvat toimintaympäristöt ja ilmiöt aiheuttavat myös haasteita sosiaalityön käytännöille (Karjalainen & Sarvimäki 2005, 28–29). Muutoksessa olevat yhteiskunnalliset toimintaympäristöt asettavat sosiaalityölle haasteita näyttää asiantuntijan paikka palvelujärjestelmässämme. Siksi näkisin sosiaalityön tutkimuksen ja kehittämisen tärkeänä osana sosiaalityötä. Kehittäminen tarkoittaa myös sosiaalityön työkäytäntöjen ja keinojen täsmentämistä yhteiskunnallisesti vaikuttavammaksi osaamisalaksi.

3.2 Sosiaalinen kuntoutus sosiaalityön palveluissa

Sosiaalityön yhtenä jopa keskeisimpänä tehtävänä on syrjäytymisen ehkäisy ja sen ennakointi. Heikommassa asemassa olevien ihmisten hyvinvoinnin lisääminen ja syrjäyttämistä aiheuttavien rakenteiden huomaaminen ovat varsin haastavia. Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 -toimenpideohjelma (2005, 3) keskittyy yhteiskuntamme heikoimmassa asemassa olevien henkilöiden voimavarojen vahvistamiseen ja sosiaalisten ongelmien ennaltaehkäisyyn. Toimenpideohjelman laatinut neuvottelukunta on linjannut sosiaalityön kehittämisen pääsuuntia kuvion 2 mukaisesti. Sen mukaan sosiaalityön työorientaatiot muodostuvat neljän kokonaisuuden kautta, joita ovat ennaltaehkäisy ja varhainen puuttuminen, kuntouttava sosiaalityö, yhteisösosiaalityö ja rakenteellinen sosiaalityö. (Karjalainen & Sarvimäki 2005, 38.)

Kuvion 2 mukaan kuntouttava sosiaalityö esitetään läpileikkaavana koko sosiaalityön laajalla kentällä. Kuntouttavan sosiaalityön paikka ei ole siis pelkästään perinteisen

kuntoutuksen areenalla, vaan kuntouttavaa sosiaalityötä tapahtuu koko sosiaalityön toimintakentällä. Kuviossa 2 kuntouttavan sosiaalityön todetaan olevan keskeinen työorientaatio sosiaalityön toiminnassa.

Kuvio 2 Sosiaalityön orientaatiot (Karjalainen & Sarvimäki 2005, 38).

Kuntouttava sosiaalityö työorientaationa esiintyy kuvion 2 mukaisesti laaja-alaisesti niin vammaistyön, mielenterveys- ja päihdetyön kuin kulttuurisen sosiaalityön alueilla. Kuntouttavan sosiaalityön painopisteitä löytyy myös lapsi- ja perhesosiaalityön, nuorisososiaalityön, aikuissosiaalityön ja gerontologisen sosiaalityön käytännöistä. Tutkimuksessani olen kiinnostunut paikantamaan kuntouttavaa sosiaalityötä aikuissosiaalityön kontekstissa pitkäaikaistyöttömyyden näkökulmasta.

Aikuissosiaalityö on muotoutunut toimintana ja käsitteenä vasta 2000-luvun aikana (Juhila & Jokinen 2008, 7). Se on näyttäytynyt jäsentymättömänä ja hajanaisena, erityisesti toimeentulotukeen painottuvana työnä (Taina & Kotiranta 2014, 179–180). Hallituksen esitys eduskunnalle uudeksi sosiaalihuoltolaiksi (HE 164/2014) linjaa aikuissosiaalityötä erityisesti työllistymisen tukemisen, toimeentulotuen ja asumisen järjestämi-

sen alueilla. Lakiesityksen perusteluissa aikuissosiaalityö nähdään tavoitteellisena ja suunnitelmallisena työnä, jonka tavoitteena on asiakkaan kuntoutuminen sekä elämänhallinnan ja sosiaalisen toimintakyvyn edistäminen. (HE164/2014.)

Aikuissosiaalityö tavoittaa yleisesti yli 18-vuotiaita henkilöitä, jotka asioivat perussosiaalityön palveluissa elämässä esiintyvän pulmallisen tilanteen vuoksi (Juhila 2008, 20). Kirsi Juhila (2008, 18–22) on selvittänyt tutkimuksessaan eri kuntien aikuissosiaalityön kohteena olevia tilanteita. Sen mukaan aikuissosiaalityössä esiintyy yleisempää taloudelliseen tilanteeseen sekä sosiaalipalveluihin ja -etuuksiin liittyvää neuvontaa. Aikuissosiaalityön kohteena on usein myös asiakkaiden elämässä esiintyvät akuutit kriisit, kuten erotilanteet ja asunnottomuus tai sen uhka. Aikuissosiaalityössä esiintyy päihde- ja mielenterveysongelmia sekä muita terveyteen ja kuntoutumiseen liittyviä tekijöitä. Lisäksi aikuissosiaalityössä kohdataan työhön tai työttömyyteen sekä koulutukseen tai kouluttamattomuuteen liittyviä tilanteita, jotka aiheuttavat ongelmia. Kirsi Juhila (2008, 20) luonnehtii aikuissosiaalityötä tarveharkintaiseksi palveluksi.

Tutkimuksessaan Juhila (2008, 22) jäsentää aikuissosiaalityön sisällöiksi työttömyyden, työllistymisen ja kuntoutumisen selvittämiseen ja arvioimiseen kohdistuvia palveluita. Aikuissosiaalityön menetelmänä käytetään palvelutarpeen arviointia ja palvelusuunnitelmaa sekä kuntouttavan työtoiminnan edellyttämää aktivointisuunnitelman laadintaa, joita toteutetaan yhteistyössä asiakkaan kanssa. Aktivointisuunnitelman laadinnan yhteydessä mukana on usein myös työvoimaviranomainen.

Viimeisten vuosien aikana keskeisiksi aikuissosiaalityön käsitteiksi ovat muotoutuneet kuntoutuksen ja kuntouttamisen käsitteet, joita on kehitetty sosiaalityön kontekstiin sopiviksi palveluiksi (mt., 22). Eeva Liukko (2006, 20) esittää kuntouttavan työotteen olevan apuna tilanteessa, jossa haetaan ratkaisua syrjäytymisen ja elämänhallinnan vaikeuksiin. Kirsi Juhila (2008, 22) esittää Liukon kuntouttavalle työotteelle määritelmäksi sosiaalista kuntoutusta.

Kuntoutuksen käytännöt ovat kehittyneet monipuoliseksi toimintakokonaisuudeksi palveluverkoston muutoksessa. Kuntoutuksen tarkoitus on auttaa perinteisissä sairauksien ja vammojen aiheuttamissa ongelmassa sekä edesauttaa ihmisen työ- ja toi-

mintakykyä ja sosiaalista selviytymistä arkielämässä. Kuntoutuksen käytännöissä on tapahtunut kehitystä erityisesti sosiaalista syrjäytymistä aiheuttavien ja työkykyä heikentävien haasteiden edessä. Kuntoutustarpeen selvittelyssä kiinnitetään huomio yhä enemmän sosiaalisiin ja psyykkisiin hyvinvoinnin tekijöihin fyysisten tekijöiden ohella. Syrjäytymistä aiheuttavia ja työkykyyn vaikuttavia tekijöitä on alettu hyväksyä kuntoutuksen selvittämisen yhdeksi perusteeksi. (Järvikoski & Karjalainen 2008, 80–81.)

Kuntoutusjärjestelmän kehittyminen on nostanut kuntouttavan sosiaalityön tarpeen näkyväksi osaksi sosiaalityötä (Liukko 2006, 18). Kuntouttavan sosiaalityön orientaatioita hyödynnetään arjessa tapahtuvassa sosiaalityössä. Kuntoutuksen laajemmassa merkityksessä Aila Järvikoski ja Vappu Karjalainen (2008, 81) esittävät kuntoutuksen avautuvan sosiaalisten ja psykososiaalisten tekijöiden kautta, joita ovat esimerkiksi toimeentulo, työ, koulutus, yhteiskunnallinen osallistuminen ja osallisuus. Kuntoutuksen kysymykset ovat moninaistuneet yhteiskunnallisten muutosten myötä. Eeva Liukko (2006, 83–84) esittää kuntouttavan sosiaalityön osaksi sellaista perussosiaalityötä, jossa työskentely painottuu kohtaamiseen asiakkuuden perustuessa työttömyyteen ja talousvaikeuksiin. Edellä esitetyn kuvion 2 mukaan nuorisososiaalityössä ja aikuissosiaalityössä esiintyvät ryhmät ovat lähinnä niitä, jotka hyötyvät työllistymistä ja koulutautumista edistävästä kuntouttavan sosiaalityön käytännöistä.

3.3 Sosiaalisen kuntoutuksen lähtökohdat

Hyvinvointiin liittyvän palvelujärjestelmän edellytykset ovat muuttuneet yhteiskunnan heikentyneen taloudellisen tilanteen myötä. Taloudellisen tilanteen muutokset ovat saaneet julkisen sektorin ja erityisesti hyvinvointipalvelut arvioinnin kohteeksi. Sosiaalihuolto on osa julkisen sektorin hyvinvointipalveluiden kokonaisuutta. Sosiaalihuollolliset palvelut ovat kuntien perustehtävää. Kunnat ovat muutostilanteessa, jossa joudutaan arvioimaan palveluiden kokonaisuutta niin ideologisella kuin konkreettisella tasolla. Muutospaineet kohdistuvat sosiaalihuollon uudistuksiin ja lainsäädännön muutoksien linjaamiin palveluihin. (Raunio 2009, 235; ks. Haverinen ym. 2014, 15.) Juha Hämäläinen ja Pauli Niemelä (2014, 85–86) korostavat sosiaalihuollon lainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportissa (STM 2012a) esitettyjä perusteita sosiaalihuoltolain

muutoksen tarpeellisuudelle. Työryhmä perustelee lainmuutoksen tarpeellisuutta seuraavasti:

”Sosiaalihuollolla on oma rajattu rooli yhteiskunnassa, mikä edellyttää siltä vahvaa yhteistyötä muiden toimijoiden kanssa ja sosiaalihuollon osaamisen vahvistamista muilla sektoreilla, kuten opetus- ja sivistystoimessa, varhaiskasvatuksessa, terveydenhuollossa, työ- ja elinkeinohallinnossa ja asunto-toimessa. Yhteisiä toiminta-alueita tulee vahvistaa, turhia raja-aitoja poistaa ja luoda asiakkaan kannalta joustavasti toimivia palvelukokonaisuuksia. Sosiaali- ja terveydenhuollon tärkeitä yhteisiä alueita ovat erityisesti päihde- ja mielenterveysasiat, vammaisuuteen ja kuntoutukseen liittyvät asiat, vanhusten palvelut, kotiin annettavat palvelut sekä lasten ja perheiden tuki ja palvelut. Sosiaalipalveluiden järjestämisessä ja kehittämisessä on entistä tärkeämpää hyödyntää systemaattisesti tutkimustietoa ja ruohokuuritason työtekijöiden näkemyksiä samoin kuin asiakkailta saatavaa palautetta ja kokemusasiantuntijuutta. Monimutkistuviin ongelmiin vastaaminen edellyttää myös sosiaalihuollon henkilöstöltä tehtävien vaativuustasoa vastaavaa koulutusta ja perehtyneisyyttä.”

STM (2012a) loppuraportin mukaan lainmuutosten tarpeet kohdistuvat erityisesti monialaisiin ja yhteistoiminnallisuutta edistäviin palveluihin. Raportin mukaan sosiaalityö nähdään osana monialaista palveluiden asiantuntijaverkostoa. Sosiaalityön odotetaan toimivan yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa sekä sen osaamisen vahvistamista myös muilla toimintasektoreilla (mt. 2014, 86). Sosiaalinen kuntoutus on osaltaan vastaamassa lainmuutoksen määrittämälle tarpeelle kehittää sosiaalihuollon toimintaa. Sosiaalisen kuntoutuksen pyrkimys on vastata monimutkistuviin asiakkaiden tarpeisiin, jotka ovat sosiaalityön toiminnan vastuulla.

Sosiaalityö paikantuu osaksi hallinnollisten organisaatioiden sekä hyvinvointi- ja palvelujärjestelmän osa-alueita. Sosiaalityö korostuu erityisesti köyhyyden ja psykososiaalisten ongelmien lisääntyessä, joiden takana on usein yhteiskunnan kovennevat vaatimukset ihmisten selviytymiselle. Sosiaalityötä voidaan tarkastella erilaisten toimintamuotojen, toimintatapojen kuin myös toiminnallisten perspektiivien välityksellä. (Raunio 2009, 6; ks. Haverinen ym. 2014, 21.)

Sosiaalinen kuntoutus voidaan nähdä sosiaalityön palveluna sekä toimintamuotona ja toimintatapana. Katson sosiaalista kuntoutusta kokonaisuutena, joka taipuu sosiaali-

työssä monenlaisen kuntoutuksen tarpeisiin sen mukaan, missä kontekstissa työskennellään. Tutkimuksen kohteena olevan kunnan perusturvalautakunta on linjannut sosiaalipalveluiden toimenpiteiden toteuttamisesta ja resurssien käytöstä vuosille 2016–2019. Linjauksessa korostuu aikuisten ja työikäisten palveluiden vahvistaminen, joiden tarkoitus on kuntalaisten työ- ja toimintakyvyn, itsenäisen selviytymisen ja aktiivisen osallisuuden vahvistaminen oikein kohdennetuilla palveluilla. Tarkoituksen toteuttamista varten kohdealueeksi on esitetty sosiaalisen kuntoutuksen hankintaa sekä sen uusia hankintainnovaatioita seuraaville vuosille. (Strateginen tulosohtausasiakirja 2016–2019. Perusturvalautakunnan pöytäkirja 23.2.2016.)

Perusturvalautakunnan päätöksenteko ohjaa vahvistamaan ja kehittämään sosiaalisen kuntoutuksen palveluita osana hyvinvointipalvelujärjestelmää, erityisesti aikuisten ja työikäisten sosiaalityön palveluiden parissa. Perusturvalautakunnan määrittämien aikuisten ja työikäisten palvelukokonaisuuteen kuuluvat vammais- ja erityishuollon palvelut, aikuissosiaalityön ja maahanmuuttajasosiaalityön palvelut sekä toimeentulotukityön, kuntatyöllistämisen ja työvoimanpalvelukeskuksen toimintamallin mukaiset palvelut. Tutkimuksessani keskityn tarkastelemaan sosiaalisen kuntoutuksen palvelua aikuissosiaalityön kontekstissa.

Sosiaalipalvelujärjestelmä toimii pääasiassa julkisen palvelujärjestelmän toimesta tulevaisuudessakin. Sosiaalipalvelut perustuvat julkiseen järjestämisvastuuseen myös palveluiden tuotannon osalta. Kuitenkin yksityisten sosiaalipalveluiden tuottaminen on laajentunut. (Raunio 2009, 229.) Tutkimuksen kohteena oleva kunta järjestää sosiaalisen kuntoutukseen liittyvää palvelua pääosin ostopalveluina hyödyntäen kolmannen sektorin toimijoita, kuten yhdistyksiä, ja yksityisen sektorin palveluiden tuottajia. Julkisella sektorilla on lain säätämä palveluiden järjestämisvastuu ja sen lisäksi palveluita kontrolloiva rooli.

1.4.2015 voimaan astuneen uuden sosiaalihuoltolain perimmäisenä tarkoituksena on siirtää sosiaalipalveluiden painopistealueita erityispalveluista yleispalveluihin vahvistamalla peruspalveluiden osuutta tarjolla olevista palveluista. Uuden lainsäädännön ajatuksena on ollut tarve muuttaa painopistettä ongelmakeskeisyydestä ennaltaehkäisevään toimintaan, jolloin korjaavien palveluiden osuutta asiakastyössä voidaan vähen-

tää. (HE 164/2014; Sosiaalihuollon soveltamisopas 2015, 4.) Sosiaalihuoltolain tarkoitus on toimia osana järkevää yhteiskuntapolitiikkaa, jolla pyritään vaikuttamaan myös kuntien taloudellisiin kustannuksiin. Yleisesti erityispalveluita pidetään yleispalveluita kustannuksiltaan kalliimpina palveluina.

Hallituksen esityksellä uudeksi sosiaalihuoltolaiksi on katsottu tarpeelliseksi kiinnittää erityistä huomiota työikäisten sosiaalihuollon asiakkaiden tukemiseen. Hallituksen ehdotuksen taustalla on olemassa olevien palveluiden osittainen päällekkäisyys. Sosiaalihuollon, työ- ja elinkeinohallinnon sekä kansaneläkelaitoksen palvelut ovat sektoroituneet toimimaan omilla areenoillaan, jolloin palvelut ovat jääneet hajanaisiksi ja palveluiden järjestämisen vastuut ovat epäselvät. (HE 164/2014.)

Hallituksen esityksessä sosiaalihuoltolaiksi tavoitellaan sosiaalityön roolin vahvistamista syrjäytymisen vastaisessa työssä, erityisesti työikäisten sosiaalihuollon asiakkaiden parissa. Sosiaalityön rooli korostuu tilanteessa, jossa todetaan asiakkaalla olevan rajoitteita osallistua työhön ja riski syrjäytyä yhteiskunnan ja yhteisöjen toiminnasta on olemassa. Lainsäädännöllä pyritään takaamaan asiakkaan kuntoutumiseen sekä sosiaalisen toimintakyvyn ja elämänhallinnan edistämiseen liittyviä peruspalveluita tehostetusti. (HE 164/2014.)

Uudistettu sosiaalihuoltolaki (1301/2014) raamittaa sosiaalipalveluita yhtäältä yleisellä tasolla ja toisaalta laki määrittää täsmällisesti sosiaalisen kuntoutuksen palvelut. Sosiaalihuoltolain 17 §:n mukaan sosiaalinen kuntoutus määritetään osaksi sosiaalialalla tehtävää työtä, jonka pyrkimys on järjestää sosiaalista kuntoutusta asiakkaan lähtökohdista. Tutkimuksen kohteena olevassa kunnassa sosiaalista kuntoutusta järjestetään kuntouttavan työtoiminnan lain pohjalta, huomioiden ensisijaisesti sosiaalihuoltolain edellyttämät toimenpiteet. Kuntouttava työtoiminta on lakisääteistä kunnan organisoimaa työtoimintaa, joka on tarkoitettu pitkään työttömänä olleille henkilöille. Kuntouttavan työtoiminnan tavoitteena on mahdollistaa pitkäaikaistyöttömien pääsy takaisin työelämään. Usein kuntouttava työtoiminta on käytännössä ensisijainen toiminta pitkään työmarkkinoilta poissaolleen henkilön osalta, vaikka se on tarkoitettu viimeisijaiseksi palveluksi suhteessa työ- ja elinkeinohallinnon toimenpiteisiin. (Karjalainen 2011, 95.)

Kuntouttavan työtoiminnan lain tarkoituksena on parantaa pitkään työttömänä olevien henkilöiden elämänhallintaa ja työllistymisen edellytyksiä (HE 328/2014.) Sosiaalihuoltolain mukaiset sosiaalisen kuntoutuksen palvelut ja kuntouttavan työtoiminnan lain velvoitteet ovat tavoitteiltaan hyvin samansuuntaisia. Molemmat tavoittelevat ihmisen työ- ja toimintakyvyn parantamista sillä erotuksella, että laki kuntouttavasta työtoiminnasta keskittyy tarjoamaan palveluita lähinnä työmarkkinoille pääsyyn. (HE 328/2014.)

Käytännössä kuntouttava työtoiminta ei ole osoittautunut suoraan työllistymistä lisääväksi toiminnaksi. Sen vaikutukset ovat olleet pikemminkin hyvinvointiin liittyviä ja sosiaalisen kuntoutuksen luonteisia. Kuntouttavan työtoiminnan palvelut ja sosiaalisen kuntoutuksen palvelut ovat sisällöllisesti ja tavoitteellisesti hyvin yhteneväisiä, jolloin niiden erottaminen toisistaan on vaikeaa. (Karjalainen 2011, 95–96.)

Tutkimuskohteena olevan kunnan palveluorganisaatio on suunnannut kuntouttavan työtoiminnan palveluita jakamalla kuntouttavan työtoiminnan työllistymistä ja koulutautumista sekä osallisuutta tukeviin toimintamuotoihin. Osallisuutta tukevaa kuntouttavaa työtoimintaan kutsutaan sosiaalisen kuntoutuksen palveluksi. Tällä tavoin kuntouttavaa työtoimintaa pyritään kohdentamaan mahdollisimman hyvin asiakkaan tarpeita vastaavaksi.

3.4 Sosiaalinen kuntoutus yhteistyönä

Kuntoutus voidaan määritellä ihmisen ja hänen ympäristönsä prosessiksi, jonka tavoitteena on toimintakyvyn, itsenäisen selviytymisen, hyvinvoinnin ja työllisyyden edistäminen. Kuntoutus on suunnitelmallista ja monialaista usein pitkäjänteistä toimintaa, jonka tavoitteena on auttaa asiakasta haastavassa elämäntilanteessa. Asiakkaan osallisuus kuntoutusprosessissa ja mahdollisuus vaikuttaa ympäristöön ovat kuntoutuksen lähtökohtia. (Järvikoski & Härkäpää 2004, 13.)

Kuntoutus jakaantuu perinteisen nelikentän mukaisesti lääkinnälliseen, ammatilliseen, kasvatukselliseen ja sosiaaliseen osa-alueeseen. Lääkinnällinen kuntoutus keskittyy fyysistä ja psyykkistä toimintakykyä lisääviin toimenpiteisiin, ammatillisessa kuntoutuk-

nessä painopisteenä ovat työikäisen väestön työkykyä ylläpitävät ja parantavat tekijät, kasvatuksellisessa kuntoutuksessa kiinnitetään huomio alaikäisten lasten ja nuorten sekä perheiden kasvatukseen ja koulutukseen sekä sosiaalisen kuntoutuksen keinoin pyritään lisäämään arjen hallintaa, sosiaalista toimintakykyä ja itsenäistä selviytymistä. (Kokko & Veistilä 2016, 215.) Matti Tuusa ja Mika Ala-Kauhaluoma (2014, 50) kritisoiivat kuntoutuksen perinteistä nelikenttäjaottelua käytännön asiakastyössä keinotekoiseksi, koska usein kuntoutuksen prosessissa on käytössä samanaikaisesti elementtejä kaikista kuntoutuksen osa-alueista.

Usein kuntoutuksen tavoitteita ja hyötyä tarkastellaan kuntoutusasiakkaiden työkyvyn ja työllistymisen näkökulmista. Kuntoutuksen tavoitteet ovat kuitenkin paljon monipuolisempia. Kuntoutuksen tavoitteena voidaan nähdä sekä yksilön että yhteiskunnan hyötyjä rinnakkain. Tavoitteellisen ja onnistuneen kuntoutuksen oletetaan lisäävän yhteiskunnallisella tasolla tuottavuutta ja vähentävän muiden sosiaali- ja terveyspalveluiden käyttöä. Yhteiskunnan yleisenä etuna katsotaan olevan myös taloudelliset hyödyt, työvoiman riittävyyden ja tuottavuuden turvaaminen sekä eläkekustannuksen pitäminen kurissa. (Järvikoski & Härkäpää 2004, 26–27.)

Sosiaalisen ulottuvuuden merkitys kuntoutuksessa on korostunut kuntoutuksen kehittymisen myötä. Sosiaalinen näkökulma on vahvistunut osana kuntoutustyön tavoitteita, toimintamalleja ja asiakasprosesseja. Kuntoutuksen palvelujärjestelmät ovat kehittyneet toiminnassaan moniulotteisemmiksi ja pitkäkestoisemmiksi palveluprosesseiksi. Kuntoutuspalveluissa ymmärretään monialaisuuden ja moniammatillisuuden tarpeellisuus myös kuntoutuksen vaikuttavuuden kautta. (Tuusa 2005, 34.)

Kuntoutuksen tavoitteita määritellään yhä enemmän sosiaalisten syiden perustella (Järvikoski 2013, 16), joten kuntoutuksen käsitteessä on vahva sosiaalisen näkökulma. Sosiaalisen käsitettä esiintyy useissa erilaisissa hyvinvoinnin ja sosiaalipolitiikan yhteyksissä. Käsitettä voidaan lähestyä sosiaalisten rakenteiden ja sosiaalisen toiminnan kautta. Sosiaalisella kuntoutuksella viitataan toimintakykyyn, jolloin sosiaalisen käsitteellä tarkoitetaan yksilön kyvykkyyttä toimia sosiaalisessa suhteessa. Sosiaalinen nähdään olennaisena osana ihmisyyttä ja sen ajatellaan olevan ihmisen elinehto. Sosiaali-

suutta pidetään ihmisen piirteenä tai ominaisuutena, jolla kuvataan ihmistä ja ihmisen toimintaa ympäristössään. (Vaininen 2011, 26.)

Satu Vaininen (2011, 26) jakaa sosiaalisen toiminnan kolmen tarkastelukulman kautta yhteisölliseen tai yhteiskunnan toimintaan. Tarkastelukulma määrittyy sen mukaan minkälaisesta vuorovaikutussuhteista, yhteyksistä tai yhteiskunnallisesta toiminnasta on kyse. Mikrotason toiminnaksi katsotaan ihmisen toimintaa, jossa keskitytään henkilökohtaiseen vuorovaikutukseen. Mesotason toiminnassa on kyse ihmisen yhteydestä organisaatioihin tai muihin sosiaalisiin ryhmiin. Makrotasolla tarkastellaan ihmistä yhteiskunnallisten ilmiöiden kautta. (Vaininen 2011, 26–27.) Vainisen ehdottamat sosiaalisen toiminnan tarkastelukulmat ovat yhteneväiset sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteiden kanssa. Sosiaalisen kuntoutuksen ajatus ihmisen yhteydestä ja osallisuudesta yhteiskunnallisiin toimintoihin lisää hyvinvointia, jolla on tavoitteiden saavuttamisessa merkittävä vaikutus.

Sosiaalista kuntoutusta on pidetty vaikeana määritellä ja se hakee toimintamuotojaan kuntoutuksen kentällä (Tuusa 2005, 36). Sen tavoitteena on ihmisen sosiaalisen toimintakyvyn ja siihen läheisesti liittyvän työkyvyn parantaminen. Kuntoutusajattelussa lähdetään tukemaan ihmisen vahvuuksia ja siksi sillä voi olla annettavaa myös työttömien kanssa tehtävään työhön. Osa työttömistä on kokenut kuntoutusajattelun vie-raaksi samaistaen sen lääkinnälliseen kuntoutukseen. Käytännössä sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteet ovat hyvin samansuuntaiset kuin yleensäkin kuntoutuksessa, joita ovat itsenäisen selviytymisen ja osallisuuden tukeminen (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 7).

Kuntoutuksen yleinen tavoite on sosiaalinen integraatio. Sosiaalinen kuntoutus määritellään usein myös sosiaalisen toimintakyvyn tukemiseksi ja kehittämiseksi. Yhtä hyvin voidaan puhua sosiaalisen vuorovaikutuksen edellytysten tukemisesta ja parantamisesta. Sosiaalinen kuntoutus on kaikkien niiden toimintamuotojen kokoelma, jotka tukevat sosiaalista toimintakykyä tai sosiaalisen vuorovaikutuksen edellytyksiä yksilön elämäntilanteessa. (Järvikoski ym. 2004, 24.) Näiden rinnalla esiintyy usein käsitteet voimaantumisen ja valtaistumisen, joihin sosiaalisen kuntoutuksen keinoin viime kädessä pyritään (Tuusa 2005, 37).

”Sosiaalinen kuntoutus on prosessi, jonka tavoitteena on sosiaalisen toimintakyvyn saavuttaminen. Tällä tarkoitetaan henkilön kykyä selviytyä erilaisista sosiaalisista tilanteista, toimia erilaisten yhteisöjen jäsenenä ja oikeutta saavuttaa paras mahdollinen osallistuminen yhteiskuntaan. Sosiaalinen kuntoutus liittyy yhteen sosiaalisen oikeudet, velvollisuuden ja vastuun (Sosiaalisen kuntoutuksen kansainvälinen seminaari 1983).” (Tuusa 2005, 35.)

Tuija Kotiranta (2008, 22) esittää väitöstutkimuksessaan kuntoutus-käsitteen ristiriitaisuuden puhuttaessa työttömyydestä. Kuntoutus viittaa sairauteen, vikaan tai vammaan, jotka liitetään olennaisena haittana työ- ja toimintakykyisyyteen. Työttömyyden tiedetään aiheuttavan ongelmia ihmiselle, jolloin kuntoutuksen voidaan ajatella tarjoavan tukea ihmisen ongelmatilanteissa. Kun kuntoutuksen perusteena ei esiinny lääketieteellistä syytä, voidaan kuntoutusta pitää osana sosiaalityön perinteistä toimintakenttää. (Kotiranta 2008, 23.)

Sosiaalihuoltolain uudistuksen myötä sosiaalinen kuntoutus on määritelty osaksi sosiaalihuollon palveluita. Hallituksen esityksessä uudeksi sosiaalihuoltolaiksi (HE 164/2014) tarkoitetaan sosiaalisella kuntoutuksella ”sosiaalityön ja sosiaaliohjauksen keinoin annettavaa tehostettua tukea sosiaalisen toimintakyvyn vahvistamiseksi, syrjäytymisen torjumiseksi ja osallisuuden edistämiseksi”. Sosiaalisen kuntoutuksen lähtökohtana on kokonaisvaltaisen elämäntilanteen kartoitus, jolla pyritään hahmottamaan asiakkaan sosiaalinen toimintakyky ja kuntoutuksen tarpeellisuus.

Sosiaalihuoltolaki korostaa keskeisesti sosiaalisen kuntoutuksen palvelukokonaisuutta sosiaalihuollon toimintana (HE 164/2014). Sosiaalinen kuntoutus paikannetaan osaksi aikuissosiaalityön toimintakenttää, jossa sosiaalihuollon palveluiden työikäistä aikuisväestöstä parhaiten tavoitetaan (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 7). Aikuissosiaalityön asiakkaiden palvelutarpeet nähdään usein sosiaalista toimintakykyä rajoittavissa ongelmissa, joita ovat päihde- ja mielenterveysongelmat, sosiaalisten tilanteiden pelko, eristyneisyys ja erilaiset muut arkielämään liittyvät ongelmat. (Kokko & Veistilä 2016, 216.)

Kokonaistilanteen kartoituksella pyritään kohdentamaan asiakkaan tarvitsemia palveluita mahdollisimman yksilökohtaisesti. Sosiaalisen kuntoutuksen toiminnan avulla tavoitellaan asiakkaan elämänhallinnan ja työmarkkinavalmiuksien parantamista tai muuta elämänhallintaa sekä arjessa selviytymistä, mikäli työllistymisen suunnitelmat eivät ole ajankohtaisia. Ryhmätoimintaan osallistuminen nähdään olennaisena vuorovaikutusta ja vertaistukea lisäävänä toimintamuotona, jolla katsotaan olevan asiakkaan sosiaalista kuntoutumista edistävä merkitys. Sosiaalisen kuntoutuksen palvelukokonaisuus rakentuu jokaisen asiakkaan yksilöllisten tarpeiden mukaisesti yhteistyössä asiantuntijoiden kanssa. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 6.)

Haastavien ja usein yhtäaikaisesti esiintyvien monien ongelmien ratkaiseminen on mahdotonta pelkästään sosiaalityössä tapahtuvassa työskentelyssä. Sosiaalisen kuntoutuksen prosessi vaatii usein eri toimijoiden yhtäaikaista panostusta asiakkaan kuntoutukseen. Sosiaalinen kuntoutus on monialaista yhteistyössä tapahtuvaa suunnitelmallista ja pitkäjänteistä työtä, jossa asiantuntijat toimivat oman professionsa näkökulmista. Moniammatillisuus ja verkostomainen työote vaativat tekijältään hyviä vuorovaikutustaitoja toimia dialogisessa suhteessa niin asiakkaaseen kuin yhteistyökumppaneihin. (Kokko & Veistilä 2016, 221–223.) Moniammatillisen toiminnan ensisijainen tavoite on edistää ihmisen hyvinvointia ja ennaltaehkäistä ongelmien syntyä. ”Totuus” rakennetaan yhdessä moniäänisesti. Moniammatillisuus on toisten kuulemista sekä toisten näkemysten ja mielipiteiden kunnioittamista, johon osallistuvat jäsenet käyttävät ammatillista taitoaan yhteiseksi hyväksi. Moniammatillinen verkostotyö on yksi menetelmä auttaa sosiaalityön asiakasta monipuolisemmin. Moniammatillisen toiminnan tavoitteena on tehostaa etenkin sosiaalipalveluiden laatua. (Compton ym. 2005, 292–295.)

Sosiaalisen kuntoutuksen käytännön toteutuksessa korostuu moniammatillinen ja monialainen verkostomainen työskentelytapa. Se edellyttää toimijoiltaan yhteyksien rakentamista ja erityisesti näkökulmien yhteensovittamista yhteistyössä. (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 53.)

Sosiaalityöltä edellytetään vahvaa tietoperustaa yhteiskunnallisten palveluiden käytännöistä ja toimintatavoista. Sosiaalisen kuntoutuksen palvelukokonaisuudet raken-

tuvat käytännöissä usein yhteistyössä mielenterveys- ja päihdepalveluista, erilaisista työ- ja toimintakyvyn kartoituksista, Kelan palveluista, työvoimahallinnon tarjoamista palveluista sekä kolmannen sektorin tarjoamista ryhmätoiminnoista (Tuusa & Ala-Kauhaluoma 2014, 53).

4 Tutkimuksen toteutus

4.1 Tutkimuksen metodologiset ratkaisut

Tutkimusta aloittaessa on hyvä pohtia tieteelliselle tutkimukselle ominaisia periaatteita. Tutkimukselliset periaatteet viitoittavat tutkimusta ja tutkijaa oikeille tutkimuksellisille poluille. Yksinkertaisimmillaan tieteellinen tutkimus on luettavissa tutkimuksen teorian ja empirian välisenä vuoropuheena. Tieteellinen tutkimus sisältää kuitenkin sellaisia tutkijan pohdintoja ja valintoja, jotka eivät suoraan ole luettavissa tutkimuksesta.

Tieteellisen tutkimuksen kohdistuessa ihmiseen, on hyvä tiedostaa ihmisen moniulotteisuus. Kaisa Koivisto (2012, 130–132) avaa psykologi ja filosofi Lauri Rauhalan (1988; 1989; 1996) käsityksen ihmisen moniulotteisuuden ymmärtämisestä tilanteessa, jossa ihmiseen kohdistuu kokemuksen tutkimusta. Ihminen on kokonaisuus, jonka olemassaolon ulottuvuudet ovat ”kehollisuus, situationaalisuus ja tajunnallisuus”. Kehollisuus ymmärretään ihmisen orgaanisena olemassaolona ja tajunnallisuus ihmisyyttä tiedostavan olentona. Situationaalisuudella tarkoitetaan kaikkea sitä, mihin ihminen on suhteessa, kuten maailmaan, toisiin ihmisiin ja rakenteisiin. Ihmisen kokemus syntyy tajunnassa, mutta tietoisuus muodostuu toisiinsa vaikuttavien ulottuvuuksien kautta. Ihmisen kokemus ja kyky ymmärtää ja tulkita itseään tekevät ihmisestä persoonan. Ihmisen kokemus muodostuu merkityksellisten elämäntilanteiden ja vuorovaikutuksen kautta välittyvinä merkityskokonaisuuksina, joita ovat kokemus maailmasta, toisista ihmisistä sekä itsestä psykofyysisenä kokonaisuutena. (Koivisto 2012, 130–132.) Tutkimuksessani pyrin kohtaamaan jokaisen haastateltavan ainutlaatuisena persoonana, jolla on elämänhistorian tuoma kokemuksellisuus ja niille annetut merkitykset.

Kokemuksen tutkimus haastaa tekijäänsä. Pentti Moilanen ja Pekka Räihä (2015, 52–59) muistuttavat siitä, että tutkijan tulee ymmärtää kokemuksen luonne sekä tiedostaa, millä tavoin kokemuksia voidaan tavoitella. Kokemukset tapahtuvat arjessa aina muuttuvana toimintana ja tapahtumina. Tutkijan tavoitteena on saavuttaa kokemus hetkellisenä tietoisuutena, jotta sitä voidaan tutkia. Kokemukset koostuvat merkityk-

sistä, joille jokainen antaa oman sisältönsä. Kokemus tutkimuskohteena on haastavaa, koska merkitysten tulkinta on yksilökohtaista. Se mikä toiselle tarkoittaa jotain tiettyä, ei ehkä vastaa sisällöllisesti samaa toiselle henkilölle. Haastavuutta lisäävät merkitysten kontekstiherkkyys sekä sen kulttuurisidonnaiset tekijät. (Mt., 52–59.)

Laadullista eli kvalitatiivista tutkimusta luonnehditaan prosessiksi, joka etenee tutkijan ymmärryksen lisääntyessä tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä. Laadullinen tutkimus etenee prosessimaisesti teoreettisten näkökulmien ja tulkintojen kautta. Teoreettinen tietoperusta on välttämätön laadulliselle tutkimukselle, koska se ohjaa tutkimuksen kokonaisuuden hahmottamiseen niin menetelmän, etiikan kuin luotettavuudenkin osalta. Tutkimusmenetelmät täsmentyvät tutkimuksen edetessä. Laadullisen tutkimuksen avoimuutta kuvaa tutkimuksen vaiheiden joustavuus. Tutkimuksen vaiheet, kuten tutkimustehtävä, teoreettinen alustus, aineiston keruu sekä aineiston analyysi muodostavat tutkimuksen kokonaisuuden ja jokainen osa-alue täsmentyy vähitellen tutkimukseen istuviksi elementiksi. (Kiviniemi 2015, 74; ks. Tuomi & Sarajärvi, 2013, 18.)

Tieteellinen tutkimus perustuu metodologisiin ja metodisiin valintoihin. Metodisuudella ymmärretään niitä tapoja ja keinoja, joilla tieteellisen tutkimuksen tietoa tavoitellaan. Metodologisuus puolestaan esittää tutkimuksessa esiintyvän tieteellisen tiedon perustelut ja oikeutuksen siitä, miksi tieto on juuri tietynlaista. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 13.) Tutkimukselliset valintani viitoittavat tutkimukseni suunnan. Tutkielmani lähtökohtana oli selvittää sosiaalisen kuntoutukseen osallistuvien asiakkaiden kokemuksia toiminnasta, siitä miten sosiaalisen kuntoutuksen toimintaan osallistuminen on muuttanut heidän tilannettaan sekä minkälaisia palvelutarpeita heillä esiintyi. Kokemuksen tutkimuksen kirjallisuudessa esiintyy toistuvasti fenomenologis-hermeneuttinen ote lähestyä ihmistä ainutlaatuisena ja tuntevana yksilönä. Kirjallisuuden ohjaamana olen päätenyt fenomenologis-hermeneuttisen lähestymistavan valintaan tutkiessani haastateltavien kokemuksia sosiaalisesta kuntoutuksesta.

Laadullisen tutkimuksen yhtenä tutkimusperinteenä on fenomenologis-hermeneuttinen metodologia, johon tutkimuksellani pyrin. Sen ominaispiirteenä nähdään ihminen kahdessa roolissa sekä tutkijana että tutkimuksen kohteena. Fenomenologis-hermeneuttisen metodologian pyrkimyksenä on tavoittaa ihmisen kokemuksia ja

niille annettuja merkityksiä. Fenomenologisen tutkimuksen kohteena on ihmisen elämisaailma, jossa kokemuksellisuus ja elämyksellisyys korostuvat. (Tuomi & Sarajärvi 2015, 25, 34; Laine 2015, 29–31.)

Fenomenologinen tutkimus voidaan katsoa olevan kokemuksen tutkimusta. Fenomenologisen ajatuksen mukaan ihmiset rakentuvat suhteessa sen hetkiseen maailmaan, missä he elävät. Oman elämysmaailman kautta ihmiset luovat merkityksiä, joiden kautta suhteet toisiin ihmisiin sekä sosiaalisiin tapahtumiin muodostuvat kokemuksen kautta. Kokemuksellisuus on fenomenologisen ajatuksen lähtökohta ja kokemuksellinen suhde maailmaan on intentionaalinen. Ihmisten kokemukset rakentuvat oman merkitysmailman kautta intentionaalisesti. Fenomenologinen tutkimustyyppi näyttäytyy tutkimuksessa haastateltavien sanoituksissa, joihin vaikuttavat sen hetkiset tilanteet. Jopa haasteltavien mielentilanteella ja elämäntilanteella on vaikutusta fenomenologisesti painottuvaan tutkimukseeni. (Laine 2015, 29–31.)

Fenomenologisen tutkimuksen kohteena ovat ihmisten erilaiset käsitykset heitä ympäröivästä maailmasta. Käsitykset muodostuvat kokemusten välittämänä merkityksinä. Ihminen tekee ympäröivästä maailmastaan merkityksellistä pohdintojensa ja kokemustensa kautta. Ihmisten kokemilla asioilla on aina jokin merkitys: kokemukset eivät esiinny neutraaleina, vaan ovat sidoksissa omiin pyrkimyksiin, kiinnostuksen kohteisiin ja uskomuksiin. Maailma ilmenee ja rakentuu ihmisen tietoisuudessa. Metodologian taustalla toimiva ihmiskäsitys edellyttää tutkijaa pohtimaan käsitystä ihmisestä. Tutkija nähdään oppijana, joka etsii tutkittavan ilmiön sisäisiä merkityksiä sekä ulkoisia rakenteellisia ehtoja. (Laine 2015, 29–31.) Fenomenologinen metodologia pitää tärkeänä ihmisen käsitysten sekä ajattelu- ja toimintamallien kuvaamista (Salonen 2001, 48–49).

Hermeneuttisella lähestymistavalla tarkoitetaan ilmiön ymmärtämistä ja tulkintaa sekä merkitysten oivaltamista. Hermeneutiikalla tavoitellaan ihmisen toiminnan ymmärtämistä ja tulkittamista sekä pyritään selittämään näiden merkityksiä. Hermeneuttinen tutkimus tapahtuu ihmisten välisen kommunikaation välityksellä, jossa tutkimuksen kohteena voivat olla myös ihmisten ilmaisut. Hermeneuttisuutta luonnehditaan kehämaisesti eteneväksi. Kehä muodostuu kolmesta eri osa-alueesta, joita ovat tiedon muodostuksen merkitys, tiedon esiyymmärrys sekä tiedon kokonaisuus ja keskeneräi-

syys. Ensinnäkin ihmisen tiedonmuodostukselle ei ole varsinaista alkua, vaan kaiken uuden ymmärtämisen taustalla on jokin esiymmärrys. Toisekseen tieto muodostuu sen osien ja kokonaisuuden tulkintojen kautta, jotka ovat sidoksissa keskenään dialektisena suhteena. Kolmantena hermeneuttisen kehän osana on tulkintojen ja käsitteen määrittelyn keskeneräisyys, jolloin käsitteen määrittelyt voivat muuttua tutkimuksen edetessä. (Tuomi & Sarajärvi 2015, 33–35; Laine 2015, 33; Puusa & Juuti 2011, 42–43.)

Fenomenologisen tutkimuksen ymmärtämisen ja tulkinnan kannalta minun tulee huomioida oma roolini tutkijana. Minun tulee tiedostaa omat tutkimusintressit, persoona ja tutkimuskohteesta tehty tulkinta, joilla on seurauksensa tutkittavaan kohteeseen ja siten tuloksiin (Ulvinen 2012, 54). Tutkijan esiymmärrys tutkittavasta ilmiöstä tulee kohdaltani työkokemuksestani sosiaalitoimessa, missä olen työskennellyt 14 vuotta sosiaaliohjaajan tehtävässä. Olen työskennellyt pääasiassa nuorten alle 30 -vuotiaiden asiakkaiden parissa. Työni sisältö rakentuu yleisestä palveluohjauksesta aina vaativampaan palveluiden ja palveluverkoston koontiin sekä suunnitelmalliseen asiakastyöhön. Työssäni olen tekemisissä yhteiskunnallisesti haastavien ja syrjäyttävien ilmiöiden parissa, kuten päihde- ja mielenterveysongelmat, pitkäaikaistyöttömyys sekä taloudelliset vaikeudet.

4.2 Tutkimuksen aiheen valinta ja tutkimusongelmat

Tutkijan mielenkiinto tutkittavaan aiheeseen voi viritä monenlaisten tekijöiden kautta. Niin henkilökohtaiset näkemykset ja kokemukset kuin yhteisöjen asettamat vaateet voivat saada aikaan tarpeen tutkimukselle. (Salonen 2007, 89.) Pro gradu -tutkielmani aiheen lähtökohta kumpuaa osittain henkilökohtaisesta ammatillisesta tarpeestani saada lisätietoa sosiaalisesta kuntoutuksesta. Tarkoitukseni on siten kehittyä ammatillisesti alueella, jota henkilökohtaisesti pidän tärkeänä. Toisekseen tutkimuksen aihe nousi myös sosiaalityön käytännön lähtökohdasta, jossa toteutetaan sosiaalihuoltolain hengen mukaista vaatimusta sosiaalisen kuntoutuksen toimeenpanosta.

Yli kahdenkymmenen vuoden työurallani sosiaalialalla olen kokenut monenlaisia työn muutoksia, joista merkittävimpiä on mielestäni ollut sosiaalisen kuntoutuksen tuleminen. Oma kiinnostukseni sosiaalisen kuntoutuksen aiheeseen nousee sosiaaliohjaajan

työstäni sosiaalitoimessa, missä olen huomannut ohjauksellisen työn olevan riittämätöntä erityisesti syrjäytyneiden nuorten hyvinvoinnin edistämiseksi. Tutkimukseni aihe sosiaalisesta kuntoutuksesta muodostui käytännön lähtökohdista itsestään selvänä asiana. Usein syrjäytyminen saa aikaan sen, että nuori jää kaikkien toiminta-areenojen ulkopuolelle. Näissä tilanteissa katson sosiaalisen kuntoutuksen olevan keino integroida nuori takaisin yhteiskunnan jäsenyyteen. Lisäksi monikerroksisia ongelmia ei hoideta yksin sosiaalityön keinoin. Sosiaalisen kuntoutuksen työkäytänteitä on esiintynyt sosiaalialan työskentelyssä, joista merkittävin on mielestäni ollut verkostomaisen työskentelyn tavoittaminen. Pidän sosiaalisen ulottuvuuden osuutta kuntoutuksen saralla merkittävänä osana sosiaalityön asiantuntijuutta. Sosiaalinen kuntoutus on tärkeä yhteiskunnallinen aihe ja siksi se sopii sosiaalityön tutkimuksen kentälle.

Jokaiseen sosiaalityön kohtaamiseen liittyy henkilökohtaisia, institutionaalisia ja professionaalisia arvosidonnaisuuksia, joiden tiedostaminen on tärkeää. Erityisesti vallan moniulotteisuus tulee tunnistaa ja muistaa asiakkaan olevan subjekti omassa tilanteessaan. (Laitinen & Pohjola 2010, 8–19.) Arvosidonnaisuuksien huomioiminen koskettaa niin käytännön sosiaalityötä kuin myös sosiaalityön tutkimuksen alaa.

Tutkimustyötä tehdessäni tulee minun hahmottaa asemani suhteessa valintoihin, joita minun on tehtävä tutkimuksen edetessä kerta toisensa jälkeen. Minulla on valtaa ja tutkijan vapautta valita tutkimuksen aihe. Valinnan vapautta käytin tutkimuskohteen määrittelyyn, kategorisoimiseen ja ryhmittelyyn. Vallan elementtejä oli käytössä tutkimuksen tulosten analysoinnissa ja esittämisessä. Valta ja vapaus toivat tullessaan myös vastuun. Vastuullisuus ilmeni eettisyyden pohdintana, hyvän tieteellisen tutkimuksen vastuullisena tekemisellä sekä erityisesti haasteltavien kunnioittavana kohtamisena.

Sosiaalialan työkokemukseni ohjaajana sosiaalisen kuntoutuksen parissa on hyvin samansuuntainen sosiaalityössä toteutettavan työskentelyn kanssa, joten joudun pohtimaan omaa paikkaani suhteessa tutkimukseeni. Toisaalta pohdin työkokemuksen kautta tulevan esiyttäytymisen auttavan tutkimukseni tekemisessä, erityisesti pohdittaessa sosiaalityön sensitiivisyyttä. Työkokemukseni kautta ymmärrän hyvin asiakkaiden tilanteita ja kykenen kohtamaan erilaisia ihmisiä haastavissakin tilanteissa. Siten ajattelen

paikkani tutkijana laadullisen tutkimuksen ja haastattelun parissa minulle selvänä. Toisaalta pohdin omia ennako-oletuksia, joita työkokemukseni kautta on muotoutunut. Olen tutkimuksessani pyrkinyt tiedostamaan ennako-oletusteni vaikutukset tutkimuksen jokaisessa vaiheessa sekä välttämään asioiden pitämistä itsestään selvinä. Olen pyrkinyt löytämään itsestäni ihmettelevän ja havainnoivan tutkijan roolin.

Tutkimukseni tarkoitus oli avata sosiaalisen kuntoutuksen kenttää osana sosiaalityön käytäntöä asiakkaiden kokemusten kautta. Tutkijana olen tehnyt omia teoreettisia ja metodologisia valintoja, joiden olen nykyisen tiedon valossa ajatellut kuuluvaksi aiheeseen. Valintaani ovat vaikuttaneet käytännön työstä olemassa oleva esiyymmärrykseni sekä sosiaalialan ammattilaisena minulle luontaisena pitämäni vuorovaikutus ihmisten parissa.

Tutkimustehtäväni oli selvittää asiakkaiden kokemuksia sosiaalisesta kuntoutuksesta. Tutkimustehtävän aihe nousi käytännön työstä, missä kehitetään sosiaalityön keinoja. Tutkimuksellinen suunta on tarkentunut tutkimukseni edetessä ja sitä kautta tutkimusongelmat ovat hahmottuneet seuraaviksi:

1. Millaisia sosiaalisen kuntoutuksen palvelutarpeita asiakkailla on?
2. Millaisia kokemuksia osallisuudesta sosiaalisen kuntoutuksen toimintaan osallistuvilla asiakkailla on?

Tutkimukseen osallistui viisi sosiaalisessa kuntoutuksessa mukana ollutta henkilöä. Haastateltavat koostuivat sekä miehistä että naisista, jotka olivat iältään 24–41-vuotiaita, tutkimuksellisenä ryhmänä varsin heterogeeninen. Jokainen haastateltava oli yksilö elämäkokemuksineen sekä elämäntilanteineen ja heillä oli subjektiivinen kokemus tutkittavasta aiheesta. Kaikilla haastateltavilla oli kokemus pitkäaikaistyöttömyydestä sekä muista elämäntilanteisiin liittyvistä haasteista. Osalla haastateltavista oli taustalla päihde- ja mielenterveysongelmia. Pääsääntöisesti haastateltavilla ammatillinen koulutus puuttui tai se oli vähäistä. Haastatteluhetkellä he olivat osallisena sosiaalisen kuntoutuksena ryhmässä. Ymmärrän ihmisen kokemuksen tutkimuksessa fenomenologisena lähtökohtana olevat aidot ja subjektiiviset näkemykset ja kokemukset

tutkittavasta ilmiöstä. Haastattelutilanteissa pyrkimykseni oli antaa tilaa haastateltavien aidoille sen hetkisille kokemuksille.

4.3 Aineiston kerääminen ja analysointi

Ihmistieteisiin pohjautuvan laadullisen tutkimuksen aineistonkeruun yleisimpiä tapoja ovat haastattelut, kyselyt ja havainnoinnit. Aineistokeruutapoja voi hyödyntää tutkimustyöskentelyssä useita yhtäaikaisesti. Tutkimukseni orientaation lähtökohta on tuottaa sosiaalisen kuntoutuksen kokemuksia ja se suuntasi tutkimukseni empiiristä osuutta haastattelun toteuttamiseen. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 71.) Pidän haastattelua luontaisena tapana selvittää ihmisen kokemuksia ja niille antamia merkityksiä.

Haastatteluiden etuna on joustavuus sekä mahdollisuus korjata väärinymmärryksiä ja täsmentää kysymyksiä vapaasti keskustellen. Se on vuorovaikutteista ja kahdensuuntaista kohtaamista, jossa sekä tutkija että haastateltava vaikuttavat toisiinsa. Haastattelu antaa tutkijalle mahdollisuuden valita kysymysten järjestys ja näin saada tavoitetaan vastaavaa materiaalia käyttöönsä. Haastattelun tarkoitus on saada tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman paljon tietoa. Toimitin osallistujille haastattelussa esittämäni teemat etukäteen, jolloin he pystyivät tutustumaan aiheeseen ja kysymyksiin jo ennen haastattelua. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 75; Puusa 2011, 73.) Tällä tavoin pyrkimykseni oli saada mahdollisimman kattavasti tietoa haastattelun aikana. Fenomenologinen tutkimus pyrkii tavoittamaan mahdollisimman aitoja kokemuksia, jolloin haastattelun tulisi rakentua turvallisen tuntuiseksi haastattelutilanteeksi. (Laine 2015, 39.) Haastateltavat olivat tutustuneet haastattelussa esiintyviin aiheisiin etukäteen. Toiset kertoivat vain vilkaisseensa haastattelurunkoa toisten tutustuttua aiheeseen paremmin.

Haastattelutilanteissa on syytä huomioida muutamia onnistumisen kannalta merkityksellisiä tekijöitä. Parhaimmillaan haastattelut tapahtuvat luottamuksellisen ilmapiirin vallitessa, jolloin haastateltava motivoituu täysipainoisesti haastattelutilanteeseen. Haastattelukysymykset tulisi rakentaa mahdollisimman avoimiksi ja vastaajalle tilaa antaviksi. Lisäksi tutkimuksen luotettavuuden kannalta on hyvä kiinnittää huomiota reaktiivisuuskysymyksiin ja tulkintavirhekysymyksiin. Reaktiivisuudella viitataan tekijöihin, joilla tutkija mahdollisesti vaikuttaa vastauksiin ja tutkimuksen tuloksiin, kuten

asettamillaan kysymyksenmuodoilla sekä muilla johdattelevilla tekijöillä. Tulkintavirheet voivat aiheutua siitä, ettei haastateltava ymmärrä tutkimuksen kysymystä tai tutkijan kysymysten ilmaisut ovat epäselviä ja tutkija saattaa käyttää vieraita käsitteitä. Tulkintavirheen syynä voi olla myös puute tutkijan taidoissa tulkita haastateltavan vastauksia. (Puusa 2011, 77–78.)

Haastattelumuotoja on erilaisia. Sen valintaan vaikuttavat tutkimuksen teoreettiset sekä menetelmälliset valinnat. Haastattelussa pyrkimykseni oli selvittää osallistujan henkilökohtaisia kokemuksia sosiaalisesta kuntoutuksesta. Toteutin haastattelut puolistrukturoidulla teemahaastattelulla, jossa esitin tarkastelun kohteena olevia asioita teemoittain. Teemahaastattelun lähtökohtana toimi tutkimuksen teoreettinen viitekehys, mistä pyrin esittämään ymmärrykseni mukaan olennaisia tekijöitä. Haastattelun teemat (liite 2) muodostuivat asettamieni tutkimuskysymysten sekä omien kokemusteni ja arkiajatteluni kautta. Teemat osoittautuivat mielestäni sopiviksi kokonaisuuksiksi. Haastattelun teemat keskittyivät taustatietojen selvittämiseen, osallisuuden hahmottamiseen sekä sosiaalisen kuntoutuksen ja kuntouttavan työtoiminnan toteutumiseen.

Teemahaastattelun onnistumisen edellytyksenä on, että haastateltavilla on jokin kokemus tutkittavasta ilmiöstä. Tutkijan on puolestaan oltava perehtynyt tutkimuksen kohteena oleviin keskeisiin ilmiöihin. Haastattelussa käydään läpi valitut aiheet erillisten tarkentavien kysymysten avulla. Haastattelu etenee teemoittain. Teemojen järjestys on tilannekohtainen ja se voi muuttua riippuen haastateltavan tavasta ja halusta kertoa asiasta. Siten tutkijan rooli voi muuttua kuuntelijasta aktiivisempaan kysymysten asettelijaan. (Puusa 2011, 81–82.)

Kuntouttavan työtoiminnan koordinaattori toimi apuna haastateltavien rekrytoinnissa. Hän antoi haastateltaville haastattelupyyntölomakkeen ja yhteystietoni. Toimin itse haastattelijana ja aineisto on kerätty loka—marraskuun 2016 vaihteessa. Haastatteluiden ajankohdasta ja paikasta oli sovittu jokaisen haastateltavan kanssa puhelimitse. Aloitin haastattelut rennosti kahvittelun merkeissä edeten pikkuhiljaa yksinkertaisista teemoista kohti haastavampia aiheita. Haastattelu eteni puolistrukturoidun teemahaastattelun avulla haastateltavan oman rytmin ja aloitteen mukaisesti. Toimin itse

tutkijan ominaisuudessa haastattelusta vastaavana, mutta toimin myös kuuntelijan, myötäeläjän sekä lisäkysymysten esittäjän roolissa.

Tutkimukseni haastateltavilla oli kokemus osallistumisesta sosiaalisen kuntoutuksen toimintaan, jota on järjestetty kuntouttavan työtoiminnan pohjalle. Siten sosiaalinen kuntoutus ja kuntouttava työtoiminta esiintyivät samanaikaisesti, ja niiden erottaminen haastattelussa oli haastavaa. Haastatteluissa sosiaalinen kuntoutus ja kuntouttava työtoiminta esiintyivät käytännössä yhtäaikaisesti, koska haastateltavat eivät luonnollisesti ymmärtäneet niiden eroa. Haastattelutilanteissa en voinut ohittaa kuntouttavaa työtoimintaa, koska haastateltavilla oli käsitys, että he osallistuvat kuntouttavaan työtoimintaan. Sosiaalisen kuntoutuksen ryhmiksi kutsutaan kuntouttavaa työtoimintaa, silloin kun asiakkaiden ensisijaisena tavoitteena ei ole työ- tai koulutus suunnitelma, vaan jotain muuta, kuten haastateltavat kuvaavat sanoin: ”Lähteä liikkeelle, osallistua”. Pysin mielessäni erottamaan ne, mitkä katsoin sosiaaliseen kuntoutukseen kuuluviksi tekijöiksi. Sosiaalisen kuntoutuksen käytännöissä osallisuus ja toimintaan osallistuminen saavat merkittävämmän roolin, joten osallisuus oli tekijä, johon kiinnitin huomiota haastattelutilanteissa.

Haastattelin tutkimukseeni viittä henkilöä, joilla oli kokemus sosiaalisesta kuntoutuksesta. Yksilöhaastattelun keinoin pyrkimykseni oli tavoittaa haastateltavien sensitiivisiä kokemuksia sosiaalisen kuntoutuksen palvelusta. Haastattelun paikka määräytyi tapauskohtaisesti, jokaiselle sopivaksi katsomaani rauhalliseen paikkaan. Aloitin haastattelun kahvittelun merkeissä tutustellen, jolloin alkuun liittyvää jännitystä sai lievennettyä. Haastatteluiden alkuun kerroin tarkemmin tutkimuksestani, sen perusteista sekä roolistani opiskelijana. Alkujännityksen jälkeen haastattelut etenivät välittömässä ilmapiirissä asiasta avoimesti keskustellen. Tutkijana seurasin haastattelussa käyttämiäni teemoja ja ohjasin välillä keskustelut takaisin aiheeseen, jos keskustelut rönsyilivät kauas aiheesta ja liian pitkäksi aikaa. Annoin kuitenkin haastateltavalle tilaa kertoa haluamista asioista. Haastatteluiden teemat etenivät haastateltavien mukaisesti. Haastattelut kestivät 50 minuutista 1,5 tuntiin. Pysin päättämään haastattelut voimaantumisen tunteeseen. Osa haastateltavista kertoi haastattelun kuluessa huomaneensa positiivisia asioita, joita sosiaalisen kuntoutuksen aikana oli jo tapahtunut.

Laadullisessa tutkimuksessa haastateltavien määrää ei pidetä niin ratkaisevana kuin haastatteluaineistoa. Haastateltavat koostuvat tutkijan asettaman kriteerin pohjalta syntyneestä haastateltavien joukosta. Teemahaastattelun avulla voidaan esittää tutkimuksen kannalta muuta merkityksellistä, kuin tilastollista edustettavuutta. Teemahaastattelun tarkoituksena oli sosiaalisen kuntoutuksen ilmiön kuvaaminen. Haastateltavien määrää voidaan arvioida myös tutkimuksen tarkoituksella, mitä tutkimukselta ja aineistolta ylipäättään halutaan. (Eskola 2007, 41–42.) Laadullisessa aineistossa ei siis tavoitella tilastollisia yleistyksiä, vaan pikemminkin pyritään kuvaamaan ilmiötä ja ymmärtämään toimintaa sekä tulkitsemaan teoreettisesti kohteena olevaa ilmiötä (Tuomi & Sarajärvi 2013, 85).

Laadullisen tutkimuksen aineistoa luonnehditaan monipuolisuudessaan rikkaaksi, jolloin siitä on mahdollista löytää tutkijaa itseäänkin yllättäviä tekijöitä. Niin tapahtui myös minulle. Koen kerätyn aineiston olevan tutkittavan ilmiön kannalta antoisa ja ilmiötä hyvin kuvaava. Vaikka haastateltavien määrä oli vähäinen, en kokenut missään vaiheessa kerättyä aineistoa puutteelliseksi. Päinvastoin, tutkijana minun tuli tehdä päätös ja pitäytyä suunnitelmassani, vaikka aineisto olisi mahdollistanut monenlaisten kysymysten käsittelyn. Aineiston tulkintaa ohjasivat omat intressini ja ihmettelyni sosiaalisen kuntoutuksen tematiikasta. Tutkijan aktiivinen rooli tutkimuksen päätöksentekijänä sekä tulkitsijana korostuu. Hänen tulee pidättäytyä rajatussa aihealueessa, jotta tutkimuksesta saadaan mahdollisimman hyvin perusteltu lopputulos. Laadullisen tutkimuksen analyysiä voidaan pitää erityislaatuisena juuri sen perusteltavuuden vuoksi. Tutkimuksen perusteltavuutta ja vakuuttavuutta arvioidessa tulee pohtia, täyttääkö tutkimus analyysin keskeiset vaatimukset, joita ovat ”systemaattisuus, avoimuus, tarkistettavuus ja perusteltavuus”. (Puusa 2011, 115–116).

Aineistoni pohjautuu pitkäaikaistyöttömien kokemuksiin sosiaalisesta kuntoutuksesta. Aineisto kuvaa haastateltavien työttömyyttä ja sen merkityksiä heille sekä heidän pohdintojaan siitä, mitkä tekijät ovat mahdollisesti vaikuttaneet työllistymiseen ja minkälaisia vaikutuksia työttömyydellä on ollut. Aineisto kuvaa haastateltavien kokemuksia kuntouttavaan työtoimintaan osallistumisesta, yhteisön merkityksistä sekä minkälaisia vaikutuksia kuntouttava työtoiminta sosiaalisen kuntoutuksen ryhmissä on heille tuottanut. Aineistosta näkyi selvästi haastateltavien hyvinvoinnin vajeet. Sosiaalialan am-

mattilaisena minua lohduttaa kuitenkin aineistosta ilmi tuleva haastateltavien toivo tulevasta. Toisilla luottamus tulevaan on suurempi kuin toisilla haastateltavilla, mutta kaikilla se kuitenkin näyttäytyy.

Laadullisen tutkimuksen analysointi jakaantuu kahteen erilliseen tapahtumaan: analyysiin ja synteysiin. Tutkijan tehtävänä on ensin pilkkoa aineisto valitun menetelmän kautta, yhdistää aineistosta synteesejä ja koota synteetit uudelleen. Analyysivaiheessa aineistoa eritellään, luokitellaan ja tiivistetään, kun taas synteysvaiheen tavoitteena on uuden kokonaiskuvan luominen aineistosta ja esittäminen uudesta näkökulmasta. Aineiston pohjalta tutkija tekee johtopäätöksiä, jotka hän esittää raportissaan. Analyysin tavoitteena on saada aineistosta kokonaisuus, jonka perusteella voidaan tehdä tutkittavasta ilmiöstä tulkintoja ja johtopäätöksiä. (Puusa 2011, 115–116.)

Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi (2013, 91–92) esittävät laadullisen tutkimuksen analyysin etenemisen pääpiirteissään seuraavasti: Ensimmäisenä tutkijan tulee tehdä päätös, mikä aineistossa kiinnostaa. Toisena tehtävänä tutkijan tulee käydä aineisto läpi sekä erottaa ja merkitä aineistosta asiat, jotka liittyvät kiinnostukseen. Tähän liittyen tutkija kerää merkityt asiat yhteen sekä erottaa ne muusta aineistosta. Kaikki muu aineisto on jätettävä pois tutkimuksesta. Kolmanneksi tutkijan tehtävänä on jäljelle jääneen aineiston teemoittaminen, tyyppittely ja luokittelu. Lopuksi on aika kirjoittaa yhteenveto.

Suoritettujen haastattelujen jälkeen tartuin tallennettuihin haastatteluihin pian haastatteluiden jälkeen, koska silloin minulla oli vielä hyvin muistissa haastattelun sujuminen sekä haastatteluissa mahdollisesti esiintyneet erityispiirteet. Litteroin haastattelut sanasta sanaan Word-tiedostoiksi, missä käytin riviväliä 1 ja fontin kokoa 11. Litteroituja sivuja muodostui kaiken kaikkiaan 37 sivua. Litteroinnin tarkkuudeksi valitsin sanasta sanaan kirjoittamisen, jättäen kuitenkin pois erilaiset äännähdykset ja tauot, koska katson ne tässä tutkimuksessani merkitykseltään epäolennaisiksi. Luin litteroidut tekstit huolellisesti läpi ja tein analyysiin liittyviä sisällöllisiä päätelmiä huomioiden ennakkoon asetetut tutkimuskysymykseni sekä teoriaosuuteni. Jatkoisin analyysiä pohtimalla aineiston sisällöllistä antia. Luin aineistoa läpi toistamiseen sitä alleviivaten ja kirjoittain tekijöitä, jotka herättivät mielenkiintoni suhteessa teoriaan. Tässä vaiheessa tutki-

musongelmat täsmentyivät ja tutkimukseni tavoitteet ja tarkastelukulmat ikään kuin löysivät paikkansa.

Seuraavaksi teemoitin aineistoa. Tutkimuksessani käytin teemahaastattelua, jolloin oli luontevaa käyttää teemoittavaa tapaa luokitella aineistoa. Alustavan aineiston ryhmittelyn jälkeen, etsin aineistosta teemoja vastaavia ja kuvaavia aiheita. Tyypittelyn tehtävänä oli aineiston ryhmittely tietyiksi tyypeiksi, joilla kuvasin niiden yhteisiä ominaisuuksia ja joista hahmottelin eräänlaisia yleistyksiä. Tässä vaiheessa analyysia oli tehtävä ratkaisu siitä, hakisinko aineistosta samankaltaisuutta vai erilaisuutta. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 92–93.) Aineiston lukeminen ja siihen tutustuminen ohjasivat minua hakemaan aineistosta samankaltaisuuksia.

Tutkimukseni kohteena oleva kunta on määrittänyt sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteeksi usein asiakkaan osallisuuden, esimerkiksi kotoaan liikkeelle lähtemisen. Käytännön sosiaalityössä osallisuuden tavoittaminen on vaarassa jäädä usein yleiselle tasolle. Käsitteenä osallisuus on kontekstisidonnainen ja sitä on käytännössä vaikea hahmottaa. Pohdintani ja osallisuus-käsitteeseen tutustuminen johdattivat minut Helka Raivion ja Jarno Karjalaisen (2013) osallisuuden jäsenyykseen. He jäsentävät osallisuuden kolmen ulottuvuuden kautta, joita ovat hyvinvointi ja talous, toiminnallinen osallisuus ja yhteisön jäsenyys. Raivion ja Karjalaisen osallisuuden avaaminen vaikutti selkeältä ja sosiaalityön käytäntöön sopivalta jäsenyykseltä. Näen sosiaalityöllä yhtymäkohtia Raivion ja Karjalaisen määrittämän osallisuuden aiheisiin. Tällä tavoin osallisuus avautuu konkreettisina tekijöinä, joihin sosiaalityöllä on mahdollista vaikuttaa.

Näiden pohdintojeni jälkeen päädyin luokittelemaan tutkimukseni aineistoa hyvinvoinnin ja talouden, toiminnallisen osallisuuden, yhteisön jäsenyyden näkökulmista. Lisäksi tarkastelin aineistoa kokemuksellisten vaikutusten kautta. Päädyin käsitteellistämään osallisuuden käsitettä taulukon 1 mukaisesti.

Taulukko 1. Aineiston analyysin runko (Raivio & Karjalainen 2013, 12).

Sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena osallisuus			
Hyvinvointi ja talous	Toiminnallinen osallisuus	Yhteisön jäsenyys	Kokemuksellinen vaikutus
<ul style="list-style-type: none"> - Koulutus - Työhistoria - Työttömyys - Terveys; fyysinen ja psyykkinen - Päihteet - Talous - Asuminen 	<ul style="list-style-type: none"> - Toimintaan osallistuminen - Päästä kotoa liikkeelle - Voimaantuminen - Kuulluksi tuleminen - Toiminnallisuutta lisäävä 	<ul style="list-style-type: none"> - Yhteisöön kuuluminen - Yhteisön merkitys - Suljettu yhteisö - Avoin yhteisö - Yhteisön muodostuminen - Vertaistuki 	<ul style="list-style-type: none"> - Hyvinvoinnin kannalta - Jatkosuunnitelmat - Luottamus tulevaan - Toivekuutta lisäävä - Voimaannuttava

Olen kategorisoinut ja käsitteellistänyt hyvinvointia haastatteluissa esiin tulevien hyvinvoinnin vajeiden kautta. Kategorisoinnin tavoitteena on osoittaa palvelutarpeita, joita haastateltavilla ilmeni. Pyrkimykseni ei ole hyvinvoinnin tematiikan ongelmalähtöinen esittäminen, vaan palvelutarpeiden moninaisuuden esiin tuominen. Palvelutarpeiden hahmottamiseen tarvitaan asiakkaan kokonaisvaltaista tilanteen selvittämistä, joka tapahtuu usein hyvinvoinnin vajeiden kautta.

Olen jäsentänyt aineistoa neljän erillisen kokonaisuuden kautta: Ensimmäisenä hyvinvointiin liittyvät tekijät ja merkitykset (talous, asuminen, palvelut, harrastukset, terveys, ystävät, perhe), toisena toiminnallinen osallisuus (toimintakyky, sosiaalisen kuntoutuksen osallistuminen ja toiminnallisuus ja sen merkitys, haastateltavien aktiivisuus, identiteetti, toimintaan osallistumisen vapaaehtoisuus ja kuulluksi tuleminen), kolmantena on yhteisöön kuuluminen ja jäsenyys (mitä yhteisö merkitsee, yhteisöön kuuluminen, avoin yhteisö sekä suljettu yhteisö) sekä viimeisenä neljäntenä pyrin löytämään sosiaalisen kuntoutuksen kokemuksellisia vaikutuksia, joita aineistossa esiintyi selkeästi taloudellisen, osallistumisen sekä yhteisöön kuulumisen näkökulmista, sekä tulevaisuuden suunnitelmienkin kautta. Aineiston muut tekijät jätin toisarvoiseen asemaan.

Jouni Tuomi ja Anneli Sarajärvi (2013, 95) esittävät jaottelun laadullisen analyysin eri muodoista, jotka jakaantuvat teorioiden painotuserojen mukaisesti aineistolähtöiseen, teoriasidonnaiseen ja teoriaohjaavaan analyysiin. Lisäksi analyysimuodot eroavat päättelyn logiikan suhteen joko deduktiiviseen tai induktiiviseen päättelyyn. Deduktiivinen analyysi johtaa tulkintaan, jossa päättely etenee yleisestä yksittäiseen, kun taas induktiivinen johtaa päättelyyn yksittäisestä yleiseen.

Hahmottelin oman tutkimukseni analyysin valintaa seuraavien tietojen ja pohdintojen valossa, joiden kautta päädyin analyysin ratkaisuun. Aineistolähtöisessä analyysissä tavoitellaan aineistoon pohjautuvaa teoreettista kokonaisuutta, ja sen lähtökohta on aineiston keruun tarkoitus ja tehtävä. Tässä analyysin muodossa ei ole ennalta sovit- tuja sitä ohjaavia tietoja tai havaintoja, ei myöskään teoriaa. Teoriaohjaavassa analyysin muodossa teoreettisuus näyttäytyy analyysin kytkentöinä. Teoriaa voidaan hyödyn- tää analyysin etenemisessä, mutta analyysissä ei käytetä varsinaista teoreettista poh- jaa. Kuten aineistolähtöisessä muodossa, myös teoriaohjaavassa analyysissä hyödyn- netään aineistossa esiintyviä aiheita. Analyysinmuodot eroavat toisistaan erityisesti siten, että teoriaohjaavassa muodossa aikaisempi tieto toimii analyysiä auttaen ja sitä ohjaavasti, kun taas aineistolähtöisessä analyysissä ei aiemmalla tiedolla ja teorioilla ole vaikutusta analyysiin toteuttamiseen tai tutkimuksen lopputulokseen. Kolmantena analyysin muotona on teoriasidonnainen analyysi, joka pohjautuu jonkin teorian, mal- lin tai auktoriteetin mukaiseen ajatteluun. Tutkimuksessa kuvaillaan tietty teoreettinen tieto ja siitä esitetään kiinnostavia käsitteitä. Tutkimuksen lähtökohtana on jo jokin ennalta tunnettu ilmiö, jolloin analyysiä ohjaa aikaisempi tieto asiasta. (Tuomi & Sara- järvi 2013, 95–97.)

Tutkimuksessani pysähdyin pohtimaan teoriaohjaavaa ja teoriasidonnaista analyysiä vaihtoehtoina. Kahden analyysimuodon tarkastelu vaati pohdintaa siitä, mitä aineistol- ta haluan ja minkälaisiin tekijöihin aineistoni taipuu. Tutkimukseni aiheena olevan sosi- aalisen kuntoutuksen yhteydessä puhutaan osallisuudesta, joka usein liitetään osaksi sosiaalisen kuntoutuksen tavoitetta. Osallisuus käsitteenä on monimuotoinen ja sitä on vaikea hahmottaa konkreettisesti. Osallisuuden käsitettä tutkiessani päädyin hyödyn- tämään osallisuus käsitteen kautta löytyvää teoreettista näkemystä, jota hyödynsin tutkimukseni analyysissä. Siten aineiston analyysiä ovat ohjanneet sekä aineisto itses-

sään että teoreettinen viitekehys. Pyrkimykseni oli siis selvittää, mitä tavoitetaan, kun tavoitellaan osallisuutta sosiaalisessa kuntoutuksessa. Tämän vuoksi päädyin teoriaohjaavaan analyysin hyödyntämiseen. Tutkimukseni analyysin lähtökohtana teoriaohjaavassa analyysin muodossa oli aineiston ja teorian keskinäinen tarkastelu. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 95–97.) Fenomenologisessa lähestymistavassa ilmiötä tarkastellaan ihmisen senhetkisen kokemuksen kautta, jolloin teoriasidonnainen analyysimuoto ei tue fenomenologisuutta. Teoriasidonnaisessa analyysimuodossa ihmisen aito kokemus on vaarassa jäädä toisarvoiseen asemaan teorian ohjatessa liiaksi analyysiä. (Vilka 2015, 174.)

Aineiston luokittelun lähtökohtana oli tutkimuksen teoreettinen taustoitus vuoropuheluna aineiston kanssa. Teoriaohjaavan sisällönanalyysin ensimmäinen tehtäväni on analyysirungon muodostaminen. Analyysirungon sisältö muodostui aineistosta poimituilla asioilla. Analyysirungon ollessa strukturoitu aineistosta kerätään analyysirunkoon sopivia asioita, analyysirungon ulkopuolelle jäävistä asioista muodostetaan uusia luokkia. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 113.) Teoriaohjaava analyysi antoi minulle tutkijana väljyyttä hyödyntää sekä teoreettista näkökulmaa että aineistossa esiintyviä merkityksellisiä tekijöitä. Tällöin loogisena päättelyn muotona toimi abduktiivinen päättely. Tutkimukseni aineiston analyysiä ohjasivat oma esiyymmärrys, tutkimuksen kohteena oleva tunnettu ilmiö sekä aikaisempi tieto asiasta.

Aineiston analyysin jälkeen alkoi varsinainen tulosten tulkinta ja selittäminen. Erittelyn ja uudelleen yhdistämisen logiikan kautta siirrytään tulosten tulkintaan. (Puusa 2011, 123.) Tulkinnalla tarkoitetaan keskustelua aineiston kanssa huomioiden valitsemat analyysimuodot. Tässä vaiheessa on hyvä erottaa toisistaan analyttisistä havainnoista johdetut yhteenvedot sekä analyysin tulosten johtopäätökset. Tässä yhteydessä avataan myös ne aihealueet, joihin tutkija haluaa tuloksensa linkittyvän. Tutkimus on hyvä päättää analyttisiin johtopäätöksiin, jota on tulosten linkittäminen teoriaosuuteen sekä asiayhteyksien näkeminen uudesta näkökulmasta. (Ruusuvuori ym. 2010, 29.)

Haastattelussa pyrin selvittämään osallistujan henkilökohtaisia kokemuksia ja merkityksiä sosiaalisesta kuntouksesta. Fenomenologinen tutkimus pyrkii tavoittamaan mahdollisimman aitoja kokemuksia, jolloin haastattelun tulisikin rakentua turvallisen

tuntuiseksi haastattelutilanteeksi. Haastattelukysymykset tulisi rakentaa mahdollisimman avoimiksi ja vastaajalle tilaa antaviksi. (Laine 2015, 39.)

Pidin haastateltavien autenttista tapaa ilmaista asioita osoituksena haastattelutilanteiden onnistumisesta. Haastateltavien sanoitukset tilanteistaan olivat hyvin kuvaavia, joten käytin tulosten esittämisessä suoria lainauksia ilmiön kuvaamiseksi. Ilmaukset olivat hyvin osuvia ja se toi tutkimustyöhöni selkeän yhteyden käytännön ja teorian välille, mikä osaltaan myös värittää tuloslukua tuoden siihen erityisen mielenkiinnon. Tällä tavoin pyrin tavoittamaan haastateltavan autenttisen kokemuksen heidän omin sanoin.

Anonymiteetin varmistamiseksi jätin pois sellaiset sanat, jotka voivat johtaa tunnistamiseen. Muokkasin suoria lainauksia hiukan yleiskieliseen muotoon, siten että varsinainen sisältö ei kuitenkaan kadonnut. Haastateltavat koodasin satunnaisessa järjestyksessä koodein A1–A5, jotta tutkimustulosten luettavuus on parempaa. Analyysiyksikkönä käytin haastateltavien sanoittamia suoria lauseita sekä osin kappaleita heidän kuvaamista tilanteistaan.

Fenomenologisen tutkimuksen ymmärtämisen ja tulkinnan kannalta minun oli huomioitava oma roolini tutkijana. Minun oli tiedostettava omat tutkimusintressit, persoona ja tutkimuskohteesta tehty tulkinta, joilla oli seurauksensa tutkittavaan kohteeseen ja siten tuloksiin. (Kiviniemi ym. 2012, 54.) Tutkijan esiymmärrys tutkittavasta ilmiöstä tulee kohdaltani työkokemuksestani sosiaalialan työstä.

4.4 Tutkimuksen eettisyys

Sosiaalityön laadullisen tutkimuksen kentällä ollaan usein tekemisessä ihmistä koskevan tutkimuksen parissa, jolloin eettisten näkökulmien huomioiminen korostuu. Eettisyyden tiedostaminen tutkimuksen jokaisessa vaiheessa vaatii pohdintaa ja tiedostamista niiden valintojen edessä, joiden parissa tutkija työskentelee. Tutkimus muotoutuu tutkijan valintojen kautta. Tutkijan tulee tiedostaa eettisten valintojen koskevat normeja, arvoja, tutkimuksellisia periaatteita ja hyveitä. (Kuula 2011, 23.) Tutkija on valintojen edessä tutkimuksen jokaisessa vaiheessa (Pohjola 2007, 11). Tutkimusta

tehdessäni olen pohtinut eettisyyttä sen tarkoittamien periaatteiden mukaan jo tutkimukseni alkumetreistä saakka.

Anneli Pohjola (2007, 11) jakaa tutkimuksen etiikan, viitaten Pohjolan (2003) sekä Pietarisen (1999) julkaisuihin, tiedon intressin, hankkimisen ja tulkitsemisen etiikkaan. ”Tiedon intressin etiikka” sisältää tutkittavan aiheen ja teorioiden eettisen pohdinnan (Pohjola 2007, 11). Tutkielmani aiheen ”sosiaalinen kuntoutus” tutkimuksellinen tarve nousi käytännön sosiaalityön tarpeesta ja sosiaalihuoltolain vaateesta toteuttaa sosiaalista kuntoutusta. Tutkielmani aihe on yleisesti hyväksytty ja siten eettisyyden läpäisevä aihevalinta. Pohdin kuitenkin aiheeni ongelmalähtöisyyttä. Sosiaalisen kuntoutuksen keinoin pyritään usein auttamaan tilanteissa, jossa ihmisellä on jo useita ongelmia ja esteitä työllistymisen ja koulutuksen etenemisessä. Pohdinkin millä oikeudella minä saan tutkia ihmisen kokemusta ongelmalähtöisestä asettelusta, joka mahdollisesti tuottaa kokemuksen toiseudesta. Onko aihe leimaava ja siten ongelmallinen? Jokaisella ihmisellä on tietoa omasta ympäristöstään arkipäiväisten havaintojen ja kokemusten kautta. Koen ihmisten haastattelut tärkeäksi osaksi tutkimustani, joten pitäydyin tutkimuksessani.

Tieteen tarkoitus on tuottaa uutta tietoa ja sitä tavoitellaan toiminnan kautta. Tieteellisen tiedon hankinta on katsottu instituutioiden kuten yliopistojen, korkeakoulujen ja tutkimuslaitosten tehtäväksi. (Haaparanta & Niiniluoto 1991, 5.) Edelleen Anneli Pohjola (2007, 11) jakaa tieteellisen tutkimuksen eettisyyden tutkimusprosessin toiseen vaiheeseen, joka on ”tiedon hankkimisen etiikka”. Tutkimusprosessin toinen vaihe edellyttää minua tutkijana pohtimaan omaa suhdettani tutkittavaan kohteeseen ja tutkimusjoukkoon sekä tiedon hankintaan liittyvään kokonaisuuteen. Kolmanneksi ”tiedon tulkitsemisen etiikka” liittyy empiirisen tiedon analyysivaiheen prosessiin, jossa tuloksia tulkitaan ja käsitteellistetään tutkimuksen osaksi.

Arja Kuula (2011, 231) esittää tutkimuseettisen neuvottelukunnan antamia eettisiä ohjeita, jotka liittyvät ihmistieteisiin liittyvän tutkimuksen periaatteisiin. Sen mukaan ensimmäinen periaate on ”tutkittavan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen”, joka esiintyy minulle tutkijana ehdottomana edellytyksenä toteuttaessani tutkimusta ihmisten parissa. Haastattelut toteutettiin henkilöille, jotka ovat kysyttäessä ilmaisseet ha-

lunsa osallistua haastateltavaksi omasta elämäntilanteestaan. (Kuula 2011, 234–236; ks. Pohjola 2007, 11.)

Toinen ihmistieteisiin liittyvä tutkimuseettinen periaate on ”vahingoittamisen välttäminen”, joka koskee aineiston keruuta, aineiston säilyttämistä ja mahdollisia tutkimusjulkaisun seurauksia (Kuula 2011, 237). Aineistonkeruun yhteydessä tapahtuva haastattelutilanne vaatii erityistä sensitiivisyyttä tutkijalta. Tutkijana minun tuli kohdata haastateltavat arvostavasti henkisten haittojen välttämiseksi. Erityisesti huomioin haasteltavien anonymiteetin suojaamisen ja heitä siitä myös haastattelun yhteydessä informoin (mt., 237).

Kuten yleensäkin sosiaalityössä, tulee myös tutkimuksen kentällä huomioida erityisellä vakavuudella tutkimuksen osallisena olevien ihmisten kunnioitus ja arvostus. Tutkimukseni toteutuu vuorovaikutuksessa tutkimukseen osallistuvien kanssa, jolloin vuorovaikutustilanteet ovat luottamuksellisia ja luottamusta herättäviä sekä puheissa että kohtaamisissa. Subjektiviivisen kokemuksen esiintuonti usein sensitiivisten aiheiden alueilla on luottamuksen osoitus tutkijalle. Tutkijan ja tieteellisen asiantuntijan tulee noudattaa rehellisyyttä, huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössään, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä sekä tutkimuksen arvioinnissa. Aineistot on pidettävä hyvässä tallessa.

Haastateltavien määrän ollessa pieni tulee kysymykseen tunnistamattomuuden suojaaminen niin henkilöiden kuin haastattelumateriaalinkin osalta. Yksityisyyden suoja on eettisesti tärkeä periaate ja se on määritelty myös lainsäädännöllä osana Suomen perustuslakia. Yksityisyyden suoja koskee myös tietosuojan alaista toimintaa, johon katsotaan kuuluvaksi tutkimusaineistot, niiden keruu ja käsittely sekä tulosten julkaisemiseen liittyvä yksityisyyden suoja. Tutkimuksessani huomioin yksityisyyden suojaa koskevat periaatteet tutkimusaineiston suojaamisen, luottamuksellisuuden sekä tutkimusaineistojen säilyttämisen ja hävittämisen osalta. (Kuula 2011, 239–240.)

Tutkimusperiaatteiden mukaisesti yksityisyyden suojaaminen vaatii huolellisuutta ja tarkkuutta myös haastatteluaineiston analyysivaiheessa, erityisesti tunnistetietojen osalta. Haastateltavien määrän ollessa pieni kasvaa tunnistettavuus ja siten anonymi-

teetin suojaamiseen liittyviä toimenpiteitä tulee tarkastella huolellisesti. Jätin joitakin epäsuoria tunnustetietoja tutkimuksen ulkopuolelle, kuten esimerkiksi paikkakunnan ja sukupuolen. (Mt., 240; Pohjola 2007, 11.)

Eettiset periaatteet täyttävä työ sisältää tutkijan rehellisen ja huolellisen otteen tutkitavaan ilmiöön ja sen tuloksiin sekä yleensä huomioi eettisesti kestävä menettelytavat. Ihmis- ja yhteiskuntatieteissä pidän erityisesti tärkeänä eettisyyden huomioimisen tilanteissa, joissa ollaan tekemisissä sensitiivisten ilmiöiden kanssa.

Tieteellisen tutkimuksen ja etiikan välinen suhde on kahdensuuntainen. Toisaalta eettiset pohdinnat vaikuttavat tutkijan ratkaisuihin, kun taas tutkimustulokset määrittävät eettisiä ratkaisuja. Etiikka asettuu tieteellisen tutkimuksen rinnalle läpäisevänä periaatteena. Tiede ei suoraan määritä tieteellisen tutkimuksen eettisiä tavoitteita, se kuitenkin antaa tietoa keinoista, vaihtoehdoista ja seurauksista. (Haaparanta & Niiniluoto 1991, 85–86.)

Haastatteluiden alussa kerroin yleisiä hyvän tieteellisen tutkimuksen perusteita, kuten anonymiteetin ehdottoman suojaamisen, haastatteluiden litteroinnin sanatarkkuudella sekä aineiston säilyttämisen ja tuhoamisen. Pyysin haastateltavia allekirjoittamaan haastatteluun suostumuslomakkeen, jolla turvataan sekä haastateltavan että itseni asema tutkimustyössä (Liite 3). Haastattelun järjestämiseen ja varsinaiseen haastatteluun liittyvissä asioissa huomioin erityisellä tarkkuudella haastateltavien itsemääräämisoikeuden kunnioittamisen. Mielestäni haastattelut toteutuivat eettisesti hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti.

Tieteen etiikka vastaa kysymykseemme, minkälaista on hyvä tutkimus. Tieteen eettisiä hyvän tutkimuksen lähtökohtia perustellaan tutkimustyön sisäisten normien kautta. Tieteellisen tutkimuksen lähtökohta on tieteellisten menetelmien käyttö sekä argumentointi. Toisena tutkimustyön sisäisenä normina on tutkimuseettinen peruskysymys siitä, että tuleeko tieteellistä tutkimusta yleensä harjoittaa. Kolmanneksi tieteen etiikka kysyy mitä tutkimusaiheita pidetään tärkeänä, mitä pitäisi tutkia.

Tutkimusintressit voivat olla tietyin rajoituksin tutkijan päätettävissä. Yhteiskunnalliset odotukset ja taloudelliset pyrkimykset voivat suunnata tutkimusaiheiden valintaa.

Edelleen tutkimustyön sisäisenä normia pidetään tutkimuksella tavoiteltavaa tietoa sekä millaista tietoa ja tuloksia tutkimuksella tavoitellaan. Tutkimuksessa tulee huomioida moraaliset lähtökohdat, eikä tutkimusta tule käyttää ihmistä vahingoittavaan tarkoitukseen. Viidenneksi tieteen etiikassa voidaan arvioida keinoja, joita tutkija työssään käyttää. Tyypillinen esimerkki on ihmisen terveyttä edistävään tarkoitukseen tehdyt eläinkokeet, jotka yleisesti herättävät moraalisia ja eettisiä kannanottoja. (Haaparanta & Niiniluoto 1991, 86–87.)

Tutkijan ja tieteellisen asiantuntijan pitää ilmoittaa tutkimukseen osallistuville ja tuloksia raportoidessaan rahoituslähteet ja muut tutkimuksen kannalta merkittävät sidonnaisuudet, tutkijan ja tutkimuksen puolueettomuus tulisi käydä myös ilmi. (Pohjola 2007, 13.)

5 Osallisuus sosiaalisen kuntoutuksen tavoitteena

5.1 Riittävä toimeentulo ja hyvinvointi

Tässä tulosluvussa pyrin selvittämään sosiaalisen kuntoutuksen merkityksiä asiakkaiden kokemina. Tutkimukseni tarkoituksena oli selvittää sosiaalisen kuntoutuksen osallistuvien asiakkaiden palvelutarpeita ja kokemuksia osallisuudesta sosiaalisen kuntoutuksen toiminnassa. Sosiaalisen kuntoutuksen keskeisempänä tavoitteena pidetään osallistumista sosiaaliseen toimintaan. Osallisuus käsitteellä ei ole yhtä ainoaa oikeaa määritelmää ja siihen katsotaankin kuuluvaksi hyvin monenlaista toimintaa ja toimenpiteitä. Helka Raivio ja Jarno Karjalainen (2013, 12) pitävät osallisuutta eräänlaisena kattokäsitteenä, jonka alla voidaan puhua lähestymistavoista ja näkökulmista. He pitävät osallisuuden ilmentymistä kontekstisidonnaisena. He avaavat osallistumisen kolmen ulottuvuuden kautta, jotka ovat riittävä toimeentulo ja hyvinvointi, toiminnallinen osallisuus sekä yhteisöön kuuluminen ja jäsenyys.

Raivion ja Karjalaisen kolmen näkökulman kautta jäsentämä osallisuus osoittautui tutkimuksessani käyttökelpoiseksi malliksi. Osallisuus sellaisenaan on vaikeasti tavoitettavissa. Avaan osallisuutta yhteiskunnallisten tekijöiden näkökulmista: hyvinvoinnin ja taloudellisen tilanteen, toiminnallisen osallisuuden ja yhteisön jäsenyyden kautta, joiden välityksellä voidaan edistää yksilön kiinnittymistä yhteiskuntaan. Jätän osallisuuskäsitteen määrittämisen vähemmälle huomiolle. Lisäksi lähestyn sosiaalisen kuntoutuksen palvelua kokemuksellisten vaikutusten kautta, erityisesti miten sosiaalisen kuntoutuksen palvelu näyttäytyy haastateltavien kokemuksissa ja millaisia vaikutuksia sillä on ollut haastateltaville.

Tutkimukset osoittavat työttömyyden aiheuttavan terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä taloudellisia, terveydellisiä ja sosiaalisia vajeita. Työttömillä on todettu olevan enemmän terveydellisiä ongelmia sekä tarvetta työkykyä edistäviin toimenpiteisiin. Erityisesti työttömyyden pitkittyessä terveyteen liittyvät ongelmat sekä vaikeudet kaikilla hyvinvoinnin osa-alueilla lisääntyvät. (Sinervo 2009, 12.) Työttömyyden aiheuttamien taloudellisten ja sosiaalisten vajeiden on todettu vaikuttavan heikentävästi toimintaky-

kyisyyteen lisäten syrjäytymistä palveluiden käytöstä. Työttömien on todettu käyttävän terveydenhoitoon liittyviä palveluita vähemmän kuin työssä käyvät. Kyseisten palveluiden vähäisemmällä käytöllä on yhteys työttömien terveydellisiin tekijöihin, mikä lisää mielenterveysongelmia ja päihteidenkäyttöä. Työttömyyden vaikutukset nähdään myös elintapoja huonontavana, sosiaalista verkostoa kaventavana sekä itsetuntoon vaikuttavan ongelmana. (Sinervo 2009, 14.) Tutkimukseni aineistosta ilmeni sellaisia työttömyyden vaurioittavia seurauksia, joilla oli toiseutta aiheuttavia kokemuksia.

”Työttömänä on ollu aikaa ja on pystyny käyttämään päihteitä. Ja sekin kun oon ollu selvinpäin, niin on se, jos ei oo mitään tekemistä, niin se on tavallaan aiheuttanut semmosta syrjäytymistä.” A3

”Itelle se tuntu tosi raskaalta, mullakin on näitä vaikeuksia äidinkielisessä tuotannossa, olin vähän niinkö etten osaa tehdä työhakemusta ja hirveesti tarvin apua näihin juttuihin, välillä se tuntu haastavalta se työttömänä olo, tuntui että välillä olin jotenkin lukossa.” A2

Työttömyys terveyden ja hyvinvoinnin kysymyksenä näyttäytyy sosioekonomisina eroina eri väestöryhmien välillä (Sinervo 2009, 13). Tutkimukseni haastateltavilla työhistoriaa ei ollut ollenkaan tai työhistoria oli jäänyt hyvin vähäiseksi suhteessa kertyneisiin työvuosiin. Ammatillisen koulutuksen puute ja vähäinen koulutustausta korostuivat.

”Ysiluokan jälkeen pitänyt välivuoden, ja sitte aloittanu kokkipuolen, mutta se jäi kesken, ja sen kummempaa koulutusta ei ole. Koulu ei kiinnostaa, ei jaksa istua, ja sitte mihinkään ei pääse ko ei oo sitä koulutusta. Ei oo työkokemusta, työtoimintaa on ollu välillä.” A1

”Mulla on kaikki jäänyt kesken, oon opiskellu, mutta sekin jäi kesken, kun tuli se asunnottomuus.” A3

”Nuo työhommot oli vähän semmosia, ettei niihin tarttenu paljon kouluja käyä, koulutuski jäi sitten vähä.” A4

Hyvinvointi rakentuu useiden tekijöiden kautta. Ihmisen katsotaan tavoittelevan hyvinvointia erilaisten resurssien kautta. Maritta Törrönen esittää (2016, 44) hyvinvoinnin rakentumisen tavoite- ja resurssiteoreettisten tekijöiden kautta. Sen mukaan ihmisellä on tarpeita, mutta resurssit tyydyttää tarpeita vaihtelevat yksilöittäin. Törrönen esittää resurssien muodostuvan viiden tekijän kautta, jotka ovat terveydellinen, taloudellinen, kulttuurinen, sosiaalinen ja symbolinen. (Mt.,45.)

Hyvinvointi liitetään usein aineellisiin hyvinvoinnin tekijöihin. Hyvän taloudellisen tilanteen katsotaan tuovan hyvinvointia, joka rakentuu taloudellisen turvallisuuden kautta. (Karisto 2016, 29.) Tutkimuksessani ilmeni samansuuntaisia kokemuksia taloudellisen tilanteen vaikutuksista hyvinvointiin. Taloudellisen tilanteen vajeet näyttäytyivät monenlaisina elämää kapeuttavina tekijöinä, jotka esiintyivät tutkimuksessa korostuneesti.

”On se kun lompakossa rahaa ja tuolla liikkuu niin sitä on täysin eri ihminen, ja sitten ku sulla on se vitonen taskunpohjalla, niin ei sitä huvita jutella kellekkään.” A4

”Raha-asia on stressaava juttu, sekin huonontaa tätä vointia, semmosta psyykkistä, voi välillä rajallisestikin tehdä asioita, niinkö tuntuu välillä ettei voi edistää omaa hyvinvointia niin paljo ko haluais.” A2

”Nyky tulot riittää ko riittää, olishan se mukava elellä vähän leveämmin, syyä parempaa ruokaa ja käyä vaikka jossakin.” A5

”Tuo kämppäkin pitäis olla kulkuyhteyksien varrella, tai keskustan alueella, mutta vähän vaikea, ko kaikkeen vaikuttaa raha.” A4

Maritta Törrösen (2016, 44–45) mukaan taloudelliseen resurssiin liittyvät myös asuminen, työelämäyhteydet, toimeentulo ja varustelutaso. Kulttuurisiin resurssitekijöihin lasketaan kuuluviksi inhimilliset tekijät kuten kasvatus, koulutus ja perhetausta sekä uskonto ja ideologiat. Tutkimukseni keskiössä oli ainoastaan koulutustaustan tarkastelu, joten kasvatukseen, perhetaustaan, uskonnollisiin ja ideologisiin näkökulmiin ei tutkimuksellani oteta kantaa.

Hyvinvointiin liittyvää terveyttä tarkastellaan fyysisten ja psyykkisten tekijöiden kautta. Tutkimuksessa ilmeni pääasiassa psyykkiseen terveyteen liittyviä haasteita. Myös päihitteet esiintyivät merkittävinä hyvinvointia vähentävinä tekijöinä, joilla on myös terveyteen liittyviä kytköksiä.

”En etes muista koska olisin oikiasti juhlaan juonu, kyllä sitä juopi siihen masennukseen nykyään.” A4

”Meni semmoset viis vuotta, että oli tosi rankkaa käyttöä, ja se oli niinkö terveydelle vaarallista, olin kaks kertaa sairaalassa.” A3

Perushyvinvoinnin osatekijöiden, kuten asumisen ja terveyspalveluiden olemassaolo oli edellytys kuntouttavaan työtoimintaan osallistumiselle. Hyvinvoinnin kannalta olen naisten perustarpeiden täytyminen, kuten oman asunnon ja terveyspalveluiden järjestymistä voidaan pitää osana sosiaalista kuntoutusta. Perustarpeiden täytyminen antoi mahdollisuuden keskittyä sosiaalisen kuntoutuksen toimintaan.

”No ensin se kaikki muu, ennen kun on valamis aloittamaan tämmöistä. Että jos joku nukkuu jossaki pankkiautomaatin käytävässä, niin en usko, että kiinnostaa ja huvittaa sieltä kömpiä johonki työtoimintaan. Pittää olla paikka missä olla ensimmäisenä ja sitten alkaa lähtemään, ja silloin on joku mahdollisuus ees onnistua.” A1

”Ihminen pitäs passitta ensin hoitoon, semmonen ehto, joillaki aukeais silmät, kun se kävis ensin keskustelmassa jonku kanssa, eikä niin että heti menet työtoimintaan. Selevittää ensin ongelma, mistä se on alakanu, mikä on se syy, pitää lähtä aukomaan.” A1

Sosiaaliset resurssit rakentuvat ihmisten ja yhteisöjen välille, sisältäen sukupolvisuhteet, sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen sekä perhekäsityksen (Törrönen 2016, 45). Kaikki haastateltavat toivat esille yhteyden toisiin ihmisiin olevan heille tärkeä ja merkityksellinen hyvinvointia tuottava tekijä. Tutkimuksessani korostui erityisesti se, että yhteyden katkeaminen toisiin ihmisiin tuotti syrjäytymisen ja eristäytymisen kokemuksia.

”Asiat on pyöriny päihteiden ympärillä ja sitä on tavallaan pelottanu kohdata normaali ihmisiä ja oon miettiny että ossaakko sitä jutella normaaleista asioista, ja sillee mitä ne muut ajattelee ja että kattoo ko ne jotenki alas päin.” A3

”No enimmäkseen mie koin, että tästä tulee soisaalistumista uuestaan, ko olin sitte aika pitkään kotona, ja alko silleen jo aika pahasti erakoitumaan tästä kaikesta.” A2

Symboliset suhteet sisältävät hyväksynnän ja arvostuksen tunteet, osallisuuden ja toiminnan oikeutuksia sekä osallisuuden ja osallistumisen resursseja. Symboliset suhteet ilmaisevat kokemuksen siitä, että tulee ihmisenä hyväksytyksi ja arvostetuksi sekä kokemuksen siitä, että hänen olemassaolonsa ja toimintansa ovat oikeutettuja. Ihminen tuntee itsensä osalliseksi ja kokee mahdollisuuden omaan osallistumiseen. Symboliset resurssit luovat mahdollisuuden ja oikeutuksen yhteiskunnassa toimimiseen. (Törrö-

nen, 2016, 45.) Haastateltavat kertoivat peloistaan kohdata toisia ihmisiä, jolloin kokemukset toiseudesta korostuivat. Pitkäaikaistyöttömyyden lamaannuttava vaikutus näyttäytyi osattomuuden kautta ja sen seuraukset arvottomuuden tunteina ja päihteidenkäyttönä.

”Mitä enemmän sulla on tuota työttömyyttä, sitä enemmän sitä tottuu siihen, ja sitten se elämä on tavallaan sitä, että koko ajan kattoo vähemmän niitä työpaikkoja.” A4

”En koe että päihteet on ongelma, mulla on vielä kiikun kaakun että mie voin lopettaa sen seuraavana päivänä, jos mie haluan, jos vain elämässä olis jotakin minkä takia lopettaa. Mutta niin kauan ko sitä ei ole, on se vähän hällä väliä meinikiä.” A4

”Valtion silmissä sitä on niinkö rupusakin tasolla, ettei tässä voi kyllä kovin paljon oottaakaan mittään.” A4

Maritta Törrösen (2016, 45) mukaan hyvinvointiin liittyvät resurssit ilmenevät samanaikaisesti sekä koettuun että ulkoiseen hyvinvointiin. Resursseilla on hyvinvointia lisäävä ja sitä vähentävä merkitys resurssista riippuen. Sosiaalisen resurssin merkityksen hyvinvointiin on katsottu kompensoivan muiden resurssien puutteita. (Mt.,45.) Näin ollen voidaan ajatella ihmisen ominaistarpeena olevan yhteys toisiin ihmisiin ja ryhmiin hyvinvointiin liittyvänä osatekijänä.

Resurssiteoreettista näkökulmaa ei kuitenkaan voida pitää yksistään hyvinvointiin vaikuttavana tekijänä. Ihmistä pidetään aktiivisena ja omaan tilanteeseensa vaikuttavana toimijana. Tavoiteteoreettisesta näkökulmasta ihmisen tavoitteellinen toiminta rakentuu neljän tekijän kautta. Toiminnan lähtökohtana on tavoite ja käytössä olevat resurssit, jotka pohjaavat ihmisen yhteiskunnallista ja sosiaalista asemaa sekä luovat siten mahdollisuuksia ja toimintavapauksia. Hyvinvointi on sidoksissa elämäntilanteisiin. (Törrönen 2016, 46–47.) Tutkimuksessani resurssien puutteellisuudella oli nähtävissä negatiivinen vaikutus haastateltavien aktiiviseen toimintaan, työllistymiseen ja koulutukseen sekä elämäntilanteiden mukanaan tuomiin muihin haasteisiin.

”No siinä on nämä perinteiset, työttömyys, ero ja päihteet, ja jotenki ko se alako mennä siihen suuntaan, niin tiesi etukätteen miten siinä käypi, mutta sille ei mahtanut mittään. Ja niin siinä sitten kävi ja tässä sitten ollaan.” A4

Tutkimukseni aineiston perusteella pahoinvointi ilmeni erilaisina resurssien puutteina ja siten hyvinvoinnin vajeet näyttäytyivät kytköksenä työttömyyden pitkittymiseen. Nähtävillä oli myös hyvinvointia lisäävien palveluiden rooli, joiden pyrkimys on edistää hyvinvointia. Osalla haastateltavista oli käytössä päihde- ja mielenterveyspalveluita, kun taas osalla ei. Tutkijan näkökulmasta palveluiden käytöllä olisi voinut olla jokin hyvinvointia edistävä merkitys haastateltaville. Tutkimukseni antoi viitteitä siitä, että terveyspalveluiden, erityisesti päihde- ja mielenterveyspalveluiden tarpeen hahmottamiseen tulisikin kiinnittää painokkaammin huomioita sosiaalipalveluissa tapahtuvassa asiakastyössä.

Sosiaalityön roolia hyvinvoinnin edistäjänä pidetään työn perinteisenä lähtökohtana. Pauli Niemelä (2016, 98) korostaa sosiaalityön hyvinvointia edistävänä ja turvaavana tekijänä teoreettista lähestymistapaa, jonka ymmärtämistä ja huomioimista hän pitää olennaisena sosiaalityössä. Käytännön sosiaalityössä tulee ymmärtää hyvinvoinnin perustuvan perustarpeiden tyydyttämiseen ja tarpeenmukaisuuteen. Tarpeilla tarkoitetaan jokapäiväisessä elämässä ilmenneitä fyysisiä ja psyykkisiä tarpeita. Toisena hyvinvoinnin teoreettisena lähestymistapana Niemelä esittää voimavarakeskeisyyden huomioimista, jonka tavoitteena on lisätä ihmisen omia resursseja ja välineitä hyvinvoinnin tavoitteluun. Kolmas hyvinvointia edistävä teoreettinen näkökulma on tekemiseen ja toimintaan osallistumisen merkitys hyvinvoinnin rakentumisessa ja sen ylläpitämisessä. (Mt., 98.)

Hyvinvointia synnyttävien, edistävien ja ylläpitävien teoreettisten lähestymistapojen mukaan sosiaalityö on mitä suurimassa määrin hyvinvoinnin parissa tehtävää työtä. Tutkimukseni valossa sosiaalinen kuntoutus kuntouttavan työtoiminnan alustalla mahdollistaa hyvinvointiin liittyvien osa-tekijöiden vahvistamisen palveluun osallistuville.

5.2 Toiminnallinen osallisuus

Hallituksen esityksessä uudeksi sosiaalihuoltolaiksi korostetaan sosiaalisen kuntoutuksen osallisuutta lisäävää tavoitetta (HE 164/2014). Hallituksen esityksessä osallisuus esitetään hyvin yleisellä tasolla jättäen tilaa sen tulkitsemiselle käytännössä. Sosiaalihuoltolain sosiaalisista kuntoutusta koskeva 17 § (HE 164/2014) edellyttää sosiaalisen

toimintakyvyn vahvistamista, syrjäytymisen torjumista ja osallisuuden edistämistä. Tämän tutkimuksen kohdassa 3.3. olen todennut, että tutkimuksen kohteena oleva kunta on jakanut kuntouttavan työtoiminnan sisällöllisesti työelämään suuntaavaan sekä osallisuuteen suuntaavaan toimintaan. Osallisuutta tavoittava kuntouttava työtoiminta on määritelty sosiaalisen kuntoutuksen toiminnaksi, johon tutkimukseni empiriaosuus kohdistuu.

Osallisuuden käsitteelle ei ole yhtä ainoaa oikeaksi todennettua määritelmää. Käsite taipuu monitahoiseen osallisuuden ymmärtämiseen. Osallisuutta on määritelty tunteeksi, joka toteutuu ihmisen suhteessa erilaisiin yhteisöihin, kuten ystäviin, perheeseen, opiskelukavereihin, työyhteisöön ja yhteiskuntaan. Osallisuuteen liitetään vastuun kantamista, saamista ja sitoutumista yhteisten asioiden edistämiseen. Osallisuus mahdollistaa yksilöille ja ryhmille mahdollisuuksia toimia erilaisissa yhteyksissä. Osallisuuteen liitetään myös oikeus omaan identiteettiin ja arvokkuuteen osana yhteisön ja yhteiskunnan jäsenyyttä. (Kiilakoski & Gretscher & Nivala 2012, 14–16.)

Osallisuus voidaan nähdä yhteiskuntaan kiinnittymisen prosessina, jota pyritään edistämään osallistumisen keinoin. Yksilön kiinnittyminen yhteiskuntaan tapahtuu osallistumisen avulla, ja sitä luonnehtii toimintaan sitoutuminen ja usko omaan vaikutusmahdollisuuksiin. (Eräsaari 2016, 113.) Tutkimuksessani korostui erityisesti pitkäaikaistyöttömyyden vaikutukset. Usein pitkäaikaistyöttömyys oli johtanut tilanteeseen, missä yhteiskuntaan osallistuminen oli katkennut aiheuttaen jopa epäluottamusta yhteiskuntajärjestelmää kohtaan.

”Kyllä sitä on työttömänä heleppo jäähä kämpille, ja sitä aattelee, että mitäpä se hyövyttää.” A4

”No varmaan se että on vaikeampi lähteä mihinkään, pelottaa itelä lähteä uusin juttuihin, työhön tai mihinkään ko on ollu niin kauan pois, jotenki se on ehkä outoa pitkän tauon jälkeen tai tuntuu siltä, en tiä.” A5

”On ollu vähän sillee vihaa yhteiskuntaan, politiikka on vähän huonoa, ne puhuu vähän ohi suun, jos kysyy ne vastaa siihen suuntaan, mutta ei kysymykseen, ja eniten ottaa päähän, eka seisotaan kyltin takana missä lukee ettei opiskelijoilta leikata, ja alle puoli vuotta, niin niiltä leikataan eniten. Niin se on osa syy kans työttömyyteen.” A5

Osallisuus käsitteenä on monitahoinen ja se viittaa toimintaan osallistumiseen sekä toimintakykyisyyteen. Toimintakyky ymmärretään (www.thl.fi) neljän ulottuvuuden kautta, joita ovat fyysinen, psyykinen, kognitiivinen ja sosiaalinen toimintakyky. Toimintakyvyn ulottuvuudet ovat luonnollisesti läsnä ihmisessä. Tutkimuksessani kiinnostukseni painottuu erityisesti sosiaalisen toimintakyvyn merkitykseen, kun tavoitteena on toiminnallinen osallisuus. Sosiaalista toimintakykyä voidaan hahmottaa kahden ulottuvuuden kautta, joita ovat ihminen vuorovaikutussuhteissaan ja ihminen aktiivisena toimijana ja osallistujana yhteisöissä ja yhteiskunnassa (Tiikkainen & Heikkinen 2011).

Pitkäaikaistyöttömyyden tiedetään aiheuttavan monenlaisia ongelmia, tyypillisesti niin taloudellisia kuin mielenterveys- ja päihdeongelmiakin. Työllistymiseen liittyvät suunnitelmat ovat saattaneet keskeytyä eikä työllistymistä tai kouluttautumista enää ehkä ensisijaisesti tavoitellakaan. Asiakas on jäänyt toiminta-areenojen ulkopuolelle, jolloin hänelle voidaan tarjota sosiaalisen kuntoutuksen ryhmämuotoisia palveluita. Ryhmämuotoisten palveluiden ajatellaan tarjoavan osallisuuden ja yhteisöllisyyden kokemuksia, joiden tarkoitus on viime kädessä lisätä asiakkaan hyvinvointia.

Osallisuutta on katsottu tarpeelliseksi vahvistaa lainsäädännöllisesti säätämällä sen edistämistä erikseen sosiaalihuoltolaissa. Myös kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain 1 § viittaa osallisuutta vahvistavien edellytysten luomiseen (Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja 2015). Siten kuntouttavan työtoiminnan voidaan katsoa tarjoavan hyvän alustan sosiaalisen kuntoutuksen palveluille. Haastateltavat kokivat osallistumisen sosiaaliseen kuntoutukseen erityisen hyvänä asiana. Osallistumisen merkitys korostui tutkimuksessani.

"...tärkeää on se osallistuminen, se on tärkein." A4

"Lähinnä se kun jo pitemmän aikaa oli halu ja että sais päiviin tekemistä, sisältöä, että ei vaan oo siellä kotona, että välillä tuli semmonen pelko, että kun ei käy missään ja vähän jännitti lähteä kaupungille hoitamaan asioita, että jos käykin niin, ettei pääsekkään enää lähtemään siitä omasta ulkovesta ulos." A3

"...tai sillä tavalla vaikea lähteä tuonne ihmisten ilmoille tai ylipäätään tässä tilanteessa täytyy olla niinku kuntouttava työharjoittelujakso." A3

Sosiaalisen kuntoutuksen palvelussa lähdetään liikkeelle pienin tavoittein ja alkuun asiakasta edellytetään osallistumaan kerran viikossa hänen joko itsensä valitsemaan tai hänelle suositeltuun toimintaan. Kerran viikossa tapahtuvaa osallistumista pidettiin hyvänä ja turvallisena keinona lähteä kotoa liikkeelle. Tällä tavoin mahdollistetaan osallisuuden prosessin rakentuminen. Yksi päivä viikossa sopi usein myös elämäntilanteeseen, koska osalla haasteltavista oli sitoumuksia yhtäaikaaisesti myös muihin palveluihin.

”No se yks päivä oli sopiva, ko siinä oli sellainen erilainen tilanne, kun mulla oli siinä yhdyskuntapalvelu menossa, ja että mulla oli kaks päivää muuta homma silloin ja että kolmena päivän viikossa tekemistä, niin se oli sillä tavalla ihan sopiva alkuun.” A3

”Olin melkein vuoden sairaslomalla, ja tietenki sitä oli että aika iso kynnyksitte lähteä mihinkään, enhän mie olis voinu normi päivätyöhön palata....ja sitten aloitin kerran viikkoon ja sillä sitten lähin liikkeelle.” A2

”Sehän tekkee paljon, kun pääsee kämpiltä pois ja tulee lähettyä, jostakinhan se pittää lähtiä liikkeelle.” A4

”Minusta tämä on ihan hyvä, että tässä voi olla vaikka yhen päivän viikossa neljä tuntia, vaikka jos on ollu työttömänä toista kymmentä vuotta, on paljon helpompi lähteä tämmösellä, ko että jos viitenä päivänä kuus tuntia, siitä tulis tunne että apua, tunne ettei oo tehny mitään pitkään aikaan, eikä osaa tehdä mitään.” A1

Osallisuudella katsotaan olevan yhteys hyvinvointiin myös sitä edistävänä tekijänä. Osallisuus kuulumisena erilaisiin yhteisöihin, siteenä yhteiskuntaan tarjoaa mahdollisuuden turvallisuuden tarpeen sekä muiden perustarpeiden tyydyttämiseen. Osallisuus edistää ihmissuhteisiin ja itsensä toteuttamiseen liittyvien tarpeiden täyttymystä. Osallisuus yhteisöissä toimimisen kautta edistää arvokkaana kokemisen ja mielekkään toiminnan tarpeiden täyttämistä. (Kiilakoski ym. 2012, 17.) Osallisuus liitetään syrjäytymisen vastapuheeksi, johon tulisikin kiinnittää erityistä huomiota. (Niemelä 2016, 99.)

Tutkimuksessani sosiaalisen kuntoutuksen toimintaan osallistuminen näyttäytyi positiivisena kokemuksena, jolle annettiin erilaisia merkityksiä. Toimintaan osallistuminen lisäsi yleistä hyvinvointia ja halukkuutta osallistua myös seuraaviin jatkosuunnitelmiin kuntouttavan työtoiminnan jakson päätyttyä.

”Kyllähän se toimintakyky on parantunu, sitä niinku mieli on virkeämpi ja että jaksaa tehdä paljon enemmän kotonaki asioita, kun se päivärytmi on normaali, ettei nuku sinne iltapäivään saakka.” A3

”No tämän jälkeen voisin jatkaa vaikka kolmena päivänä viikossa, jos löytäis semmonen paikka, missä olis tekemistä.” A1

”Eteenpäin mennään, vaikka se on välissä hidasta, mennään nyt miten päässään.” A4

”On tämä hyvä juttu, saa vähä rytmiä, näkkee vähän ihmisiä, niin ehkä on sitte helepompi lähteä muualle.” A5

Osallisuuteen liittyä olennaisesti oma tunne tilanteeseen vaikuttamisesta sekä kuulluksi tulemisesta. Kuulluksi tulemisen kautta ihminen tuntee vaikuttavansa elämänsä kulkuun ja yhteisiin asioihin. Usein yhteiskunnallisissa työllistymiseen liittyvissä suunnitelmissa on vahva toimintaan osallistumisen velvoittava sävy. Laki kuntouttavasta työtoiminnasta velvoittaa työtöntä osallistumaan hänelle järjestettyyn toimintaan (Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja 2015). Velvoittavalla otteella on pyrkimys auttaa ihminen takaisin yhteiskunnan yhteyteen, mikä usein tarkoittaa ulkoapäin suunniteltuja toimenpiteitä. Pahimmillaan asiakkaan mielipide jää vähemmälle huomiolle lain velvoitetta täyttäessä. Asiakkaan jäädessä sivuun häntä itseään koskevassa päätöksenteossa, ei osallisuudesta voida puhua. (Eräsaari 2016, 113–114.) Tutkimuksestani oli nähtävissä sosiaalisen kuntoutuksen ryhmiin osallistumisen olleen haastateltaville vapaaehtoista ja heillä oli kokemus kuulluksi tulemisesta. Toimintaan osallistumisen vapaaehtoisuus korostui tutkimuksessani. Kuulluksi tulemisen kokemus näyttäytyi myönteisenä tekijänä, jolla oli merkittävänä vaikutus myös toimintaan sitoutumisessa.

”Sovittiin, että jos sen jälkeen (perheenjäsenen liittyvä meno) alottaa, niin saa olla kolme kuukautta ilman keskeytyksiä. Siinä mielessä se suunniteltiin tähän. Ollis ollu kauheaa, jos olis sanottu, että sie meet heinäkuussa, tai me tiputetaan sinun perusossaa.” A1

”Tuo oli hyvä, että sai ite ehottaa kellonaikaa ja vaikuttaa niihin.” A1

”Joo kysyttiin, ja oli vapaaehtoinen, en ihan heti, mutta olin sitte. Jos olis pakotettu, niin kait sitte olisin tullu tänne silti, mutta olisin varmaan vihai-sempi koko ajan.” A5

Osallisuutta edistetään osallistumisen kautta. Osallisuuden lisäämisessä pyritään vaikuttamaan yksilön minäkuvaan ja toimintakykyyn. Osallisuuden kokemus vaikuttaa siihen, miten toimintakyky vahvistuu ja miten sen ottaa käyttöön. Osallisuuden edistämässä on kiinnitettävä huomio myös tilaan, missä osallisuutta luodaan. (Gellin ym. 2012, 147.) Sosiaalisen kuntoutuksen toiminta toimi myös osallisuutta edistävänä tekijänä. Haasteltavat kuvaavat toimintakyvyn vahvistumista ja oman pystyvyyden lisääntymistä suoraan.

”Jos on ollu kaikki ihan hyvin, uskaltaa lähtä kokkeilemaan jotakin muuta-kin.” A1

”Tulevaisuudessa toiveena tai ajatuksena on lähteä työelämään, kunhan saa ammattipaperit kuntoon, niin ei sillä tavalla ihan suoraan ees kehtaa lähteä yrittämään ja ei varmaan kannatakkaan, siksi tämä kuntouttava on ollu ihan hyvä.” A3

”On helpompaa lähteä muuallekkii, uskaltaa lähteä kokeilemaan muutakin, kun on tottunut lähtemään ja olemaan ryhmässä.” A5

”Niinkö onnistumisen tunnetta, että pystyn kyllä johonki taas. Ja sitten on heränny täällä päässä, että voi tehdä jotakin muutaki ko kuntouttavaa, jota-ki harrastusta. Siitä se mieli sitte virkistyy lisää.” A2

Osallisuudessa on vahva sosiaalinen luonne. Osallisuus toimii sekä yhteisö- että yksilötasolla sosiaalisen turvallisuuden ja toimintakyvyn vahvistajana. Se luo yksilölle perusturvaa ja mahdollisuuden elää yhteiskunnan täysivaltaisena jäsenenä. Osallisuus liitetään syrjäytymisen ehkäisyyn ja sillä on vaikutusta myös yksilön kokemaan hyvinvointiin. Tutkimuksessani haasteltavat kuvasivat osallisuutta monin tavoin prosessiksi, joka sai voimaa sosiaaliseen kuntoutukseen osallistumisen kautta. Osallisuuden rakentuminen kuvaa empowermentin kaltaista ajatusta yksilön sisäisestä voimaantumisesta, mikä pohjaa valtaistumisen tavoitetta osaksi yhteiskunnallista jäsenyyttä. Sosiaalityö, joka luo edellytyksiä osallisuuden rakentumiselle, mahdollistaa asiakkaiden auttamisen haastavissakin tilanteissa. Siten sosiaalinen kuntoutus sosiaalityön yhtenä palveluna, toimintamuotona ja menetelmänä vastaa myös osallisuuden tarpeeseen ja toimii apuna myös pitkäaikaistyöttömyyden ratkaisuisissa. Sosiaalityö rakentaa osallisuuden sosiaalista perustaa mahdollistamalla osallisuutta ja poistamalla esteitä. (ks. Gretschel & Kiilakoski 2012.)

5.3 Yhteisöihin kuuluminen ja jäsenyys

Yksilö nähdään sidoksissa yhteiskunnan jäsenyyteen yhteisöjen kautta. Yhteisön jäsenyys voi olla itse valittua tai toisaalta myös ulkoapäin ohjattua tietyn ryhmän jäsenyyteen. Pitkäaikaistyöttömyyden ollessa kysymyksessä tulee usein ajankohtaiseksi työllistymiseen liittyvät toimenpiteet, jotka on järjestetty yhteiskunnan palvelujärjestelmän toimesta. (Välimaa 2008, 245.) Yhteisöt nähdään toiminta-alustoina, joiden hyödyntämistä sosiaalityössä on alettu viime aikoina kehittää.

Leena Eräsaari (2016, 109) esittää sosiaalityöhön kuuluvaksi yhteisöissä toimimisen. Sosiaalityö nähdään toimijana erilaisissa yhteisöissä ja sosiaalisissa verkostoissa. Toisaalta sosiaalityö toimii yhteisöön liittymisen mahdollistajana tarjoamalla ihmisille toiminta-areenoja yhteisöihin liittymiseen. Sosiaalityön tehtävä on tehdä palvelunsa tarpeettomaksi sen käyttäjilleen. Yhteisön voidaan katsoa tarjoavan sellaisia elementtejä, joista ihmiset voisivat hyötyä omissa elämäntilanteissaan. Eräsaari kuitenkin varoittaa sosiaalityön ja yhteisöjen vastakkain asettamisesta, koska hän näkee niin sanottujen luonnolliset yhteisöjen tarjoaman oman avun voivan johtaa yhteisöllistämisen politiikkaan, jolla voi olla vaikutusta virallisen sosiaalityön vähentämiseen. (Eräsaari 2016, 109.)

Yhteisö-käsitettä voidaan käyttää monitasoisesti kuvaamaan harrasteryhmiä tai muun toiminnan tai tavoitteen mukaan kokoontuvia ryhmiä. Yhteisö-käsitteen määrittely on siis haastavaa ja usein se onkin hyvin kontekstisidonnaista. Kirsi Juhila (2006, 125) määrittää yhteisö-käsitteen yleisesti muodostelmaksi, johon kuuluvilla ihmisillä on jokin yhteistä. Yhteisö muodostuu yksilöistä, joita yhdistää osallistuminen yhteisöön. Eräsaari (2016, 113) pitää osallisuutta ja yhteisöä rinnakkaiskäsitteinä sillä erolla, että yhteisö viittaa yhdessä olemiseen ja osallisuus puolestaan kokonaisuuden osana olemiseen. Yhteisö-käsitettä käytetään rinnakkain yhteisöllisyyden kanssa. Yhteisön ja yhteisöllisyyden tavoite on samansuuntainen. Julkisen perussosiaalityön käytännöissä yhteisöllisyyden perustuvia palveluita on kehitetty erityisesti vaikeasti työllistyvien asiakkaiden tarpeeseen. Pitkäaikaistyöttömyys, jota luonnehtii vaikeasti työllistyminen, on myös tutkimuksessani olevien haastateltavien yhteinen tekijä.

Tutkimukseni kohteena olevan kunnan sosiaalista kuntoutusta järjestetään ryhmätoimintana yhteisöissä, jotka ovat pääosin kolmannen sektorin tuottamaa toimintaa. Nämä yhteisöt on muodostettu kuntouttavasta työtoiminnasta annetun lain ja sosiaalihuoltolain perusteella. Laki kuntouttavasta työtoiminnasta edellyttää viime kädessä kuntia järjestämään työttömyyden tilalle toimintaa, jolla voisi olla työllistymistä edistävä vaikutus. Sosiaalihuoltolaki (1301/2014) edellyttää järjestämään sosiaalisen kuntoutuksen 17 § mukaisesti ryhmätoimintaa, jolla pyritään tukemaan sosiaalisia vuorovaikutussuhteita. Kyseiset yhteisöt ovat niin sanottuja institutionaalisia yhteisöjä (Katter 2008, 294), joiden tarkoituksena on ammatillinen auttaminen, muutosmahdollisuuksien edistäminen ja hyvinvointiin liittyvien tekijöiden lisääminen samankaltaisissa elämäntilanteisessa olevien asiakkaiden kohdalla (Pohjola 2015, 20).

Yhteisöjen lähtökohtana on ihmisen tarve olla osallisena, vuorovaikutuksessa ympäristön ja toisten ihmisten kanssa. Ihminen saa toimintavoimaa toisista eli niin sanottua sosiaalista pääomaa, joka puolestaan rakentuu sosiaalisiksi tueksi. Luontainen osallisuus toteutuu usein jonkin yhteisön jäsenenä, kuten esimerkiksi koulun, työn tai harrastuksen kautta. (Pohjola 2015, 15.) Usein työttömyyden seurauksena, erityisesti sen pitkittyessä, yhteys yhteisön toimintaan katkeaa, jolla on todettu olevan kytköksiä syrjäytymisen lisääntymiseen. Tutkimuksestani ilmeni korostuneesti haastateltavien syrjäytymisen kokemukset pitkäaikaistyöttömyyden vuoksi. Pitkään koulutus- tai työmarkkinoiden ulkopuolella oleminen lisäsi haastateltavien syrjäytymisen kokemuksia.

”Pelotta miten ne ottaa vastaan, on tullu tehtyä vaikka mitä tyhmiä juttuja, niinkö seki mietityttää miten ne muut ihmiset ottaa vastaan, niin vaikea lähteä mihinkään. Ahistaa ihmisten tapaaminen. Kyllä mieki ossaan olla sosiaalinen ja heittää hyvää juttua ja hyvää vitsiä, mutta se on vaikeaa, en tiiä. Se pelko, vaikka se on varmasti ihan turhaa, mutta se kuitenkin on sitä.” A5

”Asiat on pyöriny niiku kaiken sen ympärillä (päihteet) ja sitä on tavallaan pelottanu kohdata normaali ihmisiä ja oon miettiny että osaako sitä jutella normaaleista asioita.” A3

”Ihme homma, kun alkaa ottamaan (päihteet), niin sitte sitä kattoo sitä kaveripiiriä ja siinä on sitte kaikki mahdolliset, niin jotekin sitä ajautuu itte jotenki kans siihen.” A4

”Ko iso osa ystävästäki oli vielä silloin, että ei nekkään tehneet yhtään mitään. Se oli paljon kivempi yöt valvoa ja päivät nukkua kavereitten kanssa.”
A1

Laki kuntouttavasta työtoiminnasta määrittää kuntouttavan työtoiminnan ajallisen keston sekä toimintaan osallistumispäivät, jotka osaltaan ovat määrittäneet myös sosiaalisen kuntoutuksen ryhmätoiminnan toteutumista (Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja 2015). Kuntouttavan työtoiminnan lain säännösten mukaan kuntouttavaa työtoimintaa edellytetään järjestettävän vähintään yhtenä päivänä viikossa neljä tuntia päivässä ja enintään neljänä päivänä viikossa kahdeksan tuntia päivässä. Kuntouttavan työtoiminnan sopimukselta vaaditaan lyhimmillään kolmen kuukauden määräaika ja sitä voidaan jatkaa kahteen vuoteen saakka.

Sosiaalisessa kuntoutuksessa on lähdetty liikkeelle mahdollisimman matalan kynnyksen periaatteilla, jolloin osallistumispäiväksi on alkuun määritelty yksi päivä viikossa. Tutkimuksen aineiston perusteella yhteisöön osallistuminen yhtenä päivänä viikossa oli määrältään vähäinen yhteisöltä saadun tuen kannalta. Kuntouttavan työtoiminnan jatkuessa kolmen kuukauden jälkeen yhteisö muodostui hyvinkin merkittäväksi osallistujilleen. Osa sosiaalisen kuntoutuksen ryhmistä oli niin sanottuja suljettuja ryhmiä, jolloin ryhmän kokoonpano oli muuttumaton koko kolmen kuukauden sopimuksen ajan. Aineistoni perusteella suljetun yhteisön jäsenyydellä voidaan päätellä olevan osallistujilleen voimaannuttava merkitys.

”Kyllähän se olis aina erilaista tulla tänne. Olisin varmaan paljon hiljasempi ja sitä olis vaan. Nyt kun on tuttu ryhmä, on avoimempi ja rennompi olo, ja helppo tulla, pystyy olemaan omana ittenään. Ei tarvi olla mitenkään sille varovasti.” A5

”Pikkuhiljaa ko tutustu ihmisiin, mulle tuli sitte semmonen olo, ettei ole sitten ihan yksin. Minusta oli hyvä että se oli semmonen (suljettu ryhmä), siinäkö tutustuttiin, niin se oli tosi mukava.” A2

Osa sosiaalisen kuntoutuksen palveluista järjestettiin avoimissa yhteisöissä, missä osallistajat olivat satunnaisia kävijöitä, eikä varsinaista yhteisöä muodostunut.

”Se on vähän siittä kiinni, jos täällä on ihmisiä, on kiva istua niitten kanssa, mutta joskus saa istua yksin. Ko ikinä ei tiijä ketä on tullu ja onko kettään

muuta, niin sen näkkee aamulla tullessa onko täällä väkiä vai ei, se on pitkiä nämä aamut, eikä täällä välttämättä oo kettään.” A1

Asiakkaan yhteisöön saattamisessa ja tukemisessa sosiaalityön lähestymistavan tulee olla motivoiva sekä asiakkaiden tarpeet ja vahvuudet huomioiva. Erityisesti asiakasta kuunteleva ja tukeva ote auttoi yhteisön piiriin saattamisessa.

”No se että sosiaalityöntekijä tuli mukaan tutustumaan kuntouttavan työtoiminnan paikkaan, ei tarvinnu ihan yksin tulla johonki outoon paikkaan ihmettelemään, että mikä tämä on.” A1

Parhaimmillaan yhteisöt tuottavat osallistujilleen sosiaalista pääomaa, jota voidaan pitää yksilön voimavarana. Sosiaalisen pääoman on arveltu vaikuttavan positiivisesti fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen, työllistymistä edistäviin tekijöihin ja lisäävän yleensä norminmukaista käyttäytymistä. (Korkiamäki 2016, 76.) Yhteisön jäsenyyden katsotaan edistävän luottamusta ja hyvinvointia (Korkiamäki ym. 2008, 11). Tutkimukseni aineiston perusteella yhteisöissä toimiminen edisti sosiaalista toimintaa lisäten sosiaalista pääomaa.

”Siinä mielessä tämä on hyvä paikka, että täällä saa, kun täällä voi luontevasti keskustella tuntemattomien ihmisten kanssa, että se on normaalia jutella.” A3

”On tää sillee hyvä ryhmä, että täällä tehhään asioita mitä ei tuu tehtyä, erilaisiin asioihin tutustutaan ja se on ihan hyvä juttu.” A5

Yhteisöt sisältävät vertaisuutta. Vertaisuus perustuu samaa kokeneiden ihmisten kohtaamiseen ja sitä kautta muodostuneeseen ymmärtämisen tunteeseen. (Hokkanen 2003, 254.) Liisa Hokkanen (2003, 258–261) jakaa Petteri Kinnusen, Risto Kauppisen ja Outi Parhankankaan kanssa tekemänsä (2001) tutkimuksen perusteella ryhmästä saadun tuen kokemuksen kahteen tasoon sen mukaan, minkälaista tukea ryhmään osallistujat kokevat ryhmästä saavansa. Kapean tuen kierteessä tuki esiintyy vertaistuellisena. Kapean tuen ryhmässä keskusteluaiheet ovat rajattuja ja ryhmä voi sulkea ulos erilaisuutta. Lavean tuen kierteellä toimiessaan ryhmän toiminta vaatii tietoista työskentelyä. Ryhmää lavean tuen piirissä luonnehditaan suvaitsevammalta, jossa erilaisuudelle on tilaa. Tutkimuksessani sosiaalisen kuntoutuksen ryhmät näyttäytyivät sekä kapean että lavean tuen ryhminä, joissa vertaisuus ja ryhmän jäsenyys koettiin tärkeiksi.

”Tutustuu samanmoisiin ihmisiin, on kait se hyvä juttu, tai samassa tilanteessa oleville. Pystyy puhumaan ja ne ymmärtää mitä sanot.” A5

”Ettäkö näki että kaikennäköisiä ihmisiä tuolla (sosiaalinen kuntoutus ryhmä) että kaikilla on omia ongelmia, tuntu että mie en ole yksin sitten näitten asioitten kanssa, ja se vähän piristi itteäki jotenkin.” A2

”Todellaki tänne on helppo tulla ja tosi mukavia ihmisiä.” A3

Yhteisön jäsenyys voi muodostua myös haitalliseksi sekä luonnollisissa yhteisöissä että sosiaalisen kuntoutuksen ryhmissä. Sosiaalityössä kohdataan usein asiakkaita, jotka ovat työttömiä, minkä lisäksi heillä esiintyy myös mielenterveyteen tai päihteisiin liittyviä vaikeuksia. Valitettavasti he saattavat olla osallisina sellaisiin yhteisöihin, jotka johtavat ongelmiin. Samankaltaisessa tilanteessa olevien ihmisten yhteen saattaminen voi saada myös negatiivisia seurauksia. (Korkiamäki 2016, 80.)

”No tietenkin se on vähän haastavaa, ko se ryhmä on mitä on, että niinkö kaikkein surkeimmat ihmiset suurinpiirtein on mitä löytyy, niin eihän sielä mittään niin kovin järkeviä keskusteluja niinkö aina tule.” A4

”Mutta sanotaanko näin, että ko se päihdemaailma on semmonen, niin on parempi ettei kovin piä yhteyttä. Niin ko tässä mennään kiikun kaakun, että jos kovin mennee tuohon porukkaan ja päihemaailmaan, niin sitä tietää sitten mikä se seuraava osoite on.” A4

”Vähän niinkö molemmin puolin, siinä ryhmässä on mukava liikkua, mutta onhan sielä aika hurjia juttuja, ko ite on vielä siinä, että jos se normaalielämä vielä sieltä tulis.” A4

”Jotku tietyt jutut on menny päinvastoin, olen esim. alkanut tupakoimaan, kun melkein kaikki tupakoi ja se on semmonen sosiaalinen juttu, että mieki olen menny mukkaan, ja se on pikkuhiljaa riistäytynyt (tupakointi) käsistä, ja mulla ittelläki harmittaa hirveästi.” A2

Tutkimukseni perusteella voin todeta sosiaalityön asiakastyölle olevan tarpeellista mahdollistaa asiakkaiden yhteisöihin osallistuminen. Yhteisöiltä edellytetään vastaanottavaisuutta kohdata haastavissa elämäntilanteissa olevia ihmisiä, jolloin niihin liittyminen on kokemuksena turvallista. Yhteisöt voivat toimia sosiaalsiin toimintaympyröihin kiinnittäjinä (Pohjola 2015, 18), joilla voi viime kädessä olla hyvinkin valtaistava merkitys.

Sosiaalisen kuntoutuksen ryhmämuotoisen palvelun ajatellaan edistävän osallistujien hyvinvointia ja vastaavan tarpeeseen olla osana yhteisöä. Tutkimukseni aineiston perusteella havainnoimani tulos viittaa yhteisön jäsenyyden olleen jokaiselle sosiaaliseen kuntoutukseen osallistujalle merkityksellistä: osa normaaliutta, sidosta yhteiskuntaan ja toisiin ihmisiin. Sosiaalisen kuntoutuksen toteuttaminen ryhmämuotoisena näyttäytyi tutkimukseni perusteella varsin onnistuneelta toimintatavalta, joskin siinä oli myös varjopuolensa. Samankaltaisen elämäntilanteen omaavien ihmisten liittäminen samaan yhteisöön voi tuottaa vertaisuutta, mutta myös kokemusta toiseudesta.

Sosiaalityön menetelmänä institutionaalisen yhteisön jäsenyyteen saattaminen on asiakkaan kokonaistilannetta edistävä. Sosiaalityöltä edellytetään asiakkaan tilanteen kokonaisvaltaista palvelutarpeen kartoitusta ja havainnointia, jotta saattaminen yhteisön jäsenyyteen tulee kohdennetuksi tarpeen mukaisesti ja asiakkaan tilannetta palvelevasti. Parhaimmillaan yhteisöön osallistumisen voidaan katsoa vahvistavan yksilön sidettä yhteiskuntaan.

5.4 Sosiaalisen kuntoutuksen kokemuksellinen vaikutus

Sosiaalityön vaikuttavuus on tämän päivän sosiaalipoliittisissa keskusteluissa tärkeä aihe. Kiinnostus sosiaalisen kuntoutuksen tematiikkaan on saavuttanut niin sosiaalipalvelun järjestäjät kuin sosiaalityöntekijätkin. Sosiaalisen kuntoutuksen keinoin pyritään lisäämään hyvinvointia sekä sosiaalista osallisuutta. Yhtä lailla kun sosiaalinen kuntoutus palveluna herättää mielenkiintoa, kiinnostusta herättää myös sosiaalisen kuntoutuksen vaikuttavuus yksilön hyvinvointia lisäävänä sekä mahdollisesti myös pitkäaikaisyyttömyyden hoitamiseen vaikuttavana palveluna. Tässä kappaleessa esitän sosiaaliseen kuntoutukseen osallistuneiden asiakkaiden kokemuksia sen vaikutuksista heidän tilanteisiinsa.

Vaikuttavuus-käsitettä käytetään, kun halutaan kuvata palveluiden taloudellisuutta ja laatua sekä tuotettavuutta. Vaikuttavuus käsitteenä on hyvin moninainen ja sen ymmärtämisen tapa on kontekstisidonnainen. Sosiaalityön vaikuttavuudesta ollaan usein kiinnostuneita taloudellisen, toiminnallisen, laadullisen sekä yksilön kokemusten kautta. Sosiaalityön vaikuttavuutta määrittäessä voidaan harvoin yhdistää jonkin tekijän

suora vaikutus yksilön kokemukseen, koska sosiaalityön toimintaan kytkeytyy useita samanaikaisesti esiintyviä tekijöitä, kuten prosessinomaisuus, olosuhteet, yhteisölliset tekijät, toimintaympäristöt ja rakenteet. Tällöin yksittäisen tekijän vaikuttavuuden ilmentäminen on haasteellista. (Pohjola 2012, 9–10, 12.)

Minna Kivipelto (2016, 292–295) esittää vaikuttavuuden ymmärtämisen erillisten arvioinnin näkökulmien kautta. Kivipelto (mt., 293) esittää Mikko Mäntysaaren (1998) maininnan vaikutusten arvioinnista tosiasiallisten tekijöiden kautta, joita ovat tuloksellisuuden, laadun ja vaikuttavuuden näkökulmat. Sen mukaan tuloksellisuutta voidaan arvioida erilaisten tulosmittareiden avulla. Sosiaalisen kuntoutuksen palvelun tuloksellisuutta voidaan mitata asiakkaiden määrällä, jotka kyseistä palvelua saavat. Laatu voidaan selvittää palvelun käyttäjien tyytyväisyydellä ja vaikuttavuutta selvittämällä millaisia tosiasiallisia vaikutuksia toteutuneella palvelulla on asiakkaille ollut. Tutkimukseni aineistosta voidaan päätellä tosiasiallisia vaikutuksia haastateltaville taloudellisen tilanteen ja hyvinvoinnin, toiminnallisen osallisuuden sekä yhteisön jäsenyyden kautta.

Kustannusvaikuttavuuden arviointiin voidaan liittää sekä palveluiden tosiasialliset kustannukset että niiden palveluiden tunnistaminen, joita asiakkaat tarvitsevat tai saattavat tarvita (Kivipelto 2016, 294). Tutkimuksessani sosiaalisen kuntoutuksen kustannusvaikutukset näyttäytyivät subjektiivisina kokemuksina haastateltavien tarvitsemien palveluiden kautta. Osalle haastateltavista palvelut olivat rakentuneet onnistuneesti, kun taas osa oli sitä mieltä, että sosiaalisen kuntoutuksen palvelu ei ollut heille sopiva.

”Oikea kohderyhmä ja oikeat palvelut niille, nyt on liian sekalainen sakkii. Mulle ehkä se väärä paikka tämä ollut. Moni näistä saa apua, vaan löytää se oikea kohderyhmä. Mie mielummin menisin näihin työllistymispalveluihin, ko ramppaisin näissä.” A4

”Minun mielestä se on kokonaisuudessaan hyvä paketti, mulla niinkö kaikki on lokahtanu paikoilleen. Oon huomannu, että oon palautunut omaksi itseskeni.” A2

Tavoitelähtöinen vaikuttavuuden arviointi keskittyy tarkastelemaan vaikutuksia tosiasiallisten tavoitteiden kautta. Erityisen kiinnostuksen kohteena tavoitelähtöisen vaikuttavuuden arvioinnissa on, miten hyvin tavoitteet on saavutettu. (Kivipelto 2016, 294.) Laki kuntouttavasta työtoiminnasta edellyttää (kuntouttavan työtoiminnan käsi-

kirja 2015) aktivointisuunnitelman laadintaa, jossa kartoitetaan asiakkaan työllistymiseen vaikuttava kokonaistilanne, arvio aiemmista toimenpiteistä sekä suunnitelma työllistymispolkujen etenemisestä. Aktivointisuunnitelmaa ohjaa asiakkaan sen hetkinen työ- ja toimintakyky sekä palvelutarpeen arvio. Aktivointisuunnitelmassa määritetään tosiasialliset tavoitteet. Tutkimuksessani haastateltavien kokemukset aktivointisuunnitelmasta ja siinä asetuista tavoitteista jäivät heille pääsääntöisesti epäselviksi.

”En mie itse asiassa muista oikein, ku se (aktivointisuunnitelma) tehtiin aika nopeasti puhelimesta, että mie pääsen aloittaan tään (sosiaalisen kuntoutuksen palvelun).” A3

Tutkimukseni aineistosta oli nähtävillä aktivointisuunnitelman sisältävän ensisijaisesti tavoitteen osallistumisesta sosiaalisen kuntoutuksen ryhmiin. Tavoitelähtöinen vaikutavuuden arviointi mahdollistaa ennakoimattomien tavoitteiden saavuttamisen arvioinnin. Ennakoimattomat tavoitteet sosiaalisessa kuntoutuksessa olivat sellaisia, jotka eivät vielä toiminnan alkuvaiheessa olleet tiedossa tai niitä ei oltu vielä tunnistettu. (Kivipelto 2016, 294.) Siten osallistumisen tavoite oli hyvin relevantti niissä tilanteissa, joissa asiakkaalla esiintyi monenlaisia haasteita, eikä työ- ja toimintakyvystä ollut varmuutta. Sosiaalisen kuntoutuksen prosessin edetessä haastateltavien oma tilanne toimintakykyisyyden osalta selveni. Tutkimuksessani sosiaalisen kuntoutuksen vaikutukset esiintyivät merkittävinä tekijöinä haastateltavien tilanteissa. Oman tilanteen tunnistaminen ja voimaantumisen kokemus edistivät jatkosuunnitelmien laadintaa.

”Ennen tätä oli niinku sellaista sosiaalisen tilanteen pelkoa ja jännitystä tulla niinku ihmisten ilmoille, että tämä on kyllä auttanut siinä tosi paljon, että ei niinku oo enää.” A3

”Kyllähän se pittää ymmärtää, ettei tämä ole se työllistymistä edistävä, vaan tässä on se joku muu juttu ja se on osallistuminen.” A4

Tapauskohtaisessa arvioinnissa korostuu asetettujen tavoitteiden lisäksi ne menetelmät ja toimintatavat, joita on käytetty tavoitteeseen pyrittäessä. Tapauskohtaisuus huomioi asiakkaan kokonaistilanteen ja sen perusteella hänelle muotoutuvat yksilökohtaiset palvelut ja menetelmät. (Kivipelto 2016, 295.) Kuntouttavan työtoiminnan palveluihin päädytään, kun työ- ja elinkeinotoimiston edustaja, kunnan edustaja ja asiakas yhdessä arvioivat kuntouttavan työtoiminnan tarpeellisuuden, erityisesti tilan-

teessa, missä asiakkaalla on todettu työ- ja toimintakyvyssä sellaisia rajoituksia, joiden vuoksi hän ei voi osallistua julkisiin työvoimapalveluihin tai työhön. (Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja 2015.) Tapauskohtaisen arvioinnin periaatteella sosiaalisen kuntoutuksen palvelun käyttäjille oli tarjottu vaihtoehtona osallistua kyseiseen toimintaan.

Sosiaaliseen kuntoutukseen osallistuneiden palvelun käyttäjien tilanne ei edisty useinkaan yksittäisellä toimenpiteellä tai interventiolla. Siten pelkän työllistymistä edistävän yksittäisen toimenpiteen tai työpaikan tarjoaminen eivät olleet ajankohtaisia. Vaikka kuntouttavan työtoiminnan palvelun taustalla on ajatus siitä työllistymistä edistävänä toimenpiteenä, varsinaiseen työllistymiseen se ei kuitenkaan johtanut. Tutkimuksessa ni haastateltavat olivat hyvin tietoisia tämän hetkisestä tilanteestaan ja kyvyistään suhteessa työelämään.

”Kukkaan meistä ei työllisty lähiaikoina, kyllähän se tietenkin niin on, että kun tulee kaikennäköisiä tuomioita ja päihdeongelmaa, kyllähän se tietenkin on mahottomuus päästä nykyajan työelämässä yhtään mihinkää. Kyllä aika vahva tunne on siitä.” A4

”Ehkä vähän, ei kait sitä oo töihin valmis vielä.” A5

”En tiiä edistääkö tämä työllistymistä, mutta ainakin työkuntoa minun kohalla ja se tuo varmuutta kokoajan siihen että jaksaa ja pystyy tekemään, niin ja usko itseensä ja sitä kautta uskaltaa sitten lähteä hakemaan työpaikkaa ja opiskeluhommia.” A3

Minna Kivipellon (2016, 292) mukaan yleisessä keskustelussa vaikuttavuuden odotetaan näyttäytyvän yksilön tai ryhmän hyvinvoinnin lisääntymisenä sekä osallisuuden, toimintakyvyn ja terveyden edistämisenä. Sosiaalisen kuntoutuksen palvelun vaikutukset näyttäytyivät osallisuuden kautta rakentuneina hyvinvoinnin osatekijöinä. Vaikuttavuus perustuu yksilökohtaiseen kokemukseen sosiaalisen kuntoutuksen vaikutusten kokemuksesta. Vaikutukset näyttäytyivät taloudellisen tilanteen ja hyvinvoinnin, toiminnallisen osallistumisen ja yhteisön jäsenyyden kautta.

”Liikunta, kunto, terveys, niihin on vaikuttanu. Ko liikutaan niin kuntoon, ja terveyteen siihen mielialaan, mielenterveyteen on vaikuttanu. Ehkä vähän ilosempi olo, vaikka oon vihanen koko ajan. Ajattelee positiivisemmin joo. Kyllähän mie ne paperit kouluun hakemiseen jätin, että jotakin kuitenkin.” A5

Kuntouttavan työtoiminnan ajalta maksetaan osallistujalle työmarkkinatukea, osallistumispäivältä kulukorvausta sekä toimintaan osallistumiseen matkakorvaukset. Haastateltavat kokivat taloudellisen tilanteen erilaisina, pääosin palvelulla ei ollut juurikaan taloudellista tilannetta parantavaa vaikutusta. Taloudelliset vaikutukset näyttäytyivät etuuksien varmistumisena toiminnan ajalta.

”No just tuossa viikonloppuna käytiin ravintolassa syömässä, mihin ei olisi ollut aikasemmin varaa, ja sillä tavalla kun kaupassa käy, ei tarvi aina niitä hintoja kattoo, voi ottaa vaikka sen paremman tuotteen. No kun ei tarvi huolehtia siitä rahasta, niin on se niinku sillä tavalla varma olo, että ne asiat hoituu ja rahat riittää.” A3

”Kun saa sitä tukea kelalta, niin ei joutuis ihan pummaamaan sossusta.” A1

Sosiaalityön vaikuttavuutta Lapissa, Pohjois-Suomen osaamiskeskuksen alaisuudessa tutkineet ovat määritelleen vaikuttavuuden tutkimuksessaan seuraavasti: ”Vaikuttavan sosiaalityön edellytyksenä on vuorovaikutuksellinen, suunnitelmallinen ja asiakasta osallistava työtapa.” (Kempainen ym. 2010, 25, 133.) Sosiaalisen kuntoutuksen toimintaan osallistumisen vaikutukset näyttäytyivät kuulluksi tulemisen kokemuksen kautta, joka tutkimukseni valossa tarkoitti asiakkaan kiinnittymistä palveluun. Suunnitelmallinen, vuorovaikutuksellinen ja asiakasta osallistava tapa näyttäytyivät asiakasta voimaannuttavana ja valtaistumista lisäävänä toimintana.

”Joo minusta mie sain niinkö aika hyvin valita, jotenki mulla oli semmonen olo niinkö minua kuunnellaan, että ei mulla ollu semmonen olo, että minua pakotetaan mihinkään, että tavallaan pallo oli heitetty mulle, että mie saan itse valita, niin sitten tuli jotenki myönteinen olo.” A2

”Kyllä se piristää mieltä, että näkkee ihmisiä ja on niinku sosiaalisesti, niin kyllä se vaikuttaa.” A3

Sosiaalityön tavoitteet kohdistuvat usein muutokseen, joka on yksi vaikuttavuuden arvioinnin kohteista. Sosiaalisen kuntoutuksen näkökulmasta arvioituna vaikutukset näyttäytyivät eri tavoin. Sosiaalisen kuntoutuksen ryhmätoimintaan osallistuminen on selkeästi toiminut myös pohjana jatkosuunnitelmille. Sosiaalisen kuntoutuksen ryhmissä on aloitettu hyvin kevyesti osallistumalla toimintaan yhtenä päivänä viikossa, jolloin osallistujat saivat kokeilla omaa kyvykkyyttään osallistua kodin ulkopuoliseen toimintaan järjestetyissä ryhmissä. Alkuun yksi päivä viikossa osoittautui riittäväksi, mutta

toiminnan edetessä tapahtuneen voimaantumisen myötä toivottiin toiminnan jatkuvan kolmen kuukauden sopimuksen jälkeen sekä toivottiin toimintapäivien lisäämistä. Sosiaalisen kuntoutuksen vaikutus toiminnallista osallisuutta edistävänä kertoo palvelun rakentuneet heille sopiviksi sekä motivoivaksi, mikä lisäsi toiveikkuutta omasta tilanteesta.

”Joo, kyllä minusta tuntuu, ettäkö se oli se yks päivä viikossa, niin kyllä huomasi sitten loppua kohen, että mie itekki aloin aatteleen, että siinä vois olla enemmänkin päiviä, aattelin, että se vaikutti myönteisesti siihen.” A2

”No tämän jälkeeseen vois jatkaa vaikka kolmena päivän viikossa, jos löytyis semmonen paikka missä olis tekemistä.” A1

Asiakkaan kokonaistilanteen huomioiminen sekä palvelun oikea-aikaisuuden tunnistaminen luovat sosiaalisen kuntoutuksen palvelulle onnistumisen edellytyksiä. Vaikutavuudella tarkoitetaan jonkin tietyn toiminnan aikaansaamia muutoksia tietyssä kohdejoukossa (Kempainen & Ojaniemi 2012, 52). Tutkimuksessani haastateltavat pohtivat miten sosiaalinen kuntoutus on vaikuttanut heidän tilanteeseensa. Vaikutukset ilmenivät hyvin subjektiivisina kokemuksina sen hetkiseen elämäntilanteeseen. Pääasiassa sosiaalisen kuntoutuksen toiminta näyttäytyi merkittävänä jokaiselle haastateltavalle.

”Kokonaisuutena tästä hommasta on kuitenkin hyötyä ollu, jotakin. Enemmän sitä.” A4

”On se kyllä silleen jollakin tavalla, tai että ihan kokonaisuudessaan se on saanut minut jotenkin ajattelemaan ylipäätänsä, että mulla on joku tulevaisuus, on ollut niin vaikeaa, että olen hoksannut, että joo kyllä tässä on mahdollisuuksia vaikka mihin.” A2

”Oon saanu muun elämän kuntoon, niin se työssäoloehto on siellä ja se on eessä siellä. Vaivaa aina jos joku asia on hoitamatta, ja sille saa tehtyä jotaki, nyt sai vähän eteenpäin asioita. Vaikka on yks asia, mutta joku asia on etteenpäin menossa. Ko se työssäoloehto on ollut niin kauan.” A1

”No ehkä miettii tulevaisuutta enemmän” A5

Käytännön sosiaalityössä on usein haastavaa se työ, jossa selvitetään palveluiden oikea-aikaisuus ja palvelumuoto. Tutkivan ja arvioivan sosiaalityön merkitys korostuu tilanteissa, missä toimintaa pyritään kehittämään. Toiminnan kehittämisessä ollaan usein kiinnostuneita palvelun laadusta, jolloin on tärkeää kuulla palvelun käyttäjää.

(Kivipelto 2016, 300–301.) Työn kehittämisen ja ammatillisen kehittymisen kautta sosiaalityö kehittyy mahdollisimman hyvin asiakkaita palvelevaksi työksi, jolloin palveluiden oikea-aikaisuuden ja palvelumuotojen tunnistaminen vahvistuvat. Tutkimukseni aineiston perusteella herää kiinnostus sosiaalisen kuntoutuksen vaikuttavuudelle asetettuihin tavoitteisiin ja miten nämä tavoitteet toiminnan kuluessa muotoutuvat suhteessa työelämän vaatimukseen. Aineiston perusteella sosiaalinen kuntoutus näyttäytyi kokemuksellisten vaikutusten välittämiltä vaikuttavalta toiminnalta, jonka vaikutukset ovat hyvinvointia edistäviä.

Teoksessa Vastavuoroinen sosiaalityö (Törrönen ym. 2016) esitetään vastavuoroisuuden periaatteiden läpäisemiä sosiaalityön ulottuvuuksia, jota sosiaalityö parhaimmillaan asiakastyössä on. Vastavuoroisuuden näyttäytyessä kokemukset sosiaalisen kuntoutuksen nimissä tapahtuvasta kuntouttavasta työtoiminnasta ilmenivät tutkimuksessani haastateltavien kohtaamisissa sekä kuulluksi tulemisissa. Vastavuoroisuus näyttäytyi haastateltavien luottamuksena ja kiinnittymisenä palveluun, jonka pohjalle on hyvä rakentaa vaikuttavaa sosiaalityötä.

6 Pohdinta

Tutkielmani aihe nousi sosiaalialan työn käytännön tarpeesta, erityisesti omasta henkilökohtaisesta kiinnostuksestani selventää sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä ja sen paikkaa käytännön työssä. Tutkimukseni aikana havahtuin sosiaalisen kuntoutuksen olevan hyvin yleisellä tasolla oleva käsite, ja sen käyttö sosiaalialan työssä on siten myös varsin yleisellä tasolla tapahtuvaa.

Sosiaalinen kuntoutus käsitteenä on herättänyt mielenkiintoa sosiaalityön kontekstissa erityisesti sen jälkeen, kun käsite liitettiin 1.4.2015 voimaan tulleeseen uuteen sosiaalihuoltolakiin. Sosiaalinen kuntoutus on saanut enenevässä määrin huomioita sosiaalityön kentässä. Sosiaalista kuntoutusta esiintyy hyvin monenlaisissa yhteyksissä.

Sosiaalisen kuntoutuksen käsite esiintyy mielenterveyslaissa (14.12.1990/1116) sekä vankeinhoitolaissa (23.9.2005/767) suoraan velvoittavana toimintana. Sosiaalityössä kohdataan erilaisissa elämäntilanteissa olevia asiakkaita, joilla usein esiintyy haasteita mielenterveyteen ja päihteisiin liittyen. Sosiaalityön käytännöissä kohdataan luonnollisesti myös vankilasta vapautuvia, joita sosiaalisen kuntoutuksen toimenpiteet ovat jo koskettaneet. Katson sosiaalisen kuntoutuksen olleen jo olemassa olevana, mutta sosiaalityön alueella siihen on kiinnitetty huomiota vasta uuden sosiaalihuoltolain myötä.

Tutkimuksessani olen pyrkinyt paikantamaan sosiaalisen kuntoutuksen sosiaalityön kontekstiin sopivaksi työorientaatioksi, joka soveltuu laajasti sosiaalityön käyttöön. Olen kuitenkin omista lähtökohdistani paikantanut sen osaksi aikuissosiaalityön kenttää. Aikuissosiaalityössä tavoitetaan asiakkaita, joita on kohdannut pitkäaikaistyöttömyyden lisäksi useat yhtäaikaaisesti esiintyvät haasteet. He kuuluvat usein ryhmään, joiden työllistymis- ja koulutussuunnitelmat eivät etene, eikä heillä kuitenkaan ole mahdollisuutta jäädä pois niin sanotusta työelämästä. Heitä voidaan kuvailla syrjäytyneiksi, työelämän ulkopuolelle jääneiksi.

Tutkimuksen kohteena oleva kunta on jakanut kuntouttavan työtoiminnan palvelun kahteen erilliseen linjaan: työllistymiseen liittyvään ja osallisuutta tavoittelevaan kun-

touuttavaan työtoimintaan. Osallisuutta tavoitteleva kuntouttava työtoiminta on määritetty sosiaalisen kuntoutuksen palveluksi, jossa työllistymisen ei katsota olevan ensisijainen tavoite, vaan tavoitteena on osallistuminen toimintaan. Pohdintani siitä, voiko osallistuminen toimia tavoitteena ja mitä osallistuminen siinä tapauksessa on, toimivat tutkimukseni analyysirungon taustoittajina.

Sosiaalisen kuntoutuksen yksi keskeisimmistä tavoitteista on osallisuuden tavoittaminen. Sosiaalisen kuntoutuksen osallisuuden vaadetta olen läpivalaissut Helka Raivion ja Jarno Karjalaisen (2013) jäsenystä mukaillen taloudellisen ja muun hyvinvoinnin, toiminnallisen osallisuuden ja yhteisön jäsenyyden kautta. Tällä tavoin pyrkimykseni oli saavuttaa osallisuus konkreettisiksi tekijöiksi, joihin sosiaalityön keinoin on hyvä tarttua. Mielestäni osallisuuden jäsenyys näyttäytyi toimivalta ratkaisulta.

Tutkielmassa esittämäni näkökulma osallisuuden jäsentämisestä hyvinvoinnin, toimintaan osallistumisen sekä yhteisön jäsenyyden kautta sisältävät sellaisia osa-alueita, kuten kuntoutus, terveydenhoito, asuminen, ruoka, yhteisö ja toiminta, jotka tutkimuksessani näyttäytyivät rakentuneen yhteistyön tuloksina yksilölle sopivaksi kokonaisuudeksi. Sosiaali- ja terveyspalveluilla on merkittävä rooli osallisuuden tukemisessa.

Sosiaalityö yksin tai mikään muukaan palveluverkostomme toimija ei kykene yksin vastaamaan omalla toiminnallaan sosiaalisen kuntoutuksen palvelukokonaisuuteen. Sosiaalinen kuntoutus jo lähtökohtaisesti sisältää ajatuksen yhteistyöstä eri toimijoiden kesken. Toisin sanoen vaikuttavaa sosiaalista kuntoutusta ei tapahdu pelkästään sosiaalityössä tai päihde- mielenterveytyössä, yleisesti terveydenhuollossa tai eikä edes kuntoutuksen parissa tehtävässä työssä. Ymmärrän hyvin Matti Tuusan ja Mika Alakauhaluoman (2014) kritiikin kuntoutuksen perinteiseen nelikenttäajatteluun, koska kuntoutus on kokonaisvaltainen prosessi, eikä siitä ole erotettavissa suoraan erillistä kuntoutuksen osa-aluetta. Kuntoutus tapahtuu kokonaisuutena, jonka jokaisessa vaiheessa esiintyy sosiaalinen puoli.

Tutkimustulosten perusteella sosiaalista kuntoutusta pidettiin hyvänä matalan kynnyksen palveluna aloittaa jokin toiminta. Vaikka työhön osallistumista pidetään vahvasti yhtenä yhteiskuntaan integroitumisen muotona, voisin ajatella kuitenkin sosiaalseen

kuntoutuksen ryhmään osallistumisen olevan yhteiskuntaan osallistumista. Tutkimukseni mukaan osallisuudella tavoitellaan hyvinvointia lisääviä tekijöitä. Palveluna sosiaalinen kuntoutus antaa ihmiselle toimintamahdollisuuksia sopivissa ryhmissä, lisäten toimijuutta, osallisuutta sekä vahvistaen voimavaroja. Liisa Hokkanen toteaa (2009, 321–322) muutokseen johtavan tavoitteen saavuttamisen lähtevän ihmisen omista voimavaroista ja ratkaisuista, joten ihmisen omia voimavaroja tulee luonnollisesti edistää.

Tutkimukseni yhtenä keskeisimpänä tuloksena pidän havaintoa siitä, että sosiaalinen kuntoutus oli merkityksellinen jokaiselle haastateltavalle. Vaikka sosiaalinen kuntoutus ei johtanut suoraan työllistymiseen, sillä oli muunlaisia hyvinvointia edistäviä tekijöitä. Yhteys toisiin ihmisiin, toiminnallisuus ja kotoa liikkeelle lähteminen näyttäytyivät merkityksellisinä hyvinvointia lisäävinä tekijöinä, jotka edistivät halukkuutta jatkosuunnitelmien laadintaan. Tutkimukseni perusteella luonnehdin asiakkaiden halukkuuden taustalla olevan empowerment-teorian, joka näyttäytyi haastateltavien voimaantumisenä ja näin halukkuutena jatkosuunnitelmiin.

Tutkimuksestani oli pääteltävissä myös se, kuinka tärkeää oli asiakkaan kokonaistilanteen huomioiminen ja palveluiden oikea-aikaisuuden selvittäminen, jotta sosiaalisen kuntoutuksen kaltaisesta palvelusta saadaan paras vaikutus. Haastateltavien viesti palveluihin pakottamisesta oli selkeä ”ei”. Palveluihin pakottamisella nähtiin olevan kielteinen vaikutus, joka ei johda tavoitteeseen. Vaikka laki kuntouttavasta työtoiminnasta on vahvasti veloitettava, tulisi sitä kuitenkin hyödyntää asiakkaan kokonaistilanteeseen sopivalla tavalla siten, että suunnitelmat rakentuvat aidossa yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa asiakkaan kanssa. Tämä vaatii sosiaalityöltä pitkäjänteistä työtettä selvittää ja tukea asiakaskohtaisia hyvinvointia edistäviä tekijöitä, mikä tapahtuu vuorovaikutuksessa sekä asiakkaan että muiden hyvinvointia edustavien verkostojen kanssa.

Tutkimukseni kautta ymmärrän sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen työorientaationa, joka suuntaa sosiaalityössä tapahtuvaa työtä sisällöllisesti. Sosiaalinen kuntoutus sisältää olemassa olevan tilan, joka edellyttää monitoimijaisuutta ja verkostomaista työtettä. Sosiaalinen kuntoutus toimii myös tieteellisenä käsitteenä, jonka kautta sosiaa-

lisen kuntoutuksen tematiikkaa voidaan lähestyä teoreettisen ajattelun sekä käytäntöjen vuorovaikutuksessa.

Tutkimuksessani sosiaalista kuntoutusta voidaan pitää pikemminkin työ- ja toimintakykyisyyttä lisäävänä palveluna, eikä niinkään työllistymistä edistävänä toimenpiteenä. Heikoimmassa työmarkkina-asetuksessa olevien työ- tai toimintakykyisyyden edistäminen vaikuttaa prosessilta, joka vaatii osakseen monia palveluita ja pidemmän ajanjakson. Tutkimuksessani haastateltavat haaveilivat avoimesti tavoitteistaan saada koulutusta ja jossakin vaiheessa työllistyä, mutta he kokivat ettei työhön osallistuminen ollut vielä ajankohtaista. Sosiaalisen kuntoutuksen yhtenä tärkeänä tavoitteena voidaan pitää asiakkaan toiveikkuutta ja toivoa tulevaisuuden suunnitelmiin (Kokko & Veistilä 2016, 225). Haastatteluissa kiinnitin huomioita lähes kaikkien haastateltavien toiveikkuuteen jatkosuunnitelmista, joissa hämmötti mahdollinen työelämään pääsy.

Käsitteet muuttuvat, mutta tavoite säilyy. Onko sosiaalinen kuntoutus jotakin aivan uutta, vai kooste jostakin jo olemassa olevasta työstä. Sosiaalinen kuntoutus on nostettu tämän ajan sosiaalityön saralla yhdeksi keskeiseksi käsitteeksi. Katson sen sisältävän jo olemassa olevia työmenetelmiä ja käytäntöjä. Tässä tutkimuksessa olen nostanut niistä empowermenttiä tavoittelevat suunnat, kuten palvelutarpeen arvioinnin, kokonaistilanteen hahmottamisen sekä aktivointisuunnitelmien laadinnan, jotka toimivat apuna pyrittäessä kohti suunnitelmallista ja pitkäjänteistä tavoitteellista sosiaalityötä. Kiinnittämällä huomiota ihmisen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin ja palvelutarpeisiin, luodaan sosiaalityölle pohjaa saavuttaa se tavoite, joka tässä tutkimuksessani nousee keskeiseksi: ihmisen yhteiskunnallinen osallisuus.

Onko sosiaalinen kuntoutus käsitteenä helpompi omaksua ja olisiko käsitteestä toimijoiden yhteiseksi käsitteeksi. Toimijoiden yhteinen ymmärrys käsitteen sisällöllisyydestä voisi jopa helpottaa sitä rajapintatyöskentelyä, jota yleisesti kuntoutuksen parissa tulisikin tehdä. Sosiaalinen kuntoutus toimii monialaisen ja monitoimijaisen yhteistyön kenttänä, jossa toimijat voivat löytää oman paikkansa verkostoyhteistyössä, mikäli sosiaalinen kuntoutus käsitteenä ja käytäntönä avautuu toimijoiden konteksteissa. Yhteisen toimintakulttuurin luominen, jokaisen ammattiryhmän osaamisen hahmottaminen

sekä dialogisuus ovat tärkeitä yhteistyön periaatteita, joille on tilaus sosiaalisen kuntoutuksen toiminnassa.

Tutkimuksessani sosiaalinen kuntoutus esiintyi työorientaationa ja palveluna, jossa ihminen huomioitiin kokonaisvaltaisesti yksilönä suhteessa ympäristöön. Palveluun oli mahdollista liittää asiakkaan tarvitsemia monialaisia palveluita tarpeen mukaisesti. Tutkimuksessani korostui sosiaalityön toimintatapa huomioida asiakas yksilönä, mutta silti pyrkimys liittää yksilö yhteyteen toisten ihmisten kanssa osaksi yhteisön jäsenyyttä. Sosiaalisen kuntoutuksen palvelun tavoitteena oli nähtävissä asiakasta osallistava tapa liittää hänet kuntouttavan työtoiminnan ryhmään, millä tavoiteltiin osallisuutta. Osallisuuden rakentuminen hyvinvoinnin, toiminnallisuuden sekä yhteisön jäsenyyden kautta näyttäytyi pyrkimyksinä saavuttaa voimaantumisen ja viime kädessä valtaistumisen kokemus. Sosiaalinen kuntoutus antoi haastateltaville toivoa tulevaisuuteen, normaalin elämän saavuttamiseen. Sosiaalista kuntoutusta voidaan kuvailla lauseella: syrjäytymisen kierteestä kohti voimaantumisen nostetta.

Sosiaalinen kuntoutus taipuu monenlaiseen toimintaan niin teoreettisesti kuin käytännössäkin. Se taipuu myös monenlaisiin tutkimuksellisiin intresseihin. Sosiaalinen kuntoutus käsitteenä mahdollistaa jatkotutkimuksia niin käytännön näkökulmasta kuin teoreettisten pohdintojen kautta. Käytännön sosiaalityön kannalta jatkotutkimus sosiaalisen kuntoutuksen käytännöistä, sen ymmärtämisestä ja ilmenemisestä on perusteltua. Tällä hetkellä sosiaalisen kuntoutuksen tutkimustietoa ei juurikaan ole tai se on hyvin vähäistä ja kohdistuu lähes yksinomaan työttömyyden tutkimiseen.

Sosiaalisen kuntoutuksen käsitettä käytetään erilaisten hankkeiden yhteydessä. Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen 2015–2018 (www.kuntoutusportti.fi) sekä Vamos – vaikuttava sosiaalisen kuntoutuksen konsepti (www.tpy.fi) ovat samansuuntaisia sisällöiltään ja tavoitteiltaan. Molemmat hankkeet viittaavat kuntoutustarpeen selvittämisen kautta erilaisista arkipäiväisistä toiminnoista suoriutumisen ja elämänhallinnan edistämiseen. Ryhmätoiminnan ja erilaisten vuorovaikutuksen kokemusten kautta pyritään saavuttamaan tavoitteita. Hankkeiden tavoitteena on myös edistää monitoimijaista työtettä ja siten liittää myös muita tarvittavia kuntoutuksen palveluita osaksi muutosprosessia. Vaikka hankkeet ovat suuntautuneet

nuorten 18–30-vuotiaiden työelämäosallisuutta tukevaan toimintaan, on ne soveltuvin osin hyödynnettävissä myös muiden väestöryhmien osalta. Omassa tutkimuksessani tavoitteet ovat hyvin samansuuntaisia, joten hankkeet tukevat omaa tutkimustani.

Tutkimukseni on ihmisten kokemukseen perustuvaa tutkimusta, jolloin luonnollisinta tämän kaltaiselle tutkimukselle on, että kokemuksia kysytään ihmisiltä. Tutkimukseni empiria pohjautuu teemahaastatteluun, johon osallistui viisi sosiaalisen kuntoutuksen ryhmässä ollutta asiakasta. Haastattelut ja haastattelutilanteet sujuivat hyvin huomioiden tieteellisen tutkimuksen eettiset kysymykset. Osaltaan haastatteluiden onnistumiseen vaikutti pitkä työkokemukseni sosiaalialan työstä, jossa asiakastilanteet ovat arkipäivää. Vuorovaikutus, luottamuksellisuus ja luonnollinen ote asiakastyössä ovat muodostuneet työkokemukseni kautta osaksi ammattitaitoani, joka toimi tutkimuksessani suurena apuna.

Tutkimustani taustoittaa fenomenologis-hermeneuttinen lähestymistapaa, jonka tavoitteena on ihmisen kokemusmaailman tutkiminen. Fenomenologisuus avasi tien sosiaalisen kuntoutuksen kokemukseen, joka tutkimuksessani esiintyi haastateltavien subjektiivisina ja aidon tuntuisina kokemuksina sen hetkisestä elämäntilanteesta. Hermeneutiikan avulla sosiaalinen todellisuus avautuu merkitysten läpäisemänä, eli minäkälaisia merkityksiä haasteltavat antoivat sosiaalisen kuntoutuksen palvelusta. Kokeemukset ja merkitykset näyttäytyivät hyvin subjektiivisina, jolloin tutkimuksen tulokset eivät ole yleistettävissä. Lisäksi haastateltavien määrän ollessa hyvin rajattu, ei voida ajatella tutkimukseni johtavan suurempiin yleistyksiin. Pohdin kuitenkin tutkimukseni yleistettävyyttä osallisuuden merkityksen kautta. Ihmisen perimmäinen tarve olla osallisena korostui haastatteluissa. Ajattelen siten tutkimukseni viittaavan yleistettävyyteen.

Tutkijan roolissani hermeneuttinen kehä toteutui ymmärrystäni laventaen. Lähdin liikelle sosiaalisen kuntoutuksen käsitteen ihmettelystä. Tutkimukseni aikana ja kirjallisuuden perehtyessä on sosiaalisen kuntoutuksen käsite löytänyt paikkansa ja perusteensa aikuissosiaalityön areenalla. Olen käynyt tutkimuksellista dialogia teorian ja aineiston välillä palaten usein lähtöasetelmaan. Tällä tavoin tutkimukseni analyysin runko muodostui ja pääsin konkreettisesti ”käsiksi” osallisuuden tekijöihin.

Pro gradu -tutkimuksen tekeminen on ollut mielenkiintoista ja haastavaa. Mielenkiintoiseksi tutkimuksen tekeminen osoittautui kirjallisuuteen perehtyessä, jolloin vastaan tuli monia mielenkiintoisia kohtia, jotka olisivat voineet johtaa erilaisiin tutkimuksellisiin ratkaisuihin. Haastavaa oli pitäytyminen omassa suunnitelmassa, joka jalostui aiheeseen perehtymisen ja tutkimisen kautta. Kiinnostukseni sosiaaliseen kuntoutukseen on vain lisääntynyt, ja tulenkin käytännön työssä edelleen pohtimaan sosiaalisen kuntoutuksen sisältöä ja toimintatapoja. Sosiaalisen kuntoutuksen tutkimus on vahvistanut ammatillista tietoperustani, erityisesti käsitteiden ja paikannuksen sekä sen käytettävyyden osalta sekä varmistuksen sen toimivuudesta osana sosiaalityön käytäntöä.

Lähteet

- Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) 2015: Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 4. uudistettu painos. PS-kustannus. Bookwell Oy. Juva.
- Adams, Robert 2003: *Social Work and Empowerment*. Third Edition. BASW. Palgrave Macmillan. Cihna.
- Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm 2009: *Towards a Critical understanding of social work*. Teoksessa Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (edited): *Social Work. Themes, Issues and Critical debates*. Third edition. Palgrave Macmillan, 1.
- Compton, Beulah & Galaway, Burt & Cournoyer, Barry 2005: *Social Work Processes*. Belmont: Thomson Brooks/Cole.
- Eräsaari, Leena 2016: *Yhteisösuhteille perustuva sosiaalityö*. Teoksessa Törrönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehto-Lundén & Salovaara, Petra & Viestilä, Minna (toim.): *Vastavuoroinen sosiaalityö*. Gaudeamus University Press. Helsinki, 109–114.
- Eskola, Jari & Vastamäki Jaana 2007: *Teemahaastattelu: Opit ja opetukset*. Teoksessa Aaltola Juhani & Valli Raine (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 1. Metodien valinta ja aineistonkeruu: virikkeitä aloittelevalle tutkijalle*. 2. korjattu ja täydennetty painos. WS Bookwell Oy. Juva, 41–42.
- Gellin, Maija & Herranen, Jatta & Junttila-Vitikka, Pirjo & Kiilakoski, Tomi & Koskinen, Sanna & Mäntylä, Niina & Niemi, Reetta & Nivala, Elina & Pohjola, Kirsi & Vesikansa, Sari 2012: *Lapset ja nuoret subjektina koulujärjestelmässä*. Teoksessa Gretschel, Anu & Kiilakoski, Tomi (toim.): *Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 118. Hakapaino. Helsinki, 147.
- Gretschel, Anu & Kiilakoski, Tomi & Nivala, Elina 2012: *Osallisuus, kansalaisuus ja hyvinvointi*. Teoksessa Gretschel, Anu & Kiilakoski, Tomi (toim.): *Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa*. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 118. Hakapaino. Helsinki, 12–18.
- Haapanta, Leila & Niiniluoto, Ilkka 1991: *Johdatus tieteelliseen ajatteluun*. Hakapaino Oy. Helsinki.
- Hallituksen esitys eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi. HE 164/2014. <http://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140164>. Viitattu 6.4.2016.
- Haverinen, Riitta & Kuronen, Marjo & Pöso, Tarja (toim.) 2014: *Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus*. Osuuskunta Vastapaino. Hansaprint Oy. Vantaa.
- Helne, Tuula 2004: *Syrjäytymisen yhteiskunta*. Gummerus kirjapaino Oy. Saarijärvi
- Helne, Tuula & Julkunen, Raija & Kananoja, Jouko & Laitinen-Kuikka, Sini & Silvasti, Tiina & Simpura Jussi 2003: *Sosiaalinen politiikka*. WSOY, Juva.
- Hokkanen, Liisa 2014: *Autetuksi tuleminen. Valtaistavan sosiaalisen asianajon edellyttämät toimijuudet*. Lapin Yliopisto yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Acta Electronica Universitatis Lapponienis 145. ISB 978-952-484-730-8. https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61787/Hokkanen_ActaE%20145pdfA.pdf?sequence=4. Viitattu 13.3.2016.

- Hokkanen, Liisa 2009: Empowerment valtaistumisen ja voimaantumisen dialogina. Teoksessa Mäntysaari, Mikko & Pohjola, Anneli & Pösö, Tarja (toim.): Sosiaalityö ja teoria. WS Bookwell Oy. Juva, 319–334.
- Hokkanen, Liisa 2003: Vapaaehtoinen ja vertainen auttaminen. Teoksessa Laitinen, Merja & Pohjola Anneli (toim.): Sosiaalisen vaihtuvat vastuut. PS-Kustannus. Juva, 254–274.
- Hämäläinen, Juha & Niemelä, Pauli 2014: Uudistuvan sosiaalihuoltolain arvoperiaatteet. Teoksessa Haverinen, Riitta & Kuronen, Marjo & Pöso, Tarja (toim.): Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Osuuskunta Vastapaino. Hansaprint Oy. Vantaa, 84–86.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi 2008 (toim.): Sosiaalityö aikuisten parissa. Vastapaino. Tampere.
- Juhila, Kirsi 2006: Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Vastapaino. Gummeruksen Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Juhila, Kirsi 2008: Aikuisten parissa tehtävän sosiaalityön areenat. Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi (toim.): Sosiaalityö aikuisten parissa. Vastapaino. Tampere, 18–24.
- Jämsén, Arja & Pyykkönen, Anne 2014: Osallisuuden jäljillä. Pohjois-Karjalan sosiaaliturvayhdistys ry. Saarijärvi. <http://www.jelli.fi/lataukset/2014/05/oSallisuuden-j%C3%A4ljill%C3%A4-verkkoversio-pakattuna-16052014.pdf>. Viitattu 9.11.2016.
- Järvikoski, Aila & Härkäpää, Kristiina 2004: Kuntoutuksen perusteet. WSOY. Vantaa.
- Järvikoski, Aila 2013: Monimuotoinen kuntoutus ja sen käsitteet. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:43. Helsinki.
- Järvikoski, Aila & Karjalainen, Vappu, 2008: Kuntoutus monitieteisenä ja -alaisena prosessina. Teoksessa Rissanen, Paavo & Kallaanranta, Tapani & Suikkanen, Asko (toim.): Kuntoutus. Kustannus Oy Duodecim. Helsinki, 80–81.
- Kananoja, Aulikki & Lähteinen, Martti & Marjamäki, Pirjo 2011: Sosiaalityön käsikirja. Kolmas, uudistettu laitos. Tietosanoma Oy. Tallinna Raamatutrukikoda. Tallinna.
- Karisto, Antti 2016: Hyvinvointi ja vastavuoroisuus. Teoksessa Törrönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehto-Lundén & Salovaara, Petra & Viestilä, Minna (toim.): Vastavuoroinen sosiaalityö. Gaudeamus University Press. Helsinki.
- Karjalainen, Pekka & Sarvimäki, Pirjo (toim.): Sosiaalityö hyvinvointipolitiikan välineenä 2015 -toimenpideohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2005:13. http://thl32kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/112717/julkaisuja_2005_13_sosiaalityo_2015.pdf?sequence=1. Viitattu 6.4.2016.
- Karjalainen, Vappu 2011: Työttömien ammatillisen kuntoutuksen kysymys. Teoksessa Järvikoski, Aila & Lindh, Jari & Suikkanen, Asko (toim.): Kuntoutus muutoksessa. Juvenes Print. Tampere.
- Katter, Marja 2008: Yhteisökoti paikkaamassa miehisen elämän vajeista. Teoksessa Roivainen, Irene & Nylund, Marianne & Korkiamäki, Riikka & Raitakari, Suvi (toim.): Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla? WS Bookwell Oy. Juva.
- Kemppainen, Tarja & Ojaniemi, Pekka 2012: Tieto ja vaikuttavuuden arviointi käytännön sosiaalityössä. Teoksessa Pohjola, Anneli & Kemppainen, Tarja & Väyrynen, Sanna (toim.): Sosiaalityön vaikuttavuus. Lapin yliopistokustannus. Juvenes Print. Tampere.
- Kemppainen, Tarja & Kostamo-Pääkkö, Kaisa & Niskala, Asta & Ojaniemi, Pekka & Vesterinen, Kerttu 2010: Sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin ensiaskeleet Lapista.

- Tutkimus sosiaalitoimistojen työn vaikuttavuudesta. Lapin sosiaalityön kehittämisyksikkö. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Oy Sevenprint Ltd. Rovaniemi.
http://www.sosiaalikallega.fi/poske/julkaisut/julkaisusarja/Julkaistu32_kansineen_nettiin.pdf. Viitattu 24.10.2016.
- Kerätär, Raija 2016: Kun katsoo kauempaa, näkee enemmän. Monialainen työkyvyn ja kuntoutustarpeen arviointi pitkäaikaistyöttömillä. Oulun yliopisto. Juvenes Print. Tampere.
- Kiilakoski, Tomi & Gretschel, Anu & Nivala, Elina 2012: Osallisuus, kansalaisuus, hyvinvointi. Teoksessa Gretschel, Anu & Kiilakoski, Tomi (toim.): Demokratiaoppitunti. Lasten ja nuorten kunta 2010-luvun alussa. Nuorisotutkimusverkosto. Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 118. Helsinki, 9–33.
- Kiviniemi, Kari 2015: Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani: Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus. 4. uudistettu painos. Juva.
- Kiviniemi, Liisa & Koivisto, Kaisa & Latomaa, Timo & Merilehto, Milla & Sandelin, Pirkko & Suorsa, Teemu (toim.) 2012: Kokemuksen tutkimus III. Teoria, käytäntö, tutkija. Juvenes Print. Tampere, 50–54.
- Kivipelto, Minna 2006: Sosiaalityön ammattilaisten yhteiskunnalliset orientaatiot ja työn kehittämisen haasteet. Teoksessa Kivipelto, Minna: Sosiaalityön kriittinen arviointi. Sosiaalityön kriittisen arvioinnin perustelut, teoriat ja menetelmät. Suomen ammattikorkeakoulun julkaisusarja.A. Tutkimuksia 3.
- Kivipelto, Minna 2016: Sosiaalityön arviointi ja vaikuttavuus. Teoksessa Törrönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehto-Lundén & Salovaara, Petra & Viestilä, Minna (toim.): Vastavuoroinen sosiaalityö. Gaudeamus University Press. Helsinki, 292–295.
- Kokko, Riitta-Liisa & Veistilä, Minna 2016: Sosiaalityö ja sosiaalinen kuntoutus yhteistyönä. Teoksessa Törrönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttimäki, Päivi & Lehto-Lundén & Salovaara, Petra & Viestilä, Minna (toim.): Vastavuoroinen sosiaalityö. Gaudeamus University Press. Helsinki, 215–225.
- Koivisto, Kaisa 2012: Koettu hallitsematon minuus – kokemus psykoosista ja autetuksi tulosta psykiatrisen sairaalahoidon aikana. Fenomenologinen lähestymistapa. Teoksessa Kiviniemi, Liisa & Koivisto, Kaisa & Latomaa, Timo & Meriluoto, Milla & Sandelin, Pirkko & Suorsa, Teemu: Kokemuksen tutkimus 3. Teoria, käytäntö ja tutkija. Juvenes Print. Tampere, 130–132.
- Korkiamäki, Riikka & Nylund, Marianne & Raitakari, Suvi & Roivainen, Irene 2008: Yhteisösosiaalityö kansalaisyhteiskunnan ja asiakastyön rajapinnassa. Teoksessa Roivainen, Irene & Nylund, Marianne & Korkiamäki, Riikka & Raitakari, Suvi (toim.): Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla? WS Bookwell Oy. Juva.
- Korkiamäki, Riikka 2016: Sosiaalinen pääoma käsitteenä ja sosiaalisena käytäntönä. Teoksessa Roivainen, Irene & Ranta-Tyrkkö, Satu (toim.): Yhteisöt ja yhteisösosiaalityön lähtökohdat. Painettu EU:ssa, 71–76.
- Kotiranta, Tuija 2008: Aktivoinnin paradoksit. Jyväskylä University Printing House. Jyväskylä.
- Kumpusalo, Esko 1991: Sosiaalinen tuki, huolenpito ja terveys. Sosiaali- ja terveyshallitus. Raportteja 8/1991. Valtion painatuskeskus. Helsinki, 13–15.

- Kuula, Arja 2011: Tutkimusetiikka. Aineiston hankinta, käyttö ja säilytys. Vastapaino. Tampere. 3. painos. 1. painos 2006.
- Laitinen, Merja & Pohjola, Anneli 2010: Asiakkuus sosiaalityössä. Gaudeamus Helsinki University Press. Tallinna.
- Laine, Timo 2015: Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola Juhani. (toim.): Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimukseen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. 4. uudistettu painos. PS-kustannus. Bookwell. Juva, 29–42.
- Liukko, Eeva 2006: Kuntouttavaa sosiaalityötä paikantamassa. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 9/2006. Yliopistopaino.
<http://www.socca.fi/files/78/Kuntouttavaa/sosiaalityota/paikantamassa.pdf>. Viitattu 1.9.2016.
- Moilanen, Pentti & Räihä, Pekka 2015: Merkitysrakenteiden tulkinta. Teoksessa Valli, Raine & Aaltola, Juhani: Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. PS-kustannus.
- Nash Mary, Munford Robyn & O'Donoghue Kieran, 2005: Social Work Theories in Action. Jessica Kingsley Publishers. UK.
- Niemelä, Pauli 2016: Hyvinvoinnin edistäminen sosiaalityön eetoksena. Teoksessa Törönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttinmäki, Päivi & Lehto-Lundén & Salovaara, Petra & Viestilä, Minna (toim.): Vastavuoroinen sosiaalityö. Gaudeamus University Press. Helsinki, 97–98.
- Payne, Malcolm 2009: Understanding social work process. Teoksessa Adams, Robert & Dominelli, Lena & Payne, Malcolm (edited): Social Work. Themes, Issues and Critical debates. Third edition. Palgrave Macmillan, 159-167.
- Pietilä, Ilkka 2010: Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskurssiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisen vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino. Tampere.
- Pohjola, Anneli 2012: Moniulotteinen vaikutus. Teoksessa Pohjola, Anneli & Kemppainen, Tarja & Väyrynen, Sanna (toim.): Sosiaalityön vaikuttavuus. Lapin yliopistokustannus. Juvenes Print. Tampere.
- Pohjola, Anneli 2007: Eettisyyden haaste tutkimuksessa. Teoksessa Viinamäki, Leena & Saari, Erkki (toim.): Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Pohjola, Anneli 2015: Yhteisöt ja yhteisöllisyys monimuotoisena ilmiönä. Teoksessa Ojaniemi, Pekka & Kostamo-Pääkkö, Kaisa & Väyrynen, Sanna (toim.): Sosiaalityön yhteisöllisyyttä etsimässä. Painettu EU:ssa, 16–22.
- Puusa, Anu & Juuti, Pauli 2011: Laadullisen lähestymistavan yleistymisen kulttuurinäkökulman myötä. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.): Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Hansaprint, 42–43.
- Puusa, Anu 2011: Haastattelu laadullisen tutkimuksen menetelmänä. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.): Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Hansaprint, 73–82.
- Puusa, Anu 2011: Laadullisen aineiston analyysi. Teoksessa Puusa, Anu & Juuti, Pauli (toim.): Menetelmäviidakon raivaajat. Perusteita laadullisen tutkimuslähestymistavan valintaan. Hansaprint, 114–116.

- Raivio, Helka & Karjalainen, Jarno 2013: Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Teoksessa Era, Taina (toim.): Osallisuus-oikeutta vai pakkoa? Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkisuja 156.
http://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/64153/JAMKJULKAISUJA1562013_web.pdf?sequence=1. Viitattu 15.10.2016.
- Rajavaara, Marketta 2007: Vaikuttavuusyhteiskunta. Sosiaalisten olojen arvostelusta vaikutusten todentamiseen. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 84. Kelan tutkimusosasto. Helsinki.
<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10250/3290/RajavaaraVaikuttavuusnetti.pdf?sequence>. Viitattu 24.10.2016.
- Raunio, Kyösti 2006: Syrjäytyminen. Sosiaalityötä kiinnostavia näkökulmia. Sosiaali- ja terveysturvan keskusliitto ry. Gummerus Oy. Vaajakoski.
- Raunio, Kyösti 2009: Olennainen sosiaalityössä. Gaudeamus Oy. Helsinki University Press.
- Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.) 2010: Haastattelun analyysi. Teoksessa Ruusuvuori, Johanna & Nikander, Pirjo & Hyvärinen, Matti (toim.): Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Vastapano. Tampere.
- Salonen, Toivo 2007: Tieteen filosofia. Juvenes Print. Tampere, 48–49.
- Silvonen, Jussi 2015: Toiminta ja suhteet – neljä fragmenttia toimijuudesta. Teoksessa Kauppila, Päivi Annika & Silvonen, Jussi & Vanhalakka-Ruoho, Marjatta (toim.): Toimijuus, ohjaus ja elämäntulkinto. Itä-Suomen yliopisto. Toimijuuden tuki: koulutus- ja työsiirtymät, toimijuus ja ohjaus -hanke. Joensuu. Kopio Niini Oy. Helsinki.
http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-1747-8/urn_isbn_978-952-61-1747-8.pdf. Viitattu 1.11.2016.
- Sinervo, Leini (toim.) 2009: Pitkäaikaistyöttömien kehittämishanke. Kehittämisvaiheen loppuraportti ja paikalliset toimintamallit. Terveyden ja hyvinvoinninlaitos. 23/2009. Yliopistopaino. Helsinki.
- Sosiaalialan korkeakoulutettujen ammattijärjestö Talentia ry. Ammattieettinen lautakunta 2013: Arki, arvot, elämä ja etiikka. Sosiaalialan ammattilaisten eettiset ohjeet. Helsinki. 6. painos.
<http://www.talentia.fi/files/558/Etiikkaopas/2013/net.pdf>. Viitattu 29.9.2016.
- Sosiaali- ja terveysministeriö 2004: Kuntouttavan työtoiminnan ohjausryhmän muistio 2004:10. Helsinki.
- Taina, Jaana & Kotiranta, Tuija 2014: Sosiaalityötä ja toimeentulotukea – aikuisosiaalityö paikkaansa hakemassa. Teoksessa Haverinen, Riitta & Kuronen, Marjo & Pöso, Tarja (toim.): Sosiaalihuollon tila ja tulevaisuus. Osuuskunta Vastapaino. Hansaprint Oy. Vantaa, 179–180.
- Tiikkainen, Pirjo & Heikkinen, Riitta-Liisa 2011: Sosiaalisen toimintakyvyn arviointi ja mittaaminen väestötutkimuksissa.
http://www.thl.fi/toimia/tietokanta/media/files/suositus/2011/01/26/S008_suositus_sosiaalinen_vt_110126.pdf. Viitattu 13.11.2016.
- Toikko, Timo 2012: Sosiaalipalveluiden kehityssuunnat. Tampereen Yliopistopaino Oy. Juvenes Print. Tampere, 161–162.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2013: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Hansaprint Oy. Vantaa, 13–113.
- Tuusa, Matti 2005: Sosiaalityö ja työllistäminen. Kuntouttavan sosiaalityön ammattikäytännöt kuntien aktivointi- ja työllistämispalveluissa.

- Tuusa, Matti 2005: Kohti kuntouttavaa sosiaalityötä. Aktivointi ja työllistymisen tukeminen sosiaalityön ammattikäytäntönä kunnissa. Kuntoutussäätiön tutkimuksia 74/20058. Yliopistopaino. Helsinki.
- Tuusa, Matti & Ala-Kauhaluoma, Mika 2014: Selvitys nuorten sosiaalisesta kuntoutuksesta. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen raportteja ja muistioita 2014:42. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/125415/URN_ISBN_978-952-00-3545-7.pdf?sequence=1.
- Törrönen, Maritta 2016: Vastavuoroisuuden yhteisöllinen luonne. Teoksessa Törrönen, Maritta & Hänninen, Kaija & Jouttinmäki, Päivi & Lehto-Lundén & Salovaara, Petra & Viestilä, Minna (toim.): Vastavuoroinen sosiaalityö. Gaudeamus University Press. Helsinki, 43–48.
- Ulvinen, Veli-Matti 2012: Ymmärtävä sosiologia -fenomenologisen sosiologian näkökulma kokemuksen tutkimukseen. Teoksessa Kiviniemi, Liisa & Koivisto, Kaisa & Latomaa, Timo & Merilehto, Milla & Sandelin, Pirkko & Suorsa, Teemu (toim.): Kokemuksen tutkimus 3. Teoria, käytäntö, tutkija. Juvenes Print. Tampere, 49–54.
- Vaininen, Satu 2011: Sosiaalityöntekijät sosiaalisen ammattilaisina. Sosiaalityöntekijöiden ja yhteistyökumppaneiden käsitykset sosiaalitoimiston sosiaalityöntekijöiden ammatillisesta toiminnasta 2000-luvun alussa. Akateeminen väitöskirja. Tampereen yliopistopaino Oy. Juvenes Print. Tampere.
- Viinamäki, Leena & Saari, Erkki (toim.) 2007: Polkuja soveltavaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Vilkka, Hanna 2015: Tutki ja kehitä. PS-kustannus. 4., uudistettu painos. Bookwell Oy. Juva.
- Välimaa, Outi 2008: Oikeutetusti työtön? Neuvottelu pitkäaikaistyöttömien ryhmän leimatusta jäsenyydestä. Teoksessa Roivainen, Irene & Nylund, Marianne & Korhiamäki, Riikka & Raitakari, Suvi (toim.): Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla? PS-kustannus. WS Bookwell Oy. Juva.
- Väyrynen, Sanna: Sosiaalinen päihdetyössä – näkymiä tulevaan. Diaesitys. Lapin yliopisto. www.talentia.fi/files/1006/Sanna_Vayrysen_diat.pp. Viitattu 8.11.2016.

Muut lähteet

- Kansainvälisen sosiaalityön määritelmä. http://www.talentia.fi/tyoelama/sosiaalialan_tyo/tyon_maaritelmät/sosiaalityon_kv-maaritelma. Viitattu 20.10.2016.
- Kuntouttavan työtoiminnan käsikirja. Päivitetty 17.9.2015. <https://www.thl.fi/fi/web/kuntouttavan-tyotoiminnan-kasikirja>. Viitattu 10.10.2016.
- Kuntoutusakatemiassa otettiin sosiaalinen kuntoutus haltuun. http://www.kuntoutussaatio.fi/tutkimus/kuntoutusakatemiassa_otettiin_sosiaalinen_kuntoutus_haltuun.1745.news
- Mitä on toimintakyvyn ulottuvuudet. <https://www.thl.fi/fi/web/toimintakyky/mita-toimintakyky-on/toimintakyvyn-ulottuvuudet>. Viitattu 13.11.2016.
- Nuorten työelämäosallisuuden ja sosiaalisen kuntoutuksen kehittäminen. Soku. <https://kuntoutusportti.fi/tietokanta/nuorten-tyoelamaosallisuuden-ja-sosiaalisen-kuntoutuksen-kehittaminen-soku-2015-2018/>. Viitattu 9.11.2016.
- Pitkäaikaistyöttömyyden määritelmä. <http://www.stat.fi/meta/kas/pitkaaikaistyot.html>. Viitattu 7.10.2016.

Sosiaalihuoltolaki. Soveltamisopas.

<https://www.innokyla.fi/documents/1533196/39b8870b/2043/4868/b1b6/c49ddf1822ca>. Sosiaalihuoltolaki. Soveltamisopas. 18. kesäkuuta 2015. Viitattu 6.4.2016.

Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20141301>. Sosiaalihuoltolaki 1301/2014. Viitattu 6.4.2016.

Strateginen tulosohjausasiakirja 2016–2019, II-taso. Liite 1.

<https://www.rovaniemi.fi/perusturvalautakunta/poytakirjat> 23.2.2016. Viitattu 26.9.2016.

Vamos- vaikuttava sosiaalisen kuntoutuksen konsepti

(http://www.tpy.fi/site/assets/files/4555/sosiaalinen_kuntoutus_vamoksessa.pdf). Viitattu 9.11.2016.

Liitteet

Liite 1

Haastattelupyyntö sosiaaliseen kuntoutuksen osallistuneille

Opiskelen Lapin yliopistossa sosiaalityötä ja olen tekemässä opintoihini liittyvää pro gradu -tutkielmaa sosiaalisesta kuntoutuksesta. Sosiaaliseen kuntoutukseen on vasta nyt kiinnitetty huomioita, joten tutkimuksen aiheena se on varsin uusi. Tutkimukseni tavoitteena on saada tietoa mitä palvelutarpeita sosiaaliseen kuntoutuksen osallistujilla on sekä mitä sosiaalinen kuntoutus on merkinnyt ja minkälainen kokemus osallistuminen on ollut. Tutkimuksesta saatua tietoa voidaan hyödyntää sosiaalisen kuntoutuksen käytäntöön ja siihen liittyvään kehittämistyöhön.

Toteutan tutkimukseni haastattelemalla, jotka nauhoitan. Haastattelu toteutan ns. teemahaastatteluna, eli haastattelu perustuu ennakkoon pohdittujen sosiaaliseen kuntoutukseen liittyvien teemojen ympärillä. Etukäteen pohditut teemat ovat keskustelunamme ohjaavia ja olen kiinnostunut haastatteluissa esiintyvistä muistakin aiheen asioista. Tutkimuksessani noudatan ehdotonta vaitiolovelvollisuutta sekä huolehdin tarkasti osallistujien anonymiteetistä sekä noudatan tutkimuksen eettisiä periaatteita. Tutkimuksessani ei selviä missään vaiheessa ketkä ovat toimineet haastateltavina. Tarkoitukseni on viedä tutkimus päätökseen vuoden 2016 loppuun mennessä.

Mikäli olet kiinnostunut osallistumaan tutkimukseeni, otathan yhteyttä.

Tutkimukseni ohjaajina toimivat Lapin yliopiston professori Anneli Pohjola, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, anneli.pohjola@ulapland.fi ja Lapin sosiaalialan kehittämiskeskoksen kehittämisspäällikkö Asta Niskala, asta.niskala@Poskelappi.fi

Anna mielelläni lisätietoja, olethan yhteydessä. Kiitos mielenkiinnosta.

Terveisin Sari Kelloniemi, Lapin yliopisto skelloni@ulapland.fi

Liite 2.

Haastatteluteemoja

1. TAUSTATIEDOT

Nimi, ikä, koulutus, miten asut, harrastukset, ystävät, minkälaisia asioita päivääsi kuuluu, työttömyyden kesto, nykyinen tilanteesi?

Mitä ajattelet työttömyydestä

Mitä arvelet, miksi työttömyytesi on/ oli pitkittynyt; Mitkä tekijät ovat vaikuttaneet työllistymiseesi

Minkälaisia vaikutuksia työttömyydellä on ollut sinulle

2. OSALLISUUS

Voimaantuminen / valtaistuminen

Mikä sai sinut osallistumaan kuntouttavaan työtoimintaan

Kuntouttavan työtoiminnan paikka, kesto, osallistumispäivät

Minkälaisia asioita osallistuminen kuntouttavaan työtoimintaan on sinulle tuonut?

Millainen merkitys kuntouttavalla työtoiminnalla on ollut tilanteessasi:

- toimeentulon kannalta
- hyvinvoinnin kannalta
- toimintakykyä kannalta
- toimintaan osallistumisen kannalta
- yhteisöön kuulumisen kannalta

Kuvaile, millaisia kokemuksia sinulla on kuntouttavasta työtoiminnasta

Kuvaile, miten tilanteesi on muuttunut kuntouttavan työtoiminnan myötä

Minkälaisiin asioihin kuntouttava työtoiminta on erityisesti vaikuttanut

Minkälaisiin tekijöihin ei ole ollut vaikutusta

Olisitko toivonut jotakin lisää, jos niin, mitä?

3. SOSIAALINEN KUNTOUTUS

Minkälaiset tekijät ovat edesauttaneet tilannettasi

Mikä merkitys tilanteeseesi on ollut:

- yhteistyö muiden toimijoiden kanssa
- suunnitelmallisuudella / aktivointisuunnitelma
- asetetuilla tavoitteilla
- tilanteen tarkistamisella kuntouttavan työtoiminnan jälkeen

Mikä mielestäsi on ollut toimivaa kuntouttavan työtoiminnassa/ sosiaalisessa kuntoutuksessa

Millainen merkitys kuntouttavalla työtoiminnalla on ollut sinulle

Onko kuntouttavalla työtoiminnalla ollut sinulle työllistymistä edistävä vaikutus

Miten sosiaalinen kuntoutus on vaikuttanut elämääsi

- Minkälainen lähtötilanteesi oli
- entä kuntouttavan työtoiminnan jälkeen

Minkälaisiin tekijöihin toivoisit tilanteessasi jatkossa parannusta

Mitä odotat tulevaisuudelta

Miten sosiaalinen kuntoutus / kuntouttava työtoiminta on vaikuttanut tulevaisuuden suunnitelmiisi

Millaisia terveisiä haluat sanoa kuntouttavan työtoiminnan kehittäjille

Miten palvelua pitäisi kehittää

Mitä vielä haluaisit sanoa, onko jotakin sellaista mitä haluaisit kertoa, minun tutkijana tietävän

Liite 3

Sosiaalityön opiskelija
Sari Kelloniemi
Lapin yliopisto
Yhteiskuntatieteet

Pro gradu -tutkielmaan ”sosiaalinen kuntoutus sosiaalityön käytäntönä” liittyvän tutkimukseen osallistumisen suostumuslomake.

Minä _____suostun toimimaan haastateltavana Sari Kelloniemen pro gradun -tutkielmaan liittyvään tutkimukseen.

Olen tietoinen tutkielman aiheesta sekä sen tallennuksesta haastattelussa käytettävään nauhuriin sekä myöhemmin litteroituna tietokoneelle. Haastattelussa tullutta aineistoa on mahdollista hyödyntää Sari Kelloniemen tutkimuksessa tarvittavalla tavalla. Tutkimuksessa saatua tietoa voidaan hyödyntää myös sosiaalisen kuntoutuksen käytäntöön ja siihen liittyvään kehittämistyöhön.

Minua on informoitu salassapitoasiassa, tietosuojassa sekä aineiston käsittelyssä ja sen tuhoamisessa.

Päiväys

Allekirjoitus